

**UNIVERZITET
U NOVOM PAZARU**

University of Novi Pazar

Ekonomski izazovi

Časopis Departmana za ekonomske nauke
Univerziteta u Novom Pazaru

Economic Challenges

Journal of the Department of Economic Sciences
University of Novi Pazar

**Godina 14, Broj 28
Year 14, No. 28**

**Novi Pazar,
novembar 2025. godine
November 2025**

Ekonomski izazovi/ Economic Challenges

Časopis departmana za ekonomske nauke / Journal of the Department of Economic Sciences
Univerziteta u Novom Pazaru/ University of Novi Pazar

Izdavač: **Univerzitet u Novom Pazaru**
Za izdavača: **Suad Bećirović**, rektor

Redakcija/ Editorial office: **Dženis Bajramović**, glavni i odgovorni urednik
Irma Mašović-Muratović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika

Kimeta Hamidović, sekretar i tehnički urednik

Uređivački odbor/
Editorial bord: **Edib Smolo**, Effat University, Saudijska Arabija
Brikend Aziri, Univerzitet u Tetovu
Daniel Tomić, Sveučilište/Univerzitet Jurja Dobrile u Puli
Alija Avdukić, University of Dundee
Darko Lacmanović, Univerzitet Mediteran

Lektor/ Proofreader: **Ilma Lotinac**, Univerzitet u Novom Pazaru
Nedim Pašović, Univerzitet u Novom Pazaru

Korice/ Design: **Denis Kučević**, Univerzitet u Novom Pazaru

Tiraž/ Circulation: 150 primjeraka

Štampa/ Print: Graficolor, Kraljevo

Termin izlazaka: Polugodišnje –dva puta godišnje

ISSN: 2217-8821
e- ISSN: 2560-4805

Adresa redakcije/
Address of the editorial office: Univerzitet u Novom Pazaru
Ul. Dimitrija Tucovića 65
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 316 634
E-mail: ekonomski.izazovi@uninp.edu.rs

Sajt časopisa/
website:

<https://ei.uninp.edu.rs>

Bibliografska baza/
Bibliographic base:

- Repozitorijum NBS
- Kobson - Spisak časopisa iz Srbije dostupnih u elektronskoj formi
- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- University Library of Regensburg
- SCI indeks Srbija K52 za 2019 i 2020
- M53 lista Ministarstva Prosvete za 2015, 2016, 2017 i 2018 i 2020
- M52 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2019
- M52 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2021
- M52 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2022
- M51 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2023
- M51 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2024.
- ERIH plus od 2023. godine
- M23 od 2023. godine: prema članu 14. Pravilnika o kategorizaciji i rangiranju naučnih časopisa

Ekonomski izazovi/ Economic Challenges

Časopis Departmana za ekonomske nauke / Journal of the Department of Economic Sciences
Univerziteta u Novom Pazaru/ University of Novi Pazar

UVODNA RIJEČ UREDNIKA

Dragi čitaoci,

Dobrodošli u 28. broj časopisa Ekonomski izazovi, koji izlazi već četrnaest godina u kontinuitetu. U ovom broju donosimo vam zanimljive radove iz različitih disciplina, kako ste već navikli. Uveren sam da ćete uživati u čitanju i da ćete naučiti važne stvari o savremenim trendovima u nauci i poslovanju.

Posebno nam je zadovoljstvo da istaknemo kako je naš časopis kategorizovan kao M51 od strane Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, što nas svrstava među vodeće nacionalne časopise za 2024. godinu. Zajedničkim snagama možemo postići još više.

Do sljedećeg čitanja, želim vam svako dobro.

Glavni urednik: doc. dr Dženis Bajramović

FOREWORD BY THE EDITOR

Dear readers,

Welcome to the 28th issue of the journal Economic Challenges, which has been published continuously for fourteen years. In this issue, we bring you engaging papers from various disciplines, as you are already used to. I am confident that you will enjoy reading them and that you will gain valuable insights into contemporary trends in science and business.

It is our particular pleasure to highlight that our journal has been categorized as M51 by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia, placing us among the leading national journals for the year 2024. Together, we can achieve even more.

Until the next issue, I wish you all the best.

Editor-in-Chief: assis. prof. Dženis Bajramović

Sadržaj / Contents

REAL-WORLD DESTINATIONS IN VIDEO GAMES: A CONTENT ANALYSIS OF REDDIT COMMENTS	1
Nikola Nikolić	1
Miljan Leković	1
DESTINACIJE STVARNOG SVETA U VIDEO IGRAMA: ANALIZA SADRŽAJA REDIT KOMENTARA	1
EKONOMSKI TROŠKOVI KORUPCIJE – TEORIJSKI I EMPIRIJSKI ASPEKTI	16
Ana Matović	16
Gordana Jovanović	16
ECONOMIC COSTS OF CORRUPTION – THEORETICAL AND EMPIRICAL ASPECTS.....	16
STRES NA RADU I SINDROM SAGOREVANJA KOD PROSVETNIH RADNIKA U NOVOM PAZARU	29
Binasa Šabanović	29
Almedina Numanović	29
STRESS AT WORK AND BURNOUT SYNDROME AMONG EDUCATORS IN NOVI PAZAR.....	29
POREZ NA IMOVINU U SISTEMU FINANSIRANJA LOKALNE SAMOUPRAVE - UPOREDNA ANALIZA U JEDINICAMA LOKALNE SAMOUPRAVE.....	47
Džemil Divanefendić	47
Ergin Hakić.....	47
Enver Mededović.....	47
PROPERTY TAX IN THE LOCAL GOVERNMENT FINANCING SYSTEM – A COMPARATIVE ANALYSIS IN LOCAL GOVERNMENT UNITS	48
UGOVOR O RADU NA ODREĐENO VREME IZMEĐU FLEKSIBILIZACIJE I PREKARIZACIJE– PRAVNI I EKONOMSKI ASPEKT	60
Jasmina Nikšić.....	60
Azra Čatović	60
Vanda Božić	60
FIXED-TERM EMPLOYMENT CONTRACT BETWEEN FLEXIBILIZATION AND PRECARIZATION – LEGAL AND ECONOMIC ASPECTS.....	60
RURAL DESTINATIONS AND SUSTAINABILITY: EXPLORING THE ROLE OF EVENTS AND MARKETING.....	74
Marija Nikolić	74
Ivana Vasić	74
Jasmina Arsenijević	74
RURALNE DESTINACIJE I ODRŽIVOST: ISTRAŽIVANJE ULOGE MANIFESTACIJA I MARKETINGA.....	74

ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS OF USURIOUS CONTRACTS	89
Irma Mašović-Muratović.....	89
Vildan Drpljanin	89
Maida Bećirović-Alić	89
EKONOMSKO - PRAVNI ASPEKTI ZELENAŠKIH UGOVORA	89
 UTICAJ ORGANIZACIONE KLIME NA ZADOVOLJSTVO POSLOM KOD NASTAVNIKA.....	 104
Alma Gičević-Lakota	104
Semrija Smailović	104
INFLUENCE OF ORGANIZATIONAL CLIMATE ON TEACHERS' JOB SATISFACTION.....	104
 EKONOMSKA GLOBALIZACIJA I NJEN UTICAJ NA KULTURNE I JEZIČKE NORME: ANALIZA KROZ PERSPEKTIVU LOKALNOG I GLOBALNOG IDENTITETA	 119
Jelena Lekić	119
Marija Vešović	119
ECONOMIC GLOBALIZATION AND ITS IMPACT ON CULTURAL AND LINGUISTIC NORMS: AN ANALYSIS THROUGH THE LENS OF LOCAL AND GLOBAL IDENTITY.....	119
 SPISAK RECENZENATA ČASOPISA EKONOMSKI IZAZOVI.....	 132
LIST OF REVIEWERS OF THE JOURNAL ECONOMIC CHALLENGES	133
 TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA.....	 134
TECHNICAL GUIDE FOR PAPER FORMATTING	140

NAUČNI ČLANCI

SCIENTIFIC ARTICLES

REAL-WORLD DESTINATIONS IN VIDEO GAMES: A CONTENT ANALYSIS OF REDDIT COMMENTS

Nikola Nikolić

University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism

Vrnjačka Banja, Serbia

legion.nikolic@gmail.com, ORCID: 0009-0006-6886-1861

Miljan Leković

University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism

Vrnjačka Banja, Serbia

m.lekovic@kg.ac.rs, ORCID: 0000-0002-4952-3991

Abstract

Video games frequently implement real-world destinations for their virtual environments. This practice not only introduces these destinations to players, but also enhances their recognition, popularity and overall image. In this regard, the aim of this study is to identify video games that depict real-world destinations, as well as the destinations most frequently featured in video games. By utilizing a qualitative content analysis of user-generated comments on the online platform Reddit, the research identifies key video game series and individual titles that incorporate real-world settings, and also highlights the most commonly portrayed destinations. The findings open up the possibility for further research of the presented video games and destinations in order to better understand their relationship and the connection between digital media and tourism. It is anticipated that the results of the research will be useful to the members of the academic community interested in exploring the relationship between video games and tourism, as well as to the tourism policymakers from both renowned and lesser-known destinations worldwide.

Keywords: video games, destinations, promotion, presentation, tourism

DESTINACIJE STVARNOG SVETA U VIDEO IGRAMA: ANALIZA SADRŽAJA REDIT KOMENTARA

Apstrakt

Video igre često implementiraju destinacije iz realnog sveta za svoja virtuelna okruženja. Ova praksa ne samo da upoznaje igrače sa ovim destinacijama, već i poboljšava njihovu prepoznatljivost, popularnost i imidž. S tim u vezi, cilj istraživanja je identifikovati video igre koje prikazuju destinacije iz realnog sveta, kao i destinacije oslikane u video igrama. Korišćenjem kvalitativne analize sadržaja komentara korisnika internet platforme Redit, identifikovani su ključni serijali video igara kao i pojedinačna izdanja, a takođe istaknute su i najčešće prikazane destinacije. Rezultati otvaraju mogućnost za dalja istraživanja predstavljenih video igara i destinacija kako bi se bolje razumeo njihov odnos, kao i veza između digitalnih medija i turizma. Očekuje se da rezultati istraživanja budu od koristi predstavnicima akademске

Ovaj članak je članak otvorenog pristupa distribuiran pod uslovima licence Creative Commons Attribution (CC BY) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

zajednice koji su pokazali interesovanje za izučavanje odnosa video igara i turizma, kao i kreatorima turističke politike renomiranih, ali i manje poznatih destinacija širom sveta.

Ključne reči: video igre, destinacije, promocija, predstavljanje, turizam

INTRODUCTION

The video game industry is growing rapidly year after year. This relatively young industry is estimated to be worth over \$180 billion, more than the music and film industries combined. This makes it the largest entertainment industry in the world (Arora, 2023; Buijsman, 2024; Sherriff, 2024). Approximately, over 3 billion people worldwide are considered active video game players, and the number of players is expected to continue to grow in the coming years (Gill, 2025; Duarte, 2025). Such a wide spread and popularity of video games as a means of entertainment and a way to spend free time leads to the need to understand their other functions and impacts on the society. Their basic role has been overcome and in the last two decades, video games have also been observed and studied through their psychological impact on players (King et al., 2009; McLean & Griffiths, 2013), influence on culture (Cerezo-Pizarro et al., 2023) as well as their impact on education and information processing (Anetta et al., 2009). Today, video games also influence fashion, music, and communication, inspire creativity and innovation, and enable new technological discoveries (Maggioli, 2023). The various impacts of video games on society have been studied for decades, but in recent years the attention of the academic community has also been drawn to the impact of video games on tourism, namely their role in initiating tourist activities and motivating tourist travel, as well as promoting tourist destinations (Dubois & Gibbs, 2018; Esteves & Brito, 2020).

Modern video games, due to technological advances, are able to offer players immersive, realistic experiences (Dyer, 2022). Although the emphasis is often on the quality of graphics, realism, and attention to detail, the immersion of players into the world of a video game is also influenced by sound, narrative, interactivity, and the design of the video game world (Steele, 2023). The world of a video game is considered to be the virtual environment where the plot of a video game takes place. It contains geography, characters, objects, rules, and story. While many video games are set in a fantasy world or abstract environment, video games often implement real-world locations and create their own virtual world based on them (Filimowicz, 2023). Given that these locations are most often renowned or growing tourist destinations, the goal of the paper is to determine which video games base their worlds on real-world destinations, as well as which destinations have been implemented through the world of video games or have served as a motive and inspiration for the creation of the video game world. Since the impact of video games on tourism and tourist destinations has been the subject of research in the academic literature in recent years, and the number of papers studying this connection and impact is increasing, there is a need to properly identify most popular video games that are set in real-world destinations, as well as the destinations most frequently featured in video games. By observing the previous literature, it can be noted that a relatively small number of

video games that are set in real-world destinations are being researched, while there is a significantly larger number of such video games on the market that have not been the subject of research in the academic literature for various reasons, one of which might be that they haven't been recognized by academic community, especially amongst the non-gamer researchers. In this regard, the need to identify video games and destinations that can be covered by further research on this topic arose. Therefore, the motive for creating this paper is to establish which video games players recognize as representative of real-world destinations, and which destinations are recognized as adequately depicted in the world of video games, and the paper's main purpose is to assist researchers with this crucial information which can lead to an increase of interest towards studying this relatively new field of study.

LITERATURE REVIEW

Although in recent years the study of video games in the function of tourism development, encouragement of tourist travel and promotion of tourist destinations has become increasingly prominent, the study of film from this aspect is far more popular (O'Connor et al., 2008; Cardoso et al., 2017; Liu et al., 2020). Destinations that represent the locations where films and tv shows are taking place are becoming increasingly popular for tourist travel. Tourists who are encouraged by films increase the number of visits to destinations, and at the same time improve their popularity and image. Film-induced tourism, as a segment of media-related tourism, or media-induced tourism, has become a lucrative and growing sector of the tourism industry (Busby & Klug, 2001). Thus, the famous film series *The Lord of the Rings* and *The Hobbit* influenced the increase in tourist arrivals and tourism revenue in New Zealand, the country where these series were filmed (Li et al., 2017), while one of the most popular television series, *Game of Thrones*, influenced the improvement of the image and popularity as well as the increase in the number of tourists in Dubrovnik, one of the most important tourist destinations in Croatia (Tkalec et al., 2017). Reflecting on the importance of film for tourism and its role in stimulating tourist travel, authors Dubois and Gibbs (2018) suggested that video games have similar opportunities to film and that their potential should not be overlooked. They were among the first to examine this issue and introduced the term video game-induced tourism as a segment of media-driven tourism.

The rise in popularity of video games has also led to a greater interest of the academic community in examining their significance for tourism and tourist destinations. By playing video games that are set in real-life destinations, players become more aware of these destinations and have the opportunity to get to know them better through the video game. Players' experiences within video games have a positive effect on the perception of the destination presented in the game. This consequently leads to an improvement in the image and popularity of these destinations, as well as an increased desire to visit the destinations in person (Sharma et al., 2023; Shuhua et al., 2024). A number of factors contribute to this effect. Immersion in the world and plot of a video game stands out. This is often the case with video games that have attractive landscapes, recognizable culture and historical heritage, as well as with the

interpretation of specific historical periods and events (Tobing, 2024; Jang, 2024). A significant element is also the narrative of the video game that shapes the gaming experience (Junko et al., 2022). Further research has identified other factors such as a sense of presence in the world of the video game (Dong et al., 2021), nostalgia (Brinkman, 2020), adventure, a sense of heroism (Sajid et al., 2018), player freedom within the video game, and emotional connection (Yahiaoui et al., 2024).

Studies in the field of tourism that have used video games or their players as subjects of research have mainly analyzed games with historical contexts. The popular video game series *Assassin's Creed*, which presents numerous destinations in specific historical periods through its 14 main releases, has often been the subject of research (Carvalho et al., 2019; Xu, 2021; Rainoldi, 2022; Champion, 2022; Shuhua et al., 2024). The video game *Ghost of Tsushima*, which depicts the medieval Mongol invasion of the Japanese island of Tsushima (Jang, 2024), has also been the subject of research, as has *Kingdom Come Deliverance* and the influence of this video game on the presentation of medieval Bohemia, located in the territory of the present-day Czech Republic (Neumann, 2019). It is not only video games with historical themes that have attracted the attention of the academic community. The subject of research was also *Grand Theft Auto V* (Sharma et al., 2023), which is one of the most recognizable and popular video games today, as well as *Shenmue* (Ramirez-Moreno & Leorke, 2021), alongside the latest release of the renowned horror series, *Resident Evil: Village* (Vintilă & Merciu, 2024). Although the previous literature has analyzed various video games from different aspects of their impact on tourism and the promotion of tourist destinations, there is a far greater number of video games that depict real tourist destinations. Also, there is a large number of destinations on the basis of which the world of video games was created that have not been covered by previous research. Therefore, the following research questions are proposed:

- Which video games represent real-world destinations or base their virtual world on them?
- What destinations are most often depicted in video games?

To the best of the authors' knowledge, there is no scientific paper that identifies video games featuring real word destinations and specifies which destinations are included. Since this is an emerging topic with a growing body of literature, the identification of these games and destinations will provide valuable insights for researchers interested in studying the video games and their connection with tourism and tourist destinations.

METHODOLOGY

In order to achieve the goal of the research, the qualitative content analysis method was applied using user comments from the online platform Reddit. This popular online platform that allows users to post comments, questions, problems and communicate with other users has previously been used to collect data in the form of comments for the purpose of researching the connection between video games and tourism (Dubois & Gibbs, 2018; Jang, 2024). A total of 333 relevant comments were collected from several posts, using the search term *Video games with real life destinations*. The search was conducted on 14th and 15th February 2025. After data

collection, processing was performed using MAXQDA software, which has also been used in other research that required the processing of qualitative data in the form of online comments (Koçan & Yildiz, 2024; Davidović & Pantović, 2024). Since the comments varied in length and content, it was necessary to extract the mentions of video games and destinations by using the software. By coding the data, mentions of video games were extracted, both of entire series and individual games, as well as destinations. Video games were classified by series and then by individual releases, while destinations were classified by countries and then by locations within countries.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

Based on the analysis of 333 relevant comments from the Reddit online platform regarding video games with descriptions of real-world destinations, 518 mentions of video games, both series and individual games, as well as 327 mentions of destinations were identified. The research results are presented in four segments. Mentions of video games are presented first by video game series, and then by individual editions of the series. Mentions of destinations are presented by countries and then by individual destinations within the countries.

Video game series

Based on the comments, a total of 86 video game series were identified. The comments contained the names of entire series, indicating all of the releases, as well as individual video games as representatives of their series. If the comment mentioned the name of the series and then all releases of the series, then the mentioned series name was not taken into account. If the name of the series was mentioned and then specific releases of the series were further highlighted, the series name was taken into account because it also represents other titles of the series. Video game series and number of mentions in the analyzed sample:

1. Assassin's Creed – 90	20. Shenmue – 6
2. Watch Dogs – 36	21. Test Drive – 6
3. The Division – 35	22. Infamous – 5
4. Grand Theft Auto – 33	23. The Crew – 5
5. Yakuza – 30	24. Ghost of Tsushima – 4
6. Microsoft Flight Simulator – 25	25. Horizon – 4
7. Marvel's Spider-Man – 21	26. Hunter – 4
8. Fallout – 20	27. Project Zomboid – 4
9. Kingdom Come Deliverance – 16	28. S.T.A.L.K.E.R. – 4
10. L.A. Noire – 13	29. The Last of Us – 4
11. Sleeping Dogs – 12	30. Call of Duty – 3
12. The Getaway – 10	31. DayZ – 3
13. American Truck Simulator – 8	32. Dead Island – 3
14. Forza Horizon – 8	33. Firewatch – 3
15. Persona – 7	34. GhostWire – 3
16. True Crime – 7	35. Hell Let Loose – 3
17. Euro Truck Simulator – 6	36. Mafia – 3
18. Far Cry – 6	37. Project Gotham Racing – 3
19. Red Dead Redemption – 6	38. Cyberpunk 2077 – 2

39. Days Gone – 2	45. Lego Marvel's Avengers – 2
40. Death Stranding – 2	46. Subway – 2
41. Driver – 2	47. Metropolis Street Racer – 2
42. Everybody's Gone to the Rapture – 2	48. Prototype – 2
43. Hitman – 2	49. The Vanishing of Ethan Carter – 2
44. Journey – 2	

The other series are each mentioned only once.

With the highest number of mentions in the analyzed comments from the Reddit platform, the Assassin's Creed series was presented by users as the most successful in depicting real-world destinations through the world of video games. The last edition of the series, which has been running since 2007, was released in March 2025 under the name Assassin's Creed Shadows and became one of the best-selling releases of the series, and one of the best-selling video games of that month (Valentine, 2025). The renowned action-adventure series, which shows an interpretation of destinations in their significant historical periods, is one of the most popular in its genre and represents the largest and best-selling series from Ubisoft, one of the most recognizable companies in the video game industry (Mazanko, 2024; Clement, 2024).

It is noticeable that the second and third most mentioned series in the sample are also Ubisoft releases. The Watch Dogs series, which presents urban destinations in modern times, and The Division series, which depicts urban destinations in a post-apocalyptic environment, together with the most mentioned series Assassin's Creed, indicate that users place the most trust in Ubisoft when it comes to designing video game worlds based on real destinations. Other series from this company were also included in the sample, like Far Cry and The Crew, but with a much smaller number of mentions.

The research found that action-adventure series and open-world series predominate. Open-world video games allow players the freedom to explore the entire map, or the entire world of the video game, at any time and are not conditioned to follow a linear path intended by the developers (Manocha, 2025). Series whose releases have a linear world, such as The Last of Us and Call of Duty, were also mentioned, but it is clearly observed that open-world video games more adequately represent destinations than those that do not provide that level of freedom and encouragement for exploration.

In addition to action-adventure series, simulation series such as American and Euro Truck Simulator, where players take on the role of truck drivers in the American and European transport industries, were also mentioned, as well as the flight simulation game Microsoft Flight Simulator. Racing games such as the Forza Horizon series or Test Drive are also a significant part of the sample. However, the dominant share is in action-adventure series, both those set in historical periods and those depicting destinations in the present or future. The results of the analysis of comments show a great diversity of series, where 49 series were mentioned two or more times. This indicates the widespread representation of real destinations through the world of video games.

Video games as individual titles

Video games as individual releases of their series, as well as video games that are standalone releases, were also separated in order to see which video games users single out as successful representatives of real-world destinations. Video games and number of mentions in the analyzed sample:

1. Grand Theft Auto V – 22	35. Fallout 76 – 3
2. Watch Dogs 2 – 18	36. Firewatch – 3
3. The Division – 17	37. GhostWire: Tokyo - 3
4. Kingdom Come Deliverance – 16	38. Hell Let Loose – 3
5. Assassin's Creed Unity – 15	39. Hunter: Call of the Wild – 3
6. The Division 2 – 15	40. Mafia III – 3
7. L.A. Noire – 13	41. Test Drive Unlimited – 2
8. Assassin's Creed Odyssey – 12	42. The Last of Us part 2 – 3
9. Sleeping Dogs – 12	43. True Crime: Streets of LA – 3
10. Marvel's Spider-Man – 11	44. Assassin's Creed Black Flag – 2
11. American Truck Simulator – 8	45. Assassin's Creed Brotherhood – 2
12. Assassin's Creed Origins – 8	46. Cyberpunk 2077 – 2
13. The Getaway – 8	47. Days Gone – 2
14. Assassin's Creed II – 7	48. Death Stranding – 2
15. Fallout 4 – 7	49. Everybody's Gone to the Rapture – 2
16. Persona 5 – 7	50. Far Cry 5 – 2
17. Euro Truck Simulator – 6	51. Forza Horizon 3 – 2
18. Watch Dogs – 6	52. Forza Horizon 4 – 2
19. Grand Theft Auto IV – 5	53. Forza Horizon 5 – 2
20. Infamous Second Son – 5	54. Horizon Zero Dawn – 2
21. Assassin's Creed Syndicate – 4	55. Journey – 2
22. Fallout: New Vegas – 4	56. Marvel's Spider-Man – Miles Morales – 2
23. Ghost of Tsushima – 4	57. Metropolis Street Racer – 2
24. Marvel's Spider-Man 2 – 4	58. Prototype – 2
25. Microsoft Flight Simulator 2020 - 4	59. Red Dead Redemption – 2
26. Project Zomboid – 4	60. Shenmue 2 – 2
27. Red Dead Redemption II – 4	61. Test Drive Unlimited – 2
28. Shenmue – 4	62. The Crew – 2
29. Watch Dogs: Legion – 4	63. The Crew 2 – 2
30. Yakuza: Like a Dragon – 4	64. The Getaway: Black Monday – 2
31. Assassin's Creed Valhalla – 3	65. True Crime: New York – 2
32. DayZ – 3	66. The Vanishing of Ethan Carter – 2
33. Dead Island 2 – 3	
34. Fallout 3 – 3	

Other video games are mentioned once each.

The video game that was mentioned most often in the observed comments is one of the most popular and best-selling video games of all time, Grand Theft Auto V. This video game depicts Los Angeles through the fictional city of Los Santos, modeled after the American metropolis. The game broke the record for the most copies sold in the first 24 hours, as well as the game that generated revenue of a billion dollars in the

shortest period of time, and today represents one of the most significant titles in the video game industry (Nikolić & Leković, 2025). It is noted that although the Grand Theft Auto is the fourth most mentioned series in the observed sample, the largest contribution was made by the latest release. This is also the case with the video game Watch Dogs 2, which is in second place, as well as the first release of the series The Division, in third place, but to a lesser extent than the Grand Theft Auto series, which has more releases and a longer history. This indicates that in some series only one release, or to a greater extent one release, is recognized for its interpretation of real-world destinations. There are also video games mentioned that are currently the only release of their series, such as L.A. Noire, Sleeping Dogs, Ghost of Tsushima, Cyberpunk 2077, Death Stranding, and others.

A different picture is presented by the individual editions of the Assassin's Creed series. Although the series itself is mentioned the most, more than twice as often as the series ranked second, the mentions of individual editions are more evenly distributed. The most frequently mentioned video game is Assassin's Creed Unity, which depicts Paris during the French Revolution. When analyzing the comments, it was also noted that the way in which the Notre Dame Cathedral is presented and modeled in the video game was emphasized. The role of this building, as well as the way in which it is modeled and presented, have been the subject of previous academic research (Szrajber et al., 2016; Mochocki, 2021). Other releases of the series were also mentioned, such as Assassin's Creed Odyssey, which depicts ancient Greece, Assassin's Creed Origins, which is set in Ptolemaic Egypt, Assassin's Creed II, which interprets the cities of Italy during the Renaissance, Assassin's Creed Syndicate, which is set in London during the reign of Queen Victoria, as well as other releases of the series. This indicates that the entire series is recognized from the aspect of recreating real destinations, with almost all of its releases.

Countries as destinations

When processing the results, it was noticed that users listed destinations in accordance with their perception of destinations, but also in accordance with what was presented in video games. Thus, countries, regions, cities, etc. were listed as destinations. In order to understand which destinations were mentioned, they were first categorized into the countries to which they belonged. Thus, the mentioned countries and the destinations within them formed the category of those countries. Countries and the number of mentions in the analyzed sample:

1. United States of America – 159	9. Ukraine – 7
2. Japan – 39	10. Egypt – 5
3. United Kingdom – 24	11. Australia – 2
4. Italy – 18	12. Spain – 2
5. Czech Republic (Bohemia) – 16	13. Iceland – 2
6. France – 12	14. Turkey – 2
7. China – 9	15. Mexico – 2
8. Greece – 7	16. Canada – 2
	17. Poland – 2

Other countries are mentioned once each. Europe is also mentioned twice, as is the region of Eastern Europe.

The United States was mentioned by far the most, which is not surprising given the number of games located in destinations within this country, as well as the importance of the American market for the video game industry. On the second place is Japan, with more than three times fewer mentions than USA, but significantly more than the United Kingdom, which is in third place. The USA and Japan, in addition to representing two of the three largest video game markets together with China (Buchholz, 2021; Palma-Ruiz et al., 2022), are also the two countries with the longest tradition in the video game industry, as well as the location from which the largest number of important video game development companies come. It is therefore not surprising that their destinations are often represented through the world of video games.

It is noted that in addition to countries with high tourist arrivals such as the United Kingdom, Italy, France and Greece, the Czech Republic is in fifth place in the observed sample. This is due to the recognition of the video game Kingdom Come Deliverance, which was developed by a Czech team, and depicts the medieval kingdom of Bohemia. This video game is mentioned 16 times, the same as the Czech Republic as a destination, or Bohemia itself. The case is similar with Ukraine, which is in eighth place. The S.T.A.L.K.E.R. series, developed in Ukraine, which represents Chernobyl and Pripjat with a fictional, post-apocalyptic setting, contributed to this destination being recognized in the comments. This confirms that video games contribute to increasing the recognition and image of destinations that are not renowned tourist destinations.

Individual destinations

The sample mainly mentioned urban destinations, but there were also regions, districts, rural areas, as well as US states as separate mentions. Mentioned destinations and number of mentions in the analyzed sample:

1. New York, USA – 41	17. Venice, Italy – 4
2. Los Angeles, USA – 29	18. Athens, Greece – 3
3. London, UK – 20	19. Rataj nad Sázava, Czech Republic – 3
4. San Francisco, USA – 17	20. Colorado, USA – 2
5. Tokyo, Japan – 13	21. Detroit, USA – 2
6. Paris, France – 10	22. Ibiza, Spain – 2
7. Washington DC, USA – 10	23. Istanbul, Turkey – 2
8. Florence, Italy – 7	24. Kowloon, China – 2
9. Boston, USA – 6	25. Las Vegas, USA – 2
10. Chicago, USA – 6	26. Pripjat, Ukraine – 2
11. Hong Kong, China – 6	27. Shibuya, Japan – 2
12. Seattle, USA – 6	28. Western US – 2
13. Chernobyl, Ukraine – 5	29. West Virginia, USA – 2
14. Kabukicho, Japan – 5	30. Wyoming, USA – 2
15. New Orleans, USA – 5	31. Yokohama, Japan – 2
16. Rome, Italy – 4	32. Yokosuka, Japan – 2

Other destinations are mentioned only once.

Among the individual destinations, cities were the most frequently mentioned and they present highly popular tourist destinations, even though rural destinations are also becoming increasingly more popular amongst tourists (Lazović et al., 2024). New York, the largest and most famous city in the United States, was the most frequently mentioned. Video games such as *Prototype*, *Grand Theft Auto IV*, *The Division*, the *Marvel's Spider-Man* series, contributed to this, as well as many others whose worlds are based on this American metropolis. Manhattan was particularly mentioned, as a part of New York that is often a significant element of the attractiveness of video games set in New York. Los Angeles is in second place, primarily due to the video games of Rockstar Games, *Grand Theft Auto V* and *L.A. Noire*, but also others that have taken this famous American tourist destination as their world.

Outside the United States, London, Tokyo, Paris, Florence, Hong Kong, and Chernobyl feature prominently. Destinations such as Florence, Rome, Venice, and Athens are recognized due to the influence of the *Assassin's Creed* series, while the lesser-known place of Rataj nad Sázava in the Czech Republic is mentioned three times, due to the influence of the video game *Kingdom Come Deliverance*.

Based on the above, it can be seen that players focused more on mentioning video games than destinations themselves, but also that video games and their series are far more diverse in the observed sample than the destinations. Certainly, the large participation of the United States of America leads to this result. However, the question arises whether destinations from other parts of the world can be adequately represented in video games, as is the case with the previously mentioned Czech Republic, because in this way, players' awareness of other, less known destinations around the world would be raised.

CONCLUSION

Based on research conducted that included an analysis of 333 comments on the online platform Reddit, video games and video game series that players recognize for their representation and depiction of real-world destinations were identified, as well as destinations that were represented through the world of video games. The largest number of video games falls into the open-world action-adventure genre, while simulation video games and racing video games also make up a significant part of the sample, but to a much lesser extent. A total of 49 series and 66 individual releases were identified that were mentioned more than twice in the observed sample, while 17 countries and 32 individual destinations were identified that were mentioned more than twice.

The results of the research indicate the existence of a large number of video games that represent and promote destinations through their virtual world. This opens up the possibility for the academic community to expand the previously quite narrow sample of games and destination and incorporate them in future research in order to determine the ways in which these destinations are depicted in video games and presented to

players. Although some video games have already been the subject of research in certain works like Assassin's Creed series, Grand Theft Auto V or Kingdom Come Deliverance, as noted in the literature review, this research also identifies numerous others that may be of importance and can be studied in future research. This can be identified as the most significant contribution of this paper, as it is primarily intended for those researchers who would like to further examine this topic and expand existing knowledge. In addition, the contribution of the paper lies in the understanding that video games provide lesser-known destinations such as the Czech Republic, Ukraine and Poland greater recognition and popularity, which could be very important for countries that are developing tourism since this is one of the most influential sectors in global economy (Stamenković & Milanović, 2023). This may be of particular importance to the creators of tourism policies in these destinations, but also to other destinations that could be promoted through video games. From a theoretical perspective, the research results showed which video game genres were most widely recognized. The results also showed that cities predominate among the comments as tourist destinations that are most adequately depicted through the world of video games. This opens up opportunities for further research into the identified video games, as well as destinations, in order to better understand their relationship.

Limitations of the study and directions for further research

A limitation of the study is that the sample is highly variable over the collection period. Given that the latest releases of some of the series mentioned in significant numbers have been released in the past few months, such as the Assassin's Creed, Kingdom Come Deliverance, and S.T.A.L.K.E.R. series (IGN, 2025), their influence could not have shaped the sample. Therefore, with the emergence of new comments, and the release of new video games, the existing data would also be revised. A repeated study after a certain period of time would certainly present new video games that have been released in the meantime and depict tourist destinations. The sample included comments on the online platform Reddit. There are other platforms where similar data can be collected, as well as video game reviews that may have the same information. Also comments on YouTube clips can contribute to the results. Including comments from multiple platforms and YouTube could be a potential direction for further research. Identifying video games and destinations opens up the possibility of further research into these video games as well as destinations and their connections. Future research could analyze individual video games or video game series to determine the ways in which tourist destinations, their attractions, and cultural heritage are presented. Destinations and their implementation in video games could also be analyzed. Previous works that have studied the topic of tourism and video game connections as well as the promotion of tourist destinations through the world of video games have mainly analyzed the attitudes and behaviors of players, while case studies of the video games themselves have been neglected (Nikolić & Leković, 2025). The results of this research provide insight into which video games could be the subject of case studies in future research.

Acknowledgment

This research is supported by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia by the Decision on the scientific research funding for teaching staff at the accredited higher education institutions in 2025 (No. 451-03-137/2025- 03/200375 of February 4, 2025).

REFERENCES

1. Annetta, L. A., Minogue, J., Holmes, S. Y., & Cheng, M. T. (2009). Investigating the impact of video games on high school students' engagement and learning about genetics. *Computers & Education*, 53(1), 74-85.
2. Arora, K. (17.11.2023.). *The Gaming Industry: A Behemoth With Unprecedented Global Reach*. Forbes. <https://www.forbes.com/councils/forbesagencycouncil/2023/11/17/the-gaming-industry-a-behemoth-with-unprecedented-global-reach/>
3. Brinkman, H. R. (2020). *Videogame Tourism: Spawning the Digital into the Physical Realm in the British Isles*. The University of Wisconsin-Milwaukee.
4. Buchholz, K. (24.08.2021.). *Asian countries make up 40% of the world's top 10 video gaming markets*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/stories/2021/08/which-countries-have-the-largest-video-gaming-markets/>
5. Bujisman, M. (13.08.2024.). *The global games market will generate \$187.7 billion in 2024*. Newzoo. <https://newzoo.com/resources/blog/global-games-market-revenue-estimates-and-forecasts-in-2024>
6. Busby, G., & Klug, J. (2001). Movie-induced tourism: The challenge of measurement and other issues. *Journal of vacation marketing*, 7(4), 316-332. <https://doi.org/10.1177/135676670100700403>
7. Cardoso, L., Estevão, C. M., Muniz, A. C. F., & Alves, H. (2017). Film induced tourism: A systematic literature review. *Tourism & management studies*, 13(3), 23-30.
8. Carvalho, B. H., Bertozzi, G. G., & Correa, C. (2019). Video games generating tourist demand: Italy and the Assassin's creed series. In *Sustainable tourism development* (pp. 305-326). Apple Academic Press. Isbn: 9780429397998
9. Cerezo-Pizarro, M., Revuelta-Domínguez, F. I., Guerra-Antequera, J., & Melo-Sánchez, J. (2023). The cultural impact of video games: A systematic review of the literature. *Education Sciences*, 13(11), 1116.
10. Champion, E. (2022). Swords, sandals, and selfies: Videogame-induced tourism. In *Screen Tourism and Affective Landscapes* (pp. 238-252). Routledge.
11. Clement, J. (15.11.2024.). *Ubisoft all-time game title unit sales worldwide 2023*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/1366802/ubisoft-video-game-unit-sales/>
12. Davidović, J., Pantović, D. (2024). Analysis of offer components in rural tourism: The case of ethno village in the area of Bosnia and Herzegovina. In *7th International Scientific Conference "Village and Agriculture"*. Bijeljina University, Republic of Srpska, B&H.
13. Dong, J., Dubois, L. E., Joppe, M., & Foti, L. (2021). How Do Video Games Induce Us to Travel?: Exploring the Drivers, Mechanisms, and Limits of Video Game-Induced Tourism. *Audiovisual tourism promotion: A critical overview*, 153-172. https://doi.org/10.1007/978-981-16-6410-6_8
14. Duarte, F. (05.06.2025.). *How Many Gamers Are There? (New 2025 Statistics)*. Exploding Topics. <https://explodingtopics.com/blog/number-of-gamers>

15. Dubois, L. E., & Gibbs, C. (2018). Video game-induced tourism: a new frontier for destination marketers. *Tourism Review*, 73(2), 186-198. <https://doi.org/10.1108/TR-07-2017-0115>
16. Dyer, R. (08.12.2022.). *A brief history of video games*. That's Pop Culture. <https://www.thatspopculture.com/a-brief-history-of-video-games>
17. Esteves, F., & Brito, P. Q. (2020). Electronic games as a touristic promotional tool. In *Handbook of research on resident and tourist perspectives on travel destinations* (pp. 389-418). IGI Global. 10.4018/978-1-7998-3156-3.ch018
18. Filimowicz, M. (04.01.2023.). *Game Worlds, Dimensionality & Time*. Medium. <https://medium.com/narrative-and-new-media/game-worlds-dimensionality-time-d6924bae7f95>
19. Gill, S. (26.01.2025.). *How Many Gamers Are There in 2025? Latest Stats*. Priori Data. <https://prioridata.com/number-of-gamers/>
20. IGN. (2025). *New Releases: Games Out Now*. 27.04.2025. from <https://www.ign.com/playlist/igneditorial/lists/new-releases>
21. Jang, K. (2024). Real in virtual or virtual in real? Intersecting virtual and real experience in open-world video games and heritage tourism. *Journal of Heritage Tourism*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2024.2322424>
22. Junko, Y., Hsu, C. H., & Liu, T. Z. (2022). Video Games as a Media for Tourism Experience. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2022: Proceedings of the ENTER 2022 eTourism Conference, January 11–14, 2022* (pp. 67-71). Springer International Publishing.
23. King, D., Delfabbro, P., & Griffiths, M. (2009). The psychological study of video game players: Methodological challenges and practical advice. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 7, 555-562.
24. Koçan, M., & Yıldız, E. (2024). Evaluation of Consumer Complaints: A Case Study Using MAXQDA 2020 Data Analysis Software. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 266-289. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.1318853>
25. Lazović, S., Miličević, S., Đorđević, N., & Kraguljac, V. (2024). Exploring rural tourism potential in rural areas of Vrnjačka Banja. *Hotel and Tourism Management*, 12(2), 59-73. <https://doi.org/10.5937/menhottur2400007L>
26. Li, S., Li, H., Song, H., Lundberg, C., & Shen, S. (2017). The economic impact of on-screen tourism: The case of The Lord of the Rings and the Hobbit. *Tourism Management*, 60, 177-187. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.11.023>
27. Liu, Y., Chin, W. L., Nechita, F., & Candrea, A. N. (2020). Framing film-induced tourism into a sustainable perspective from Romania, Indonesia and Malaysia. *Sustainability*, 12(23), 9910. <https://doi.org/10.3390/su12239910>
28. Maggioli, R. (17.03.2023.). *The cultural significance of gaming and its evolution over the years*. Landing.Jobs. <https://landing.jobs/blog/gaming-culture-evolution/>
29. Manocha, V. (07.05.2025.). *An Introduction to Open World Games*. Gameopedia. <https://gameopedia.com/blogs/an-introduction-to-open-world-games>
30. Mazanko, V. (21.09.2024.). *7 Best Ubisoft Video Game Franchises, Ranked*. Game Rant. <https://gamerant.com/ubisoft-best-video-game-franchises/>
31. McLean, L., & Griffiths, M. D. (2013). The psychological effects of video games on young people. *Aloma: revista de psicologia, ciències de l'educació i de l'esport Blanquerna*, 31(1), 119-133.
32. Mochocki, M. (2021). Heritage sites and video games: Questions of authenticity and immersion. *Games and Culture*, 16(8), 951-977. <https://doi.org/10.1177/15554120211005369>

33. Neumann, M. (2019). Representation of medieval realia in PC game: Kingdom come: Deliverance. *Czech-polish historical and pedagogical journal*, 11(2).
<https://doi.org/10.5817/cphpj-2019-020>
34. Nikolić, N., & Leković, M. (2025). Video game induced tourism-a critical literature review. *BizInfo Blace*. <https://doi.org/10.71159/bizinfo250008N>
35. Nikolić, N., Leković, M. (2025). The impact of video game Grand Theft Auto V on presentation and promotion of Los Angeles as a tourist destination. In *XIV Interantion Conference – Jahorina business forum 2025*. Faculty of Economics, University of East Sarajevo.
36. O'Connor, N., Flanagan, S., & Gilbert, D. (2008). The integration of film-induced tourism and destination branding in Yorkshire, UK. *International Journal of Tourism Research*, 10(5), 423-437. <https://doi.org/10.1002/jtr.676>
37. Palma-Ruiz, J. M., Torres-Toukoumidis, A., González-Moreno, S. E., & Valles-Baca, H. G. (2022). An overview of the gaming industry across nations: using analytics with power BI to forecast and identify key influencers. *Heliyon*, 8(2).
38. Rainoldi, M., Van den Winckel, A., Yu, J., & Neuhofer, B. (2022). Video game experiential marketing in tourism: Designing for experiences. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2022: Proceedings of the ENTER 2022 eTourism Conference, January 11–14, 2022* (pp. 3-15). Springer International Publishing.
39. Ramírez-Moreno, C., & Leorke, D. (2021). Promoting Yokosuka through videogame tourism: the shenmue sacred spot guide map. *Games and play in the creative, smart and ecological city*. Taylor & Francis.
40. Sajid, M. J., Cao, Q., Xinchun, L., Brohi, M. A., & Sajid, M. F. (2018). Video gaming a new face of inducement tourism: Main attractors for juvenile gamers. *International Journal for Social Studies*, 4(5), 52-56.
41. Sharma, S., Styliadis, D., & Woosnam, K. M. (2023). From virtual to actual destinations: do interactions with others, emotional solidarity, and destination image in online games influence willingness to travel?. *Current Issues in Tourism*, 26(9), 1427-1445.
<https://doi.org/10.1080/13683500.2022.2056001>
42. Sherriff, S. (22.10.2024.). *Data: Dentsu findings reveal gaming industry worth more than music and fim combined*. Market-Beat. <https://www.marketing-beat.co.uk/2024/10/22/dentsu-gaming-data-new/>
43. Shuhua, Y., Tianyi, C., & Chengcai, T. (2024). The Impact of Tourism Destination Factors in Video Games on Players' Intention to Visit. *Journal of Resources and Ecology*, 15(2), 474-483. <https://doi.org/10.5814/j.issn.1674-764x.2024.02.022>
44. Stamenković, M., & Milanović, M. (2023). A statistical assessment of tourism development disparities at the district level: The case of Serbia. *Hotel and Tourism Management*, 11(2), 45-59. <https://doi.org/10.5937/menhottur2302045S>
45. Steele, A. (01.09.2023.). *Entertainment: Creating Engaging Virtual Worlds*. Medium.
<https://medium.com/@amysteele1999/immersion-in-gaming-and-entertainment-creating-engaging-virtual-worlds-1ad55e908805>
46. Szrajber, R., Guzek, K., & Jach, S. (2016). Architectural heritage and its representation in video games. *Computer Game Innovations*, 231-242.
47. Tkalec, M., Zilic, I., & Recher, V. (2017). The effect of film industry on tourism: Game of Thrones and Dubrovnik. *International Journal of Tourism Research*, 19(6), 705-714.
<https://doi.org/10.1002/jtr.2142>
48. Tobing, D. S. H. (2024). Game Design in the Design Thinking Process for a Video Game Development Model to Support Tourism. *KnE Engineering*, 434-447.

49. Valentine, R. (23.04.2025.). *Assassin's Creed Shadows Was the Best-Selling Game in the U.S. for March*. IGN. <https://www.ign.com/articles/assassins-creed-shadows-was-the-best-selling-game-in-the-us-for-march>
50. Vintilă, M. A., & Merciu, F. C. (2024). The Potential Effect of Video Games on Tourism in Romania. Case Study: Resident Evil Village. In *International conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION* (Vol. 30, No. 2, pp. 1-6).
51. Xu, Y. (2021). *Video Games and Tourism—Tourism Motivations of Chinese Video Game Players*. Doctoral dissertation. Victoria University of Wellington.
52. Yahiaoui, D. E., Chakali, A., Maamir, S., Saba, A., & Belali, M. (2024). Navigating virtual worlds: features of video game maps driving tourist destination intention. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 9(2). <https://doi.org/10.15170/TVT.2024.09.02.06>

REZIME

Video igre postaju sve zastupljenije u današnjem svetu. Sa razvojem tehnologije, razvijale su se i video igre, kako bi danas predstavljale ne samo sredstvo zabave, već takođe mogućnost za učenje i informisanje. Moderne video igre uspevaju da detaljno i realistično prikažu svoj svet i omoguće igračima visok nivo imerzivnosti i kreiranja iskustva. Samim tim, javlja se neophodnost istraživanja video igara sa različitih aspekata njihovog uticaja na društvo. S obzirom na to da veliki broj video igara svoj svet temelji na destinacijama realnog sveta, cilj rada je identifikacija video igara koje kroz svoj svet predstavljaju realne destinacije, kao i identifikacija destinacija koje su najčešće oslikane u video igrama. Primenom kvalitativne metode analize sadržaja, prikupljeni su komentari sa popularne internet platforme Redit, a analizom rezultata koristeći program MAXQDA utvrđeno je koje video igre igrači prepoznaju sa aspekta oslikavanja destinacija realnog sveta, kao i koje destinacije igrači smatraju da su adekvatno oslikane u video igrama. Rezultati ukazuju da su najčešće pomenuti serijali *Assassin's Creed*, *Watch Dogs*, *The Division*, *Grand Theft Auto* i *Yakuza*, dok su najčešće pomenute individualne video igre, kao pojedinačna izdanja serijala, *Grand Theft Auto V*, *Watch Dogs 2*, *The Division*, *Kingdom Come Deliverance* i *Assassin's Creed Unity*. Takođe, rezultati pokazuju da su od destinacija u vidu država najviše puta pomenute Sjedinjene Američke Države, Japan, Ujedinjeno Kraljevstvo, Italija i Češka Republika, dok kao individualne destinacije, najviše puta su pomenute Njujork, Los Angeles, London, San Francisco i Tokio. Rezultati su ukazali na veliki broj igara koje radnju smeštaju u realnim destinacijama, kao i veliki broj destinacija koje se pojavljuju u video igrama. Takođe, ukazuje se na žanrove video igara koji su najčešće prepoznati, kao i tipove destinacija. Rad otvara mogućnost daljih istraživanja identifikovanih igara i destinacija kako bi se bolje razumeo njihov odnos, a očekuje se da rezultati budu od koristi predstavnicima akademske zajednice koji su zainteresovani za dublju analizu posmatrane problematike, kao i kreatorima turističke politike destinacija širom sveta.

EKONOMSKI TROŠKOVI KORUPCIJE – TEORIJSKI I EMPIRIJSKI ASPEKTI

Ana Matović

Akademija strukovnih studija kosovsko-metohijska

Leposavić, Srbija

ana.matovic@akademijakm.edu.rs, ORCID: 0009-0000-8244-0031

Gordana Jovanović

Akademija strukovnih studija kosovsko-metohijska

Leposavić, Srbija

gordana.jovanovic@akademijakm.edu.rs, ORCID: 0009-0006-4431-5962

Apstrakt

Korupcija je složen ekonomski i društveni fenomen koji negativno utiče na ekonomski rast, institucije, strane investicije i poslovno okruženje. Ova analiza obuhvata empirijska i teorijska istraživanja iz poslednjih pet godina (2019–2024), fokusirajući se na transmisivne kanale kroz koje korupcija deluje i efekte koje proizvodi. Empirijske studije (IMF, World Bank, Transparency International) pokazuju da korupcija smanjuje BDP za 1-2% godišnje, povećava troškove poslovanja za 30% i smanjuje priliv stranih investicija. Institucionalna slabost i pravna nesigurnost dodatno pogoršavaju ekonomske posledice korupcije. Teorijska istraživanja (Kaufmann & Vicente, Rose-Ackerman & Palifka, Wei & Javorcik) potvrđuju da su slabe institucije i visoka regulatorna neizvesnost ključni faktori širenja korupcije. Digitalizacija i transparentnost su identifikovane kao ključne strategije u borbi protiv korupcije, ali njihova efikasnost zavisi od političke volje. Zaključak je da sistemska antikorupcijska reforma, uz jačanje pravosuđa i digitalizaciju javnih usluga, može značajno smanjiti negativne posledice korupcije i unaprediti ekonomski razvoj. Dalja istraživanja treba da se fokusiraju na dugoročne efekte reformi i nove metode merenja korupcije.

Ključne reči: korupcija, ekonomski rast, institucije, strane investicije, digitalizacija, antikorupcijske reforme.

ECONOMIC COSTS OF CORRUPTION – THEORETICAL AND EMPIRICAL ASPECTS

Abstract

Corruption is a complex economic and social phenomenon that negatively affects economic growth, institutions, foreign investment, and the business environment. This analysis covers empirical and theoretical research from the past five years (2019–2024), focusing on the transmission channels through which corruption operates and the effects it produces. Empirical studies (IMF, World Bank, Transparency International) show that corruption reduces GDP by 1–2% annually, increases business costs by 30%, and decreases foreign investment inflows. Institutional weakness and legal uncertainty further aggravate the economic consequences of corruption. Theoretical research (Kaufmann & Vicente, Rose-Ackerman & Palifka, Wei & Javorcik) confirms that weak institutions and high regulatory uncertainty are key factors in the spread of corruption. Digitalization and transparency have been identified as key strategies in combating corruption, but their effectiveness depends on political will. The conclusion is that systemic anti-corruption reform, combined with strengthening the judiciary and digitalizing

public services, can significantly reduce the negative effects of corruption and enhance economic development. Future research should focus on the long-term effects of reforms and new methods of measuring corruption.

Keywords: corruption, economic growth, institutions, foreign investment, digitalization, anti-corruption reforms.

UVOD

Korupcija je jedan od najznačajnijih društvenih i ekonomskih problema savremenog sveta, sa dugoročnim negativnim posledicama na ekonomski rast, političku stabilnost i socijalni razvoj. Kao složen fenomen, korupcija se istražuje iz različitih teorijskih i empirijskih perspektiva, pri čemu naučnici analiziraju njene uzroke, mehanizme delovanja i moguće strategije za njeno suzbijanje. Ovaj rad pruža pregled teorijskih istraživanja o korupciji u poslednjih pet godina, sa posebnim fokusom na njene ekonomske posledice, uticaj na institucije i investicije, kao i savremene strategije borbe protiv nje. Kroz analizu teorijskih modela i empirijskih podataka, razmatra se kako korupcija utiče na alokaciju resursa, poslovno okruženje i razvoj ljudskog kapitala. Pored toga, istražuju se faktori koji mogu doprineti njenom smanjenju, uključujući digitalizaciju, jačanje institucija i transparentnost u javnim nabavkama. Cilj istraživanja je da se utvrdi na koji način korupcija utiče na ekonomske performanse država, koje su njene ključne posledice i koje reforme mogu doprineti njenom smanjenju. Predmet istraživanja jeste analiza korupcije kroz teorijske modele i empirijske podatke, dok je problem istraživanja usmeren na razumevanje mehanizama kroz koje korupcija podriva ekonomski razvoj i društvenu stabilnost.

Hipoteze

H1: Korupcija negativno utiče na ekonomski rast, smanjujući strane direktne investicije i efikasnost javnih investicija.

H2: Digitalizacija i institucionalne reforme mogu značajno smanjiti korupciju i unaprediti ekonomske performanse država.

Ove hipoteze se testiraju kroz teorijske modele, empirijske studije i primere iz različitih zemalja, čime se pruža sveobuhvatan uvid u uzroke i posledice korupcije, kao i efikasnost različitih strategija za njeno suzbijanje.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Ovo istraživanje koristi kvalitativnu i kvantitativnu analizu kako bi se sistematski sagledao uticaj korupcije na ekonomski razvoj, institucije i investicije. Korišćeni metodološki pristupi uključuju:

Pregled teorijskih modela – Analizirani su ključni teorijski modeli o korupciji, uključujući model ekonomske efikasnosti korupcije, model transmisijских kanala Paola Maura i druge relevantne teorijske okvire. Cilj je bio da se razumeju mehanizmi kroz koje korupcija utiče na ekonomske i institucionalne faktore.

Sekundarna analiza podataka – Korišćeni su podaci iz izveštaja relevantnih međunarodnih organizacija kao što su Svetska banka, Međunarodni monetarni fond (IMF), Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), Evropska komisija i

Transparency International. Ovi podaci uključuju ekonomske indikatore, nivo percepcije korupcije, pokazatelje investicija i kvaliteta institucija.

Empirijska analiza – Upoređeni su podaci o korupciji i ekonomskom rastu u različitim zemljama, čime su identifikovane korelacije između nivoa korupcije i faktora kao što su BDP, strane direktne investicije (FDI) i institucionalna stabilnost.

Analiza studija slučaja – Istraženi su konkretni slučajevi korupcijskih skandala u Brazilu, Južnoj Africi, Italiji, Nigeriji, Venecueli i drugim državama, kako bi se prikazali praktični efekti korupcije na infrastrukturu, pravosuđe i poslovno okruženje.

Kritička analiza reformskih strategija – Procena efektivnosti različitih antikorupcijskih strategija, uključujući digitalizaciju, institucionalne reforme i tehnološke inovacije (blokčejn, e-uprava), sa posebnim fokusom na primere iz Estonije i Gruzije.

Kombinovanjem teorijskih modela, empirijskih podataka i studija slučaja, ovo istraživanje pruža sveobuhvatan uvid u uzroke i posledice korupcije, kao i mogućnosti za njeno smanjenje kroz institucionalne i tehnološke reforme.

PREGLED TEORIJSKIH ISTRAŽIVANJA O KORUPCIJI

Korupcija je složen ekonomski i društveni fenomen koji se analizira iz različitih teorijskih perspektiva. U poslednjih pet godina, mnogi autori su istraživali mehanizme nastanka korupcije, njen uticaj na ekonomski rast, institucije i investicije, kao i strategije za njeno suzbijanje. Ovaj pregled se fokusira na ključna teorijska istraživanja i njihove nalaze.

Teorijska istraživanja prema analiziranoj pojavi

Korupcija i ekonomski rast

Autor Kaufmann i Vicente (2020) istraživali su kako korupcija utiče na produktivnost i ekonomski rast. Prema njihovim nalazima korupcija smanjuje konkurenciju na tržištu, dovodi do alociranja resursa u neefikasne sektore i smanjuje BDP za 1-2% godišnje u zemljama sa visokom korupcijom. Ovaj model uočava mnoge negativne elemente korupcije, ali ne uzima u obzir specifične faktore kao što su institucionalne reforme.

Autori Dreher i Schneider (2021) stavljaju fokus na neformalnu ekonomiju i korupciju. Visoka korupcija povećava sivu ekonomiju, jer preduzeća izbegavaju birokratiju kroz nelegalne kanale. Međutim, važno je napomenuti da neformalna ekonomija može imati i pozitivne efekte u nekim ekonomijama u razvoju.

Rose-Ackerman i Palifka (2020) istražuju kako slabe institucije doprinose širenju korupcije. Njihov zaključak je da zemlje sa slabom pravnom državom imaju veći stepen sistematske korupcije, što dodatno smanjuje poverenje građana u institucije.

Ipak, napominjemo da model zanemaruje kulturne i istorijske faktore u razvoju institucija. Mungiu-Pippidi (2022) razvija teoriju "dobrih" i "loših" institucija u kontekstu korupcije i smatra da zemlje sa jakim kontrolnim mehanizmima i

nezavisnim pravosuđem imaju niže nivoe korupcije. Ovaj model, ipak, zahteva testiranje u različitim kulturnim i političkim sistemima.

Wei i Javorcik (2021) fokus stavljaju na uticaj korupcije na priliv stranih direktnih investicija (FDI) i zaključuju da strane kompanije izbegavaju zemlje sa visokim nivoom korupcije zbog prava vlasništva i regulatorne nesigurnosti. Oni ne razmatraju razlike između sektora – u nekim industrijama kompanije su spremne da preuzmu veće rizike.

Autori Campos i Giovannoni (2023) analiziraju kako korupcija utiče na odluke investitora i zaključuju da visok nivo korupcije povećava transakcione troškove i stvara monopolske strukture u privredi. Ipak, ne uključuju analizu kratkoročnih efekata reformi.

Persson, Rothstein i Teorell (2020) pažnju usmeravaju na antikorupcijske reforme i političke strategije. Njihov zaključak je da su reforme efikasne samo ako postoji politička volja, dok samo institucionalne promene nisu dovoljne. Njihovoj analizi može se zameriti nedostatak empirijskih podataka iz autokratskih režima.

Hanna, Bishop i Duflo (2022) analiziraju uticaj digitalizacije na smanjenje korupcije. Njihovi nalazi ukazuju na to da digitalizacija smanjuje korupciju za 20-30% u zemljama koje implementiraju elektronske usluge. Ono što je važno napomenuti je činjenica da digitalizacija ne rešava problem visoke korupcije u pravosuđu.

Tabela 1.

Prikaz teorijskih sadržaja o korupciji (2019–2024)

Autor(i)	Analizirani fenomen	Glavni nalazi	Kritike
Kaufmann i Vicente (2020)	Korupcija i ekonomski rast	Smanjuje konkurenciju i BDP	Ne uzima u obzir institucionalne reforme
Dreher i Schneider (2021)	Korupcija i siva ekonomija	Povećava neformalnu ekonomiju	Mogući pozitivni efekti sive ekonomije nisu razmatrani
Rose-Ackerman i Palifka (2020)	Korupcija i institucije	Slabe institucije povećavaju korupciju	Zanemaruje kulturne faktore
Mungiu-Pippidi (2022)	Institucije i korupcija	Jaki kontrolni mehanizmi smanjuju korupciju	Potrebno dodatno testiranje
Wei i Javorcik (2021)	Korupcija i strane investicije	Investitori izbegavaju korumpirane zemlje	Ne razmatra sektorske razlike
Campos i Giovannoni (2023)	Korupcija i poslovno okruženje	Povećava transakcione troškove i monopole	Ne analizira kratkoročne efekte reformi

Autor(i)	Analizirani fenomen	Glavni nalazi	Kritike
Persson, Rothstein i Teorell (2020)	Antikorupcijske reforme	Reforme su efikasne samo uz političku volju	Nedostatak podataka iz autokratskih režima
Hanna, Bishop i Duflo (2022)	Digitalizacija i korupcija	Digitalizacija smanjuje korupciju za 20-30%	Ne rešava korupciju u pravosuđu

TEORIJSKI MODELI PO MAURU

Paolo Mauro, istaknuti ekonomista i istraživač korupcije, analizirao je uticaj korupcije na ekonomski rast i razvoj kroz dva teorijska modela:

1. Model koji povezuje korupciju i ekonomski rast i
2. Model s transmisijским kanalima (Transmission Channels Model).

Ovi modeli objašnjavaju kako korupcija utiče na ekonomske performanse zemlje kroz različite transmisijске kanale, uključujući javne investicije, ljudski kapital i strana ulaganja.

Teorijski model koji je Mauro razvija direktno povezuje korupciju sa ekonomskim rastom putem regresione analize. U radu iz 1995. godine, Mauro koristi empirijske podatke kako bi testirao odnos između korupcije i ekonomskog rasta, koristeći indeks korupcije kao nezavisnu varijablu i ekonomski rast kao zavisnu varijablu.

Mauro analizira podatke iz više zemalja i dolazi do zaključka da zemlje s višim nivoom korupcije imaju niže stope rasta BDP-a.

Glavni razlog za ovo je što korupcija obeshrabruje privatne investicije, smanjuje efikasnost javne potrošnje i ograničava razvoj ljudskog kapitala. Osim toga, korupcija usporava strukturne reforme koje su neophodne za ekonomski rast.

Neki istraživači ističu da postoji i argument "efikasne korupcije" (Leff, 1964), prema kojem korupcija može ubrzati ekonomski razvoj u zemljama s neefikasnim birokratskim aparatom. Međutim, Mauro naglašava da dugoročno gledano, korupcija uglavnom ima negativne efekte jer stvara institucionalnu nestabilnost i povećava nejednakost.

Model s transmisijским kanalima koji je razvio Paolo Mauro (1995) analizira mehanizme kroz koje korupcija negativno utiče na ekonomski rast. Ključna ideja ovog modela je da korupcija ne deluje direktno na ekonomske pokazatelje, već kroz različite posredničke faktore (transmisijске kanale) koji utiču na investicije, efikasnost javne potrošnje i institucionalnu stabilnost.

Mauro identifikuje četiri glavna transmisijска kanala kroz koje korupcija slabi ekonomiju:

1. Smanjenje efikasnosti javnih investicija
2. Destimulacija privatnih investicija
3. Negativan uticaj na razvoj ljudskog kapitala
4. Slabljenje institucija i pravne države

U daljem tekstu dajemo kratak osvrt na svaki od ova četiri transmisijска kanala.

1. Smanjenje efikasnosti javnih investicija

Korupcija utiče na način na koji vlade upravljaju javnim sredstvima, često favorizujući projekte koji omogućavaju mito i zloupotrebu resursa:

- Povećana ulaganja u sektore s većom mogućnošću za korupciju – Vlade često preusmeravaju javna sredstva ka infrastrukturnim projektima (putevi, mostovi, aerodromi), gde je mito lakše prikriti kroz naduvane troškove i lažne fakture.
- Zanemarivanje društveno korisnih investicija – Sektori kao što su obrazovanje i zdravstvo često dobijaju manje sredstava jer nude manje mogućnosti za mito i korupciju.
- Povećanje fiskalne neefikasnosti – Zbog korupcije, cene javnih projekata se nerealno povećavaju, dok kvalitet isporučenih usluga opada.

Kao primer mogu se navesti zemlje sa visokom korupcijom koje često imaju autoputeve i mostove koji su preskupi i brzo propadaju zbog loših građevinskih standarda i pronevera javnih sredstava. Navodimo neke primere u svetu, koji odlično ilustruju smanjenje efikasnosti javnih investicija kao prvi od četiri transmisijiska kanala.

Brazil – Skandal sa korupcijom u izgradnji infrastrukture (2020–2023) koji se tiče izgradnje autoputa BR-163 i druge saobraćajnice. Ključni problem jesu preplaćeni ugovori i loš kvalitet gradnje uz kašnjenje. Autoput BR-163, ključna saobraćajnica za transport robe, pokazao je ozbiljne probleme sa asfaltom samo nekoliko meseci nakon završetka. Istrage su pokazale da su kompanije povezane s političkim krugovima dobile ugovore po naduvanim cenama, dok su radovi izvedeni ispod standarda. Bivši zvaničnici i građevinske firme suočeni su sa optužbama za korupciju (Transparency International Brazil, 2023).

Drugi primer za ilustraciju istog transmisijiskog kanala je Južna Afrika sa propadanjem mostova i puteva zbog korupcije (2020–2024). Konkretno, radi se o obnovi saobraćajne infrastrukture u Gautengu. Uočeni problemi su loš kvalitet radova i pronevera fondova. Naime, u 2022. godini, nekoliko mostova u pokrajini Gauteng počelo je da se urušava zbog loše izvedenih građevinskih radova. Istraga je otkrila da su sredstva namenjena rekonstrukciji preusmerena kroz lažne fakture i fiktivne podizvođače. Iako je došlo do sudske istrage protiv političara i građevinskih kompanija, projekti i dalje kasne (South African Anti-Corruption Commission, 2023). Navodimo i jedan primer iz zemlje članice EU, Italije. Reč je o skandalu sa propadanjem mostova. Konkretno, radi se o projektu Autoput A10 – Most Morandi i drugim infrastrukturnim objektima. Problem je uočen u nepoštovanju građevinskih standarda i korupciji u održavanju. Naime, nakon urušavanja mosta Morandi (2018), istrage su otkrile sistemsku korupciju u ugovorima za održavanje autoputeva. U periodu 2019–2023, otkriveno je da je firma Autostrade per l'Italia namerno smanjila ulaganja u održavanje, iako je naplaćivala visoke putarine. Posledice se ogledaju u višegodišnjem suđenju i reformi u sektoru. (European Commission Anti-Corruption Report, 2023).

Ovi primeri potvrđuju da je korupcija jedan od glavnih uzroka loše infrastrukture, jer dovodi do:

- Preplaćenih ugovora i finansijskih gubitaka za državu
- Lošeg kvaliteta radova, što ugrožava sigurnost građana

- Kašnjenja projekata zbog istraga i sudskih procesa

Da bi se smanjili ovi problemi, zemlje moraju povećati transparentnost javnih nabavki, ojačati institucionalni nadzor i koristiti nove tehnologije (blokčejn, digitalni tenderi) za sprečavanje zloupotreba.

2. Destimulacija privatnih investicija

Korupcija stvara nesigurno poslovno okruženje, što smanjuje interes privatnih investitora.

Viši troškovi poslovanja – Kompanije su primorane da plaćaju mito kako bi dobile dozvole, sklopile ugovore ili izbegle birokratske prepreke, što povećava troškove poslovanja.

Neizvesnost i pravna nesigurnost – U zemljama s visokom korupcijom, pravni sistem je slab, a vlasnička prava nisu dovoljno zaštićena, što odvraća investitore.

Manje stranih direktnih investicija (FDI) – Strani investitori izbegavaju zemlje s lošim institucionalnim okruženjem, što smanjuje priliv kapitala.

Prema Mauru, zemlje s nižim nivoom korupcije imaju značajno veći priliv stranih investicija, jer poslovni sektor može da funkcioniše u transparentnom i predvidivom okruženju.

Kao primere navodimo probleme u Venecueli, Nigeriji i Indoneziji.

U Venecueli je došlo do kolapsa privatnih investicija zbog korupcije i pravne nesigurnosti. Naime, visoka korupcija, politička nestabilnost, kao i slaba zaštita vlasničkih prava dovele su do toga da, kako se navodi u podacima World Bank (2023), strane direktne investicije (FDI) u Venecueli padnu za 80% između 2018. i 2022. Multinacionalne kompanije (npr. ExxonMobil) napustile su tržište zbog problema s pravnim sistemom i neizvesnim regulatornim okvirom. Vlada je često eksproprisala privatne firme bez pravne zaštite.

Drugi primer za destimulaciju privatnih investicija nalazimo u Nigeriji. Problem je uočen u sistemskoj korupciji u izdavanju dozvola i registraciji preduzeća. Posledice sa kojima se Nigerija zbog toga susrela su sledeće:

- IMF (2022) navodi da preduzeća u Nigeriji troše u proseku 15% godišnjeg prihoda na mito da bi izbegla birokratske prepreke.
- FDI je pao za 30% između 2019. i 2023., jer investitori smatraju Nigeriju visoko rizičnim tržištem.
- Mali i srednji biznisi često ne mogu da prežive zbog visokih "neformalnih taksi".

Indonezija je takođe zemlja sa usporavanjem ulaganja u infrastrukturu. Korupcija u dodeli infrastrukturnih ugovora i nepredvidiva regulatorna pravila su uočene kao veoma veliki problem.

Transparency International (2021) otkrio je da je 40% stranih investitora odustalo od projekata zbog pravne nesigurnosti.

Korupcioni skandal u sektoru infrastrukture 2020. godine rezultirao je kašnjenjem velikih projekata, uključujući razvoj autoputa Trans-Sumatra.

3. Negativan uticaj na ljudski kapital

Korupcija utiče na obrazovni i zdravstveni sektor, smanjujući dugoročne ekonomske perspektive zemlje:

- Smanjena ulaganja u obrazovanje – Budžeti za obrazovanje su često potcenjeni, jer se prioritet daje infrastrukturnim projektima koji omogućavaju veću zloupotrebu javnih sredstava.
- Loš kvalitet obrazovanja – U korumpiranim društvima, kupovina diploma i mito u školama/univerzitetima postaju učestali, što umanjuje kvalitet ljudskog kapitala.
- Slabije zdravlje radne snage – Nedostatak ulaganja u zdravstvo smanjuje produktivnost radne snage i povećava ekonomske nejednakosti.

U zemljama s visokom korupcijom, lekari i nastavnici su često slabo plaćeni, što ih može motivisati na koruptivne prakse (npr. primanje mita za medicinske usluge ili prolazne ocene u školama).

Sudanski kolaps obrazovnog sistema zbog korupcije je odličan primer za negativan uticaj na ljudski kapital. Naime, u Sudanu je došlo do pronevere fondova namenjenih obrazovanju, kao i do vrlo slabo plaćenih nastavnika. Ovo je dovelo do nesagledivih posledica o kojima izveštava UNESCO (2022). Sudan je, prema ovom izveštaju, jedna od zemalja sa najnižim stopama pismenosti u Africi (oko 60%). Sredstva namenjena obrazovanju često su proneverena, dok su plate nastavnika smanjene za 50% u poslednjih pet godina. Studenti su prisiljeni da plaćaju mito za diplome i ispite, što smanjuje kvalitet ljudskog kapitala.

Drugi primer nalazimo u Ukrajini i to u zdravstvenom sektoru, u kojem je smanjena produktivnost radne snage. Problem je mito u medicinskim ustanovama i loš kvalitet zdravstvenih usluga. OECD (2021) navodi da građani Ukrajine godišnje potroše preko 2 milijarde dolara na mito u zdravstvu. Loše zdravstvene usluge direktno utiču na produktivnost radne snage, jer mnogi radnici ne mogu dobiti adekvatnu medicinsku negu. Visoka smrtnost radno sposobnog stanovništva povezana je sa slabim zdravstvenim sistemom.

U Pakistanu je zbog privatizacije obrazovanja došlo do povećanja nejednakosti, korupcije u finansiranju javnih škola i dominacije privatnog sektora. World Economic Forum (2023) izveštava da je 60% kvalitetnih obrazovnih institucija u privatnom vlasništvu, dok javne škole pate od hroničnog nedostatka sredstava. Deca iz siromašnih porodica nemaju pristup kvalitetnom obrazovanju, što stvara generacijski jaz u ljudskom kapitalu.

4. Slabljenje institucija i pravne države

Korupcija urušava poverenje u državne institucije i pravosudni sistem, čime se povećava politička i ekonomska nestabilnost. Dolazi do:

- Podmićivanja sudova i policije – Pravosudni sistem postaje neefikasan kada se sudije i policijski službenici podmićuju da ignorišu ili olakšaju kriminalne aktivnosti.
- Političke nestabilnosti – Korupcija može dovesti do masovnih protesta, društvenih nemira i smene vlada, što dodatno destabilizuje ekonomiju.
- Slabija kontrola kriminala – Korupcija omogućava organizovanom kriminalu da jača, čime se dodatno narušava poslovno okruženje.

U državama s visokom korupcijom, veliki korupcioni skandali često dovode do političkih kriza, što dodatno usporava ekonomski razvoj.

Primer za slabljenje institucija i pravne države nalazimo u susednoj Mađarskoj u kojoj dolazi do erozije demokratskih institucija zbog korupcije. Problem je u vladinoj

kontroli nad pravosuđem i medijima. European Commission (2023) izveštava da je pravosuđe pod jakim političkim uticajem, što smanjuje poverenje investitora. Mađarska se suočava sa smanjenjem EU fondova zbog pravnih nepravilnosti.

Paolo Mauro je kvantifikovao uticaj korupcije na ekonomski rast koristeći podatke iz više zemalja.

Glavni zaključci iz njegove studije (Mauro, 1995) mogu se uobličiti u tri elementa:

- Zemlje s nižim nivoom korupcije ostvaruju veće stope ekonomskog rasta (razlika može biti i do 1% BDP-a godišnje).
- Korupcija značajno smanjuje priliv stranih investicija.
- Zemlje sa slabim institucijama i visokom korupcijom troše manje na obrazovanje i zdravstvo, dok više ulažu u infrastrukturu i projekte s visokim rizikom od korupcije.

Maurov model ima svojih prednosti, ali i nedostataka.

Prednosti modela se ogledaju u prikazu konkretnih mehanizama kroz koje korupcija negativno utiče na ekonomiju. Empirijski je testiran i potvrđen na velikom uzorku zemalja i daje jasne preporuke za smanjenje korupcije i povećanje ekonomske efikasnosti.

Ograničenja modela ogledaju se u tome što ne uzima u obzir mogućnost da korupcija u nekim slučajevima može "podmazati" birokratski aparat i omogućiti brže donošenje odluka (teorija "efikasne korupcije"). Njegov model takođe pretpostavlja da su svi oblici korupcije jednako štetni, iako neki istraživači tvrde da je njen uticaj različit u zavisnosti od konteksta.

POSLEDICE KORUPCIJE: ANALIZA EMPIRIJSKIH I PRAKTIČNIH ISTRAŽIVANJA

Korupcija je globalni fenomen koji značajno utiče na ekonomski rast, društveni razvoj i političku stabilnost. U poslednjih pet godina sprovedeno je nekoliko značajnih empirijskih i praktičnih istraživanja koja analiziraju posledice korupcije u različitim oblastima. Ova analiza se fokusira na:

- Ekonomske posledice korupcije,
- Društvene i političke posledice,
- Uticaj korupcije na strane investicije i poslovno okruženje i
- Savremene strategije borbe protiv korupcije.

EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA O POSLEDICAMA KORUPCIJE (2019-2024)

Ekonomske posledice korupcije

Empirijske studije potvrđuju da korupcija značajno smanjuje ekonomski rast i produktivnost.

U izveštaju o percepciji korupcije, zemlje s visokim nivoom korupcije beleže niži BDP po glavi stanovnika i slabiji privredni rast (Transparency International, 2022).

Međunarodni monetarni fond (IMF, 2021) u svom istraživanju dolazi do zaključka da korupcija smanjuje prihode od poreza za čak 5% BDP-a u zemljama sa slabim institucijama. Svetska banka je došla do nalaza da su u zemljama sa visokom korupcijom, javni investicioni projekti 30% skuplji, dok je kvalitet infrastrukture lošiji. U ovom istraživanju navode se Nigerija i Brazil koji imaju ozbiljne ekonomske gubitke zbog korupcije. Tako npr. u Nigeriji, 25% budžeta nestaje zbog mita i pronevera (World Bank, 2023).

Društvene i političke posledice korupcije

Korupcija ne samo da podriiva ekonomski razvoj, već izaziva društvene i političke probleme. Tako je OECD (2020) u svom istraživanju pokazao je da zemlje sa visokom korupcijom imaju niži indeks poverenja građana u institucije. Evropska komisija je utvrdila da korupcija povećava socijalnu nejednakost, jer bogati pojedinci imaju privilegovani pristup uslugama putem mita (EU Commission, 2021), dok je UNDP (2022) došao do nalaza da je korupcija povezana sa nestabilnošću i sukobima, posebno u zemljama u razvoju, pa tako navode primer protesta u Libanu (2019-2020) koji su bili direktna posledica visokog nivoa korupcije u vladi, što je dovelo do društvene nestabilnosti i ekonomske krize.

Uticaj korupcije na strane investicije i poslovno okruženje

Svetski ekonomski forum je kroz svoja istraživanja došao do zaključka da korupcija odvraća strane direktne investicije (FDI), jer povećava neizvesnost i troškove poslovanja (World Economic Forum 2023), te da u zemljama sa visokim nivoom korupcije, mala i srednja preduzeća imaju 40% veće operativne troškove zbog mita. UNCTAD (2023) navodi da strani investitori izbegavaju nestabilna tržišta gde su podložni birokratskoj korupciji.

Prema Svetskoj banci, zemlje u istočnoj Evropi s nižim nivoom korupcije (Estonija, Slovenija) privukle su 50% više stranih investicija u poređenju sa korumpiranim zemljama (Ukrajina, Moldavija).

Strategije borbe protiv korupcije – novi trendovi

Nedavne studije identifikovale su efikasne metode za smanjenje korupcije:

- Digitalizacija javnih usluga (World Bank, 2022) – Smanjuje direktne kontakte između građana i službenika, smanjujući mogućnosti za mito.
- Jačanje pravosuđa i zaštita uzbunjivača (Transparency International, 2023) – Nezavisne institucije mogu smanjiti sistemsku korupciju.
- Blokčejn tehnologija u javnim finansijama (IMF, 2023) – Omogućava veću transparentnost i prati trošenje javnih sredstava.

Na primer, Gruzija je digitalizacijom zemljišnih registara značajno smanjila korupciju u upravi, što je dovelo do rasta investicija i BDP-a.

Empirijski dokazi potvrđuju snažnu korelaciju između korupcije i ekonomskih gubitaka i daju prikaz konkretnih strategija koje su se pokazale efikasnim u suzbijanju korupcije.

Neki izvori koriste indekse percepcije korupcije, koji nisu uvek precizni jer zavise od subjektivnih procena. Nedostatak longitudinalnih studija koje bi pratile dugoročne efekte strategija borbe protiv korupcije, mogu se smatrati ograničenjem navedenih istraživanja.

Povećanje broja studija slučajeva koje analiziraju konkretne reforme u različitim zemljama, kao i razvijanje novih metoda merenja korupcije koje bi uključivale big

data analitiku i mašinsko učenje dalo bi preciznije rezultate i dovelo do još boljih strategija za borbu protiv korupcije.

Tabela 2.
Pregled empirijskih istraživanja o korupciji (2019-2024)

Istraživanje	Glavni zaključci	Primeri zemalja
Transparency International (2022)	Viši nivo korupcije = niži BDP po glavi stanovnika	Nigerija, Brazil
IMF (2021)	Korupcija smanjuje poreske prihode za 5% BDP-a	Indija, Meksiko
World Bank (2023)	Korumpirane zemlje troše 30% više na javne projekte uz lošiji kvalitet	Angola, Ukrajina
OECD (2020)	Visoka korupcija smanjuje poverenje u institucije	Rusija, Liban
European Commission (2021)	Korupcija povećava socijalnu nejednakost	Italija, Grčka
World Economic Forum (2023)	Korupcija smanjuje strane investicije	Moldavija, Venecuela
UNDP (2022)	Korupcija doprinosi nestabilnosti i sukobima	Sudan, Afganistan
IMF (2023)	Blokčejn tehnologija povećava transparentnost javnih finansija	Estonija, Gruzija

Izvor: Autori

ZAKLJUČAK

Korupcija u društvu postoji od davnina, pristuna je u svim segmentima života i rada i nemoguće je verovati da se ona u celosti može iskoreniti. U ovom radu analizirali smo teorijska i empirijska istraživanja sprovedena u poslednjih pet godina. Kroz pregled teorijskih istraživanja došlo se do zaključka da korupcija negativno utiče na privredni rast, kako na makroekonomskom, tako i na mikroekonomskom nivou. Korupcija predstavlja prepreku za uspostavljanje dobre privredne klime, sprečava razvoj preduzetništva i investiranja, što dovodi do slabljenja ljudskih potencijala u čitavim privredama. Korupcija sprečava strane direktne investicije, što podrazumeva smanjenje priliva investicija koje su veoma važne kao izvor privrednog rasta u državi. Jedan od veoma značajnih zaključaka je i taj da korupcija povećava transakcijske troškove, a samim tim smanjuje ekonomsku efikasnost. Primeri koje smo analizirali u radu upućuju na to da je korupcija veoma razvijena u tranziconim zemljama, kao i u nerazvijenim zemljama, ali da se i razvijene evropske države bore sa njom.

Istraživanja u poslednjih pet godina potvrđuju da korupcija ima ogroman negativan uticaj na ekonomiju, društvo i investicije. Međutim, nove strategije poput digitalizacije, jačanja pravosuđa i blokčejn tehnologije pokazuju obećavajuće rezultate u borbi protiv korupcije. Reforme i antikorupcijske politike moraju biti prioritet kako bi se smanjili ekonomski gubici i povećalo poverenje u institucije. Preporuke za dalja istraživanja treba fokusirati na dugoročne efekte reformi i nove metode merenja korupcije.

LITERATURA

1. Campos, N. F., & Giovannoni, F. (2023). *Corruption and Investment: The Role of Business Environment*. Journal of International Economics, 102(4), 78-95.
2. Dreher, A., & Schneider, F. (2021). *The Shadow Economy and Corruption: A Two-Way Street?*. Economic Policy, 36(3), 87-105.
3. European Commission Anti-Corruption Report (2023), https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/democracy-eu-citizenship-anti-corruption/anti-corruption_en
4. Hanna, R., Bishop, S., & Duflo, E. (2022). *Digital Tools and Corruption Reduction: Evidence from Emerging Markets*. American Economic Review, 112(6), 342-368.
5. International Monetary Fund. (2022). *The Cost of Corruption in Emerging Markets*.
6. Kaufmann, D., & Vicente, P. C. (2020). *Corruption, Growth, and Institutional Quality*. Journal of Economic Perspectives, 34(2), 25-47.
7. Leff, N. H. (1964). *Economic Development through Bureaucratic Corruption*. American Behavioral Scientist, 8(3), 8-14.
8. Mauro, P. (1995) Corruption and Growth, *The Quarterly Journal of Economics*
9. Mauro, P. (1997). *The Effects of Corruption on Growth, Investment, and Government Expenditure: A Cross-Country Analysis*. IMF Working Paper 97/98.
10. Mungiu-Pippidi, A. (2022). *The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption*. Cambridge University Press.
11. OECD. (2021). *Healthcare Corruption in Eastern Europe*.
12. Persson, A., Rothstein, B., & Teorell, J. (2020). *Getting to Denmark: The Role of Political Will in Anti-Corruption Reform*. Governance, 34(1), 67-89.
13. Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. Cambridge University Press.
14. Rose-Ackerman, S., & Palifka, B. J. (2020). *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. Cambridge University Press.
15. Shleifer, A., Vishny, R. W. (1993). *Corruption*. The Quarterly Journal of Economics, 108(3), 599-617.
16. South African Anti-Corruption Commission (2023), <https://www.corruptionwatch.org.za/wp-content/uploads/2024/04/corruption-watch-annual-report-2023-spreads.pdf>
17. Transparency International Brazil (2023), <https://www.transparency.org/en/countries/brazil>
18. Transparency International. (2021). *Corruption Perceptions and Business Environment in Indonesia*.
19. UNESCO. (2022). *Education Corruption in Sub-Saharan Africa*.
20. [Vol. 110, No. 3 \(Aug., 1995\)](#), pp. 681-712, Published By: Oxford University Press

21. Wei, S. J., & Javorcik, B. (2021). *Corruption and Foreign Direct Investment: A Global Analysis*. World Development, 139, 104863.
22. World Bank. (2023). *Foreign Direct Investment Trends in Latin America*.
23. World Economic Forum. (2023). *Education and Inequality in Developing Countries*.

SUMMARY

Corruption is a complex economic and social phenomenon that negatively affects all spheres of social life: economic growth, institutions, foreign investment and the business environment. The paper provides an overview of theoretical research that closely links and links economic development and corruption. The paper provides an overview of the literature of the most important researchers in this field. Special attention is paid to the work of the author Paolo Mauro, a prominent economist and researcher of corruption. Mauro analyzed the impact of corruption on economic growth and development through two theoretical models:

1. A model that links corruption and economic growth and
2. A model with transmission channels

These models explain how corruption affects a country's economic performance through various transmission channels, including public investment, human capital and foreign investment. Mauro analyzes data from several countries and concludes that countries with higher levels of corruption have lower GDP growth rates.

The main reason for this is that corruption discourages private investment, reduces the efficiency of public spending and limits the development of human capital. In addition, corruption slows down structural reforms that are necessary for economic growth. Mauro identifies four main transmission channels through which corruption weakens the economy:

1. Reducing the efficiency of public investments
2. Discouraging private investments
3. Negative impact on the development of human capital
4. Weakening institutions and the rule of law

The paper analyzes examples of countries with pronounced high levels of corruption. The analyses conducted in the paper indicate that corruption is highly developed in transition countries, as well as in underdeveloped countries, but that developed European countries are also struggling with it.

The paper proposes strategies for combating corruption, such as: Digitalization of public services (World Bank, 2022) – Reduces direct contacts between citizens and officials, reducing opportunities for bribery. Strengthening the judiciary and protecting whistleblowers (Transparency International, 2023) – Independent institutions can reduce systemic corruption. Blockchain technology in public finances (IMF, 2023) – Enables greater transparency and monitors the spending of public funds.

STRES NA RADU I SINDROM SAGOREVANJA KOD PROSVETNIH RADNIKA U NOVOM PAZARU

Binasa Šabanović

Univerzitet u Novom Pazaru,
Novi Pazar, Srbija

binasa.sabanovic@uninp.edu.rs, ORCID: 0009-0003-3883-0384

Almedina Numanović

Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Srbija

almedina.numanovic@uninp.edu.rs, ORCID: 0000-0002-2841-8666

Apstrakt

Savremene promene u obrazovanju od zaposlenih zahtevaju sve više posvećenosti, kompetencija i istovremeno izvršavanje nekoliko različitih zadataka. Svakodnevni napor koji radnici u prosveti ulažu u obavljanju svojih svakodневnih obaveza dovode do narušavanja njihovog fizičkog i psihološkog zdravlja što rezultira stresom i sagorevanjem na radu. Predmet našeg rada je ispitati stres na radu i sindrom sagorevanja na radu kod prosvetnih radnika u Novom Pazaru. Ciljevi našeg rada su ispitati da li postoji povezanost između stresa na radu i sagorevanja na radu kod prosvetnih radnika, i da li postoji povezanost ovih varijabli u odnosu na pol, bračno stanje i starost ispitanika. Pretpostavili smo da povezanost između svih ovih varijabli postoji. Međutim, rezultati su pokazali da postoji povezanost između stresa na radu i sagorevanja na radu ($p=0,00$). Ne postoji statistički značajna razlika kod stresa na radu u odnosu na pol ispitanika ($p=0,207$), dok postoji razlika kod sagorevanja na radu u odnosu na pol ispitanika ($p=0,010$). Kada je u pitanju bračni status ispitanika rezultati istraživanja su pokazali da ne postoji povezanost između stresa na radu ($p=0,113$) i sagorevanja na radu ($p=0,255$) u odnosu na bračni status ispitanika. Rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika kod stresa na radu ($p=0,413$) i sagorevanja na radu ($p=0,850$) u odnosu na starost ispitanika. Rezultati regresione analize su pokazali da postoji povezanost između stresa na radu ($\beta=,145$, $p=0,054$) i sagorevanja na radu ($\beta=,181$, $p=0,010$) samo u odnosu na starost ispitanika.

Ključne reči: prosvetni radnici, stres na radu, sagorevanje na radu, pol i starosna dob.

STRESS AT WORK AND BURNOUT SYNDROME AMONG EDUCATORS IN NOVI PAZAR

Abstract

Modern changes in education demand from employees more and more commitment, competence and simultaneous execution of several different tasks. The daily effort that education workers make in performing their daily duties leads to the deterioration of their physical and psychological health, which results in stress and burnout at work. The subject of our work is to examine work stress and burnout syndrome among educators in Novi Pazar. The goals of our work are to examine whether there is a relationship between work stress and burnout among educators, and whether there is a relationship between these variables in relation to the gender, marital status and age of the respondents. We assumed that the association between all these variables exists. However, the results showed that there is an association between work stress and work burnout ($p=0.00$). There is no statistically

significant difference in stress at work in relation to the gender of the respondent ($p=0.207$), while there is a difference in burnout at work in relation to the gender of the respondent ($p=0.010$). When it comes to the marital status of the respondents, the research results showed that there is no connection between stress at work ($p=0.113$) and burnout at work ($p=0.255$) in relation to the marital status of the respondents. The results showed that there is no statistically significant difference in stress at work ($p=0.413$) and burnout at work ($p=0.850$) in relation to the age of the respondents. Finally, the results of the regression analysis showed that there is a connection between stress at work ($\beta=.145$, $p=0.054$) and burnout at work ($\beta=.181$, $p=0.010$) only in relation to the age of the respondents.

Keywords: educators, stress at work, burnout at work, gender and age.

UVOD

Stres je kao pojam ušao u učestalu upotrebu u poslednje vreme i on se manifestuje u različitim oblastima i na različitim nivoima. Stres se može posmatrati sa medicinskog aspekta, meriti nivoom lučenja hormona, preko opšte procene kvaliteta života usled prirodnih katastrofa, životnih poteškoća i sindroma sagorevanja (Vrućinić, 2014, Zotović, 2004, Matešić, 2003, Čabarkapa, 2009). Stres je prisutan u različitim oblastima života i kod zaposlenih u različitim sektorima, ali posebna pažnja se pridaje istraživanju stresa kod prosvetnih radnika. Velike društvene promene koje su se desile tokom osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka dovele su do niza promena u obrazovanju na globalnom nivou. U fokusu su učenici, proces učenja i metode u obrazovnom sistemu, dok se nastavnici potiskuju u drugi plan. Od nastavnika je očekivano prilagođavanje svakom sistemu, različitim formama, ciljevima, sadržajima i metodama vaspitanja i obrazovanja (Sućević i sar., 2011). Od prosvetnih radnika se očekuje da koriste niz metoda koje su prilagođene zahtevima učenika prilikom obrazovanja. Pored toga, prosvetni radnici trebaju raspolagati različitim kompetencijama koje će osposobiti učenike shodno zahtevima života u modernom dobu. Od kompetencija se očekuje vođenje grupom, timski rad, vladanje informacionim tehnologijama i celoživotno učenje. Pored toga neophodna je adekvatna komunikacija sa kolegama na poslu, rukovodiocima institucija, učenicima i njihovim roditeljima što zaposlenima predstavlja dodatni stres. Pred njima se postavlja zahtev kako da integrišu svoje uloge, kako da reše konflikt uloga i posebno kako da usklade ono što očekuju od sebe sa očekivanjima drugih (Bjekić i Zlatić, 2008). Marinković (2011) u svom radu iznosi da su nastavnici u istočnoevropskim zemljama pod stresom i to od 10% do 40%, dok procenat nastavnika pod stresom u dalekoistočnim zemljama iznosi od 50% do 70%. Istraživanja sprovedena u SAD-u, Velikoj Britaniji, Novom Zelandu i Australiji pokazuju da je trećina prosvetnih radnika izložena stresu na svom radnom mestu (Kyriacou, 2001; prema Koludrović i Reić-Ercegovac, 2009). Svi ovi podaci pokazuju koliko je zapravo odgovoran posao prosvetnih radnika i koliko često doživljavaju stres na radu. Dugotrajna izloženost stresu dovodi do sindroma sagorevanja na radu koji se definiše kao reakcija na stres u radnom okruženju. Tri dimenzije su karakteristične za sindrom sagorevanja na radu i to: dugotrajna iscrpljenost, osećaj manje vrednosti i cinizam odnosno depersonalizacija ličnosti. Ovim sindromom su zahvaćena mnoga zanimanja, međutim posebnu pažnju treba posvetiti prosvetnim radnicima zbog posledica koje

ostavlja na decu, njihov socijalni i kognitivni razvoj, njihova akademska postignuća i na ceo obrazovni sistem. Radno okruženje je od velikog značaja za nastanak i razvoj ovog sindroma zbog čega je u nekim zemljama i proglašen profesionalnim oboljenjem. Pored radnog okruženja, na nastanak i razvoj ovog sindroma su od velikog značaja osobine ličnosti i temperament zaposlenog, jer shodno tome neće svi zaposleni u istoj instituciji razviti ovaj sindrom. Pozitivan pristup prosvetnom radniku kao osobi koja može da kreira svoju životnu i poslovnu sredinu može olakšati prevazilaženje stresa i sindroma sagorevanja na radu. U ovom radu ćemo se baviti stresom na radu i sindromom sagorevanja na radu kod prosvetnih radnika u Novom Pazaru.

STRES NA RADU I SAGOREVANJE NA RADU KOD PROSVETNIH RADNIKA

Stres nastavnika nastaje kao odgovor na negativne emocije i osećanja nastavnika kao što su različite tenzije, frustracija i depresija, ljutnja ili anksioznost i ove simptome veoma često prate fiziološke reakcije organizma. Mogućnost da prosvetni radnik u nekoj situaciji doživi manjak poštovanja, narušavanje ličnog ugleda ili bilo koji oblik neprijatnosti dovodi do doživljavanja poslovnog okruženja kao izvora stresa (Živčić i sar., 2005). Osnovni izvor stresa prosvetnih radnika zavisi od njegovih vrednosnih orijentacija, kulturnih vrednosti i socijalnog okruženja. Najčešće vrednosti koje zaposleni navode kao odlike pozitivne radne etike su odgovornost, marljivost, pouzdanost, predanost radu i radnim zadacima i preuzimanje odgovornosti. Negativne osobine su nepoštovanje vremenskih rokova, neodgovornost i nepotpuno završavanje radnih obaveza (Šabanović, 2023). Osnovni faktori koji uzrokuju stres prosvetnih radnika su nepristojno ponašanje učenika, neadekvatni uslovi rada, nedovoljno kvalitetan obrazovni sistem u državi i nedovoljno vremena shodno obimu nastave i gradiva. Faktori koji doprinose stresu kod prosvetnih radnika se dele na opšte, posebne i specifične (Krnetić, Čejvanović i Šević, 2015). Što se tiče opštih faktora obrazovanja, oni se određuju opštom pozicijom obrazovnog sistema jednog društva. Posebni faktori se određuju specifičnim statusom prosvetnih radnika, njihovim kompetencijama, različitim karakteristikama i svim onim što on zna i poseduje i njegove kompetencije da sve ono što zna predstavi i prenese učenicima i studentima na odgovarajući način. U specifične faktore spadaju lične osobine i karakteristike prosvetnog radnika. Osećaj preopterećenosti, zamora, frustracija, osećaj krivice i inferiornosti i nošenje stresa kući nakon radnog vremena kao i nemogućnost opuštanja i relaksacije ukazuju na prisustvo profesionalnog stresa. Nemogućnost koncentracije i posvećenosti zadacima, burno reagovanje u stresnim situacijama, zabrinutost i odsutnost, teškoće prilikom odlučivanja i donošenja odluka kao i narušavanje zdravlja i nastanak telesnih promena ukazuju na prisustvo profesionalnog stresa u svakodnevnom funkcionisanju (Buljan i sar., 2007). Prosvetni radnici sve više teže tome da profesionalno i posvećeno obavljaju svoj posao što dodatno povećava njihov nivo profesionalnog stresa što dalje doprinosi profesionalnom sagorevanju na radu. Osobe koje na radu imaju veliku odgovornost su sklonije stresu na radu i sindromu

sagorevanja, bilo da je ta odgovornost vezana za interpersonalne odnose ili neki resurs (Koludrović i sar., 2009). Nedovoljno jasno definisana pravila o ponašanju i disciplini učenika u školi, stavovi i ponašanje ostalih prosvetnih radnika, preopterećenost radnim obavezama, veoma ograničene šanse za napredovanje u karijeri, nedovoljno vrednovanje profesije prosvetnih radnika, svakodnevna interakcija sa učenicima i njihovim roditeljima kao i odnos sa školskom upravom doprinose stresu na radu i izgaranju prosvetnih radnika (Carter, 1994). Određeni autori ističu da su se zanimanja prosvetnih radnika pretvorila u veoma stresna zanimanja, što su pokazale i određene studije. Istraživanja su pokazala da 10% od 40% prosvetnih radnika u istočnoevropskim zemljama pokazuje prisustvo simptoma stresa i sagorevanja na radu u svakodnevnom funkcionisanju, dok je taj procenat u zemljama poput Japana i Tajvana znatno veći i iznosi 50% do 70% (Maslach i sar., 2001). Neadekvatno plaćen posao prosvetnih radnika, potreba za traženjem dodatnog posla iz finansijskih razloga, neispunjena očekivanja u odnosu na obrazovni status doprinose stresu prosvetnih radnika i sagorevanju na radu (Bogunović i Stanković, 2008).

IZVORI STRESA PROSVETNIH RADNIKA

U najveće izvore stresa prosvetnih radnika spadaju neposlušni učenici koji imaju negativne stavove o školi, nedostatak motivacije kod učenika, neadekvatni uslovi za rad, česte promene planova rada, loši odnosi sa kolegama, sukobi i neispunjenost i iscrpljenost na radu (Kyriacou, 2001). Ovi faktori stresa su prisutni kod prosvetnih radnika u svim kulturama u manjem ili većem intenzitetu. Među najčešćim izvorima stresa se ubrajaju neadekvatno ponašanje učenika, neadekvatni uslovi rada, nedovoljno vremena za obavljanje zadataka i nedovoljno razvijen sistem obrazovanja (Krnjajić, 2003). Izvori stresa se dalje dele na opšte i specifične. Opšti faktori su prisutni u svim kulturama i određeni su opštim položajem obrazovnog sistema u društvu (Krneta i sar., 2015). Istraživanja su pokazala da je 51,6% ispitanika grada Beograda procenilo svoj materijalni položaj kao veoma loš, dok 81,3% smatra da se isti neće menjati u skorije vreme (Arsenović- Pavlović i sar. 2006). Socijalni faktori i uslovi u kojima prosvetni radnici rade kao i kompetencije nastavnika i veštine kojim nastavnik raspolaže spadaju u specifične faktore stresa. Postoji tri oblasti kompetencija nastavnika i to: stručne, interpersonalne i personalne (Suzić, 2005). Stručne se ogledaju u posedovanju znanja iz različitih oblasti i nauka, interpersonalne proizilaze iz svakodnevnog iskustva, didaktičkih i pedagoško- psiholoških metoda rada a personalne proizilaze iz ličnog iskustva, kako ličnog obrazovanja, tako i kompetencija koje su stečene u radnom iskustvu. Nacionalni prosvetni savet Republike Srbije je 2011. godine potpisao sporazum o kompetencijama koje trebaju posedovati prosvetni radnici. Sve te kompetencije su usmerene na sticanje znanja i upotrebu adekvatnih metoda u podučavanju i prenošenju znanja. Svaka kompetencija veliku pažnju pridaje planiranju, realizaciji i posvećenosti radu na sebi i usavršavanju. Kompetencije se odnose na:

- Poučavanje i učenje;

- Nastavnu oblast, predmet i metode nastave;
- Komunikaciju i međusobnu saradnju i
- Razvoj i napredovanje učenika ("Službeni glasnik RS", 5/2011).

Poučavanje i učenje se odnose na sposobnost nastavnika da učenicima na adekvatan način prenosi znanje shodno njihovom kognitivnom razvoju i intelektualnom potencijalu, svakako koristeći adekvatne pedagoško- psihološke nastavne metode. Nastavna oblast podrazumeva posedovanje znanja i informacija koje se odnose na oblast koja se uči i predaje uz upotrebu adekvatnih nastavnih metoda.

Komunikacija i saradnja podrazumevaju kvalitetnu komunikaciju i odnos između nastavnika i učenika, kao i roditelja učenika. Pored toga je veoma važno poznavati resurse kojima raspolaže škola ili bilo koja druga institucija kao i mogućnosti reagovanja u određenim situacijama. Za razvoj i napredovanje učenika je neophodno da nastavnik poznaje psihološki, fiziološki i socijalni razvoj učenika, interpersonalne odnose unutar grupe učenika, metode podučavanja i motivacije učenika i posebno je važno znati metode podsticaja u obrazovanju učenika iz osetljivih grupa. Posedovanje različitih kompetencija pozitivno utiče na rad nastavnika i ostalih prosvetnih radnika jer utiču na izgradnju i jačanje samopouzdanja, a samim tim se različite stresne situacije lakše prevladavaju i prosvetni radnik može brzo i adekvatno reagovati u novonastalim okolnostima. Svakako da su osobine ličnosti samih prosvetnih radnika usko povezane sa doživljajem stresa i reagovanjem u različitim situacijama.

MEĐULJUDSKI ODNOSI NA RADNOM MESTU

Odnosi sa kolegama na radnom mestu mogu biti od presudnog značaja za zadovoljstvo poslom, kvalitet obavljanja posla i produktivnost na radu. Dobri međuljudski odnosi doprinose opštem kvalitetu organizacije, dobroj klimi u organizaciji i napredovanju u radu. Loši međuljudski odnosi na radu negativno utiču na zadovoljstvo poslom zaposlenih, njihovu produktivnost i posvećenost radu. Efekti međuljudskih odnosa sa kolegama se prenose i na rad sa učenicima i njihovim roditeljima kada se govori o prosvetnim radnicima.

Najvažniji izvori stresa iz ove grupe su (Popov, 2018):

- Socijalna podrška i stil liderstva

Osećaj pripadnosti radnom kolektivu čini osnov kvalitetnih međuljudskih odnosa. Ovakav osećaj može zaštititi osobu od stresa na radnom mestu i nepoželjnih posledica stresa. Kada u jednom kolektivu vlada osećaj pripadnosti i poverenja, motivacija zaposlenih je veća a samim tim i produktivnost na radu. Kada je posao koji se obavlja težak i izazovan socijalna podrška može biti od izuzetnog značaja u obavljanju zadataka. Ovo je veoma bitno kod prosvetnih radnika jer razmena iskustava i informacija može biti od velike koristi nekome ko trenutno ima problem. Osnovni zadatak lidera, odnosno direktora organizacija je da pružaju podršku svojim radnicima, motivišu ih na rad i koordiniraju među zaposlenim kolegama. Radnici koji imaju osećaj podrške od strane rukovodioca su zadovoljniji svojim poslom. Stil

rukovođenja lidera utiče na zaposlene i njihov odnos prema radu. Autokratski stil nepovoljno utiče na zaposlene i stvara im stres na radu. Ovakav stil rukovođenja ne dozvoljava nikakvu mogućnost učešća zaposlenih u donošenju bilo kakvih odluka.

Ponašanja menadžera i rukovodioca koja izazivaju stres kod zaposlenih su (Papov, 2017):

- nepokazivanje dovoljno brige za zaposlene
- nepružanje adekvatnih smernica za rad
- fokus samo na negativne postupke i stalno kritikovanje
- ignorisanje pozitivnih postupaka i postignuća i
- stalno izbegavanje pohvala i pozitivnog ponašanja prema zaposlenima

Ranija istraživanja su pokazala da stres na radu negativno utiče na kvalitet rada i produktivnost na radu, posebno kod zaposlenih u predškolskim ustanovama (Kokkinos, 2017).

SINDROM SAGOREVANJA NA RADU KOD PROSVETNIH RADNIKA DANAS

Istraživanja sindroma sagorevanja na radu su pokazala da istom doprinosi skup različitih međuzavisnih faktora. Opšti uslovi rada, stres na radu i psihološko zdravlje zaposlenog utiču na nastanak i razvoj sindroma sagorevanja na radu. Pored toga od velikog značaja su porodično okruženje i opterećenost na radu (Galaiya i sar., 2020). Ovaj fenomen je već ranije u nekim evropskim državama bio priznat kao medicinska dijagnoza, a kasnije i kao profesionalno oboljenje (Lastovkova i sar. 2017). Svetska zdravstvena organizacija je u maju 2018. godine sindrom sagorevanja na radu uvrstila u Međunarodnu klasifikaciju bolesti- ICD 11. On nije opisan kao trenutno stanje već kao dugoročno oboljenje na koje utiče nekoliko različitih faktora i to: stalna iscrpljenost i nedostatak energije, osećaj udaljenosti od posla i neugodan osećaj pri pomisli na posao i manja posvećenost na radu i profesionalna uspešnost (WHO Mental Health, 2018).

Fenomen sindroma sagorevanja na radu privlači sve više pažnje u poslednje vreme, posebno zbog posledica koje nastaju usled ovog oboljenja. Ove posledice su podeljene u tri grupe i to:

- fizičke posledice (hronični umor, glavobolje, dijabetes, kardiovaskularni problemi, pojava raznih infekcija)
- psihološke posledice (mentalni poremećaji, psihosomatske bolesti, depresivni simptomi, pojava anksioznosti)
- posledice koje su vezane za sposobnost za rad (prevremeno penzionisanje, apsentizam, prezentizam i opšte nezadovoljstvo poslom) (Salvagioni i sar., 2017).

Broj istraživanja koja su istraživala sindrom sagorevanja na radu je ograničen, međutim ipak je dokazano da je neophodno da se radi na prevenciji ove pojave jer su

njegove posledice ogromne i predstavljaju ekonomski, psihološki i socijalni trošak za poslodavce i zaposlene (Shirom, 2014).

Istraživanje sindroma sagorevanja na radu kod nastavnika u poslednje vreme zavređuje sve više pažnje (Carlotto i sar., 2019). U toku poslednjih 10 godina objavljeno je oko 20 radova iz oblasti sagorevanja na radu kod prosvetnih radnika, odnosno nastavnika u osnovnim i srednjim školama (García-Carmona i sar., 2018). Problem istraživanja sindroma sagorevanja na radu ogleda se u tome da ne postoji jasna dokumentacija o prevalenciji ovog sindroma u odgojno obrazovnim institucijama (García-Carmona i sar., 2018; García-Arroyo i sar., 2019). Problem prilikom istraživanja ovog sindroma kod prosvetnih radnika je u nekim istraživanjima bio u samom metodu istraživanja; niska stopa odgovora ispitanika, nedovoljan broj ispitanika i neadekvatan postupak istraživanja (García-Carmona i sar., 2018). Postojanje više različitih instrumenata za merenje sindroma sagorevanja na radu može predstavljati problem prilikom istraživanja i predstavljanja rezultata istog (Carlotto i Camara, 2019). Sindrom sagorevanja na radu pored toga što deluje na zaposlene ima posledice i na ostale osobe sa kojima su zaposleni u svakodnevnoj interakciji, a kada su u pitanju prosvetni radnici te posledice se prenose na učenike i studente i utiču na njihov mentalni i emocionalni razvoj (Harding et al., 2019). Česte promene profesora i nastavnika i često odlaganje nastave ili gubitak časova dovode do slabijih akademskih postignuća i ima negativan uticaj na sveukupno obrazovanje jedne države (Herman i sar., 2018). U Nemačkoj prosvetni radnici neretko odlaze u prevremene penzije (Goetz i sar., 2013). Česte migracije prosvetnih radnika koje su sve češće prisutne i napuštanje nastavničke profesije predstavljaju veliki problem obrazovnog sistema (Ryan i sar., 2017). Trenutni podaci pokazuju da oko polovina prosvetnih radnika promeni svoje zanimanje i napusti prosvetu u toku prvih pet godina svog rada (Pas i sar., 2012). Ovaj problem još više dolazi do izražaja u ekonomski nisko razvijenim zemljama gde je veoma teško zameniti zanimanje, čak i usled dugotrajnog stresa i pojave sindroma sagorevanja na radu.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Stres na radu kod prosvetnih radnika je tema kojoj se u poslednje vreme pridaje sve više značaja u našoj zemlji, okruženju ali i u svetu. Rezultati spomenutih istraživanja pokazuju da oko 50% prosvetnih radnika u prvih pet godina svog radnog staža promeni svoje zanimanje zbog obima rada, izazova rada sa učenicima i stresa koji iz svega toga proizilazi, što predstavlja osnovni problem ovog istraživanja (Pas i sar., 2012). Međutim, prosvetni radnici koji nisu u mogućnosti promeniti svoje zanimanje zbog slabog ekonomskog položaja države u kojoj žive, iako su na radu izloženi stresu ne mogu promeniti svoje zanimanje. Dugotrajna izloženost stresu na radu dovodi do sindroma sagorevanja na radu što predstavlja dodatni problem za zaposlene ali i učenike jer se to odražava na kvalitet celog obrazovnog sistema. Imajući sve ovo u vidu, u ovom istraživačkom radu ćemo postaviti nekoliko ciljeva i hipoteza.

Ciljevi istraživanja:

- Utvrditi da li postoji povezanost između stresa na radu i sagorevanja na radu kod prosvetnih radnika u Novom Pazaru
- Utvrditi da li postoji razlika između stresa na radu i sagorevanja na radu u odnosu na pol ispitanika
- Utvrditi da li postoji razlika između stresa na radu i sagorevanja na radu u odnosu na bračno stanje ispitanika
- Utvrditi da li postoji razlika između stresa na radu i sagorevanja na radu u odnosu na starosnu dob ispitanika.

Hipoteze istraživanja:

- Pretpostavlja se da postoji povezanost između stresa na radu i sagorevanja na radu kod prosvetnih radnika u Novom Pazaru
- Pretpostavlja se da postoji razlika između stresa na radu i sagorevanja na radu u odnosu na pol ispitanika
- Pretpostavlja se da postoji razlika između stresa na radu i sagorevanja na radu u odnosu na bračno stanje ispitanika
- Pretpostavlja se da postoji razlika između stresa na radu i sagorevanja na radu u odnosu na starosnu dob ispitanika.

Instrumenti istraživanja

Za potrebe ovog istraživanja je korišteno nekoliko upitnika i skala i to: sociodemografski upitnik (pol, starost, bračno stanje i dužina radnog staža).

Za procenu stresa na radnom mestu korištena je skala i pitanja u njoj odnose na organizaciju rada, odnos sa kolegama i komunikacija među zaposlenima, napredovanje na poslu i profesionalne zahteve posla. Skala se sastoji od 55 tvrdnji i ispitanici svoj stepen slaganja ocenjuju na Likertovoj lestvici od 1 (uopšte nije stresno) do 5 (izrazito stresno) (Milošević, 2010).

Za procenu sindroma sagorevanja na radu korištena je i skala koja je konstruisana u okviru Društva za psihološku pomoć (Ajduković, 1996) i sastoji se od pitanja koja se odnose na različite oblike sagorevanja na radu. Pitanja se odnose na kognitivne, emocionalne i ponašajne znakove profesionalnog stresa. Ispitanici na skali od 1 do 3 izražavaju stepen svog slaganja sa određenom tvrdnjom, pri čemu broj 1 označava da simptomi imaju slabu izraženost, a 3 ukazuje da su simptomi izuzetno izraženi.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Uzorak ispitanika

Tabela 1.

Prikaz uzorka istraživanja

Deskriptivna statistika					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Pol	205	1	2	1,67	,472
bračno stanje	205	1	3	1,42	,761
starost ispitanika	205	21	64	41,24	9,886

U istraživanju je učestvovalo 205 ispitanika iz Novog Pazara (136 ispitanika ženskog pola i 69 ispitanika muškog pola) koji su po zanimanju prosvetni radnici. Ispitanici koju su učestvovali u istraživanju rade u sledećim školama: osnovna škola Bratstvo, Desanka Maksimović- Cana, Stefan Nemanja, Vuk Karadžić, srednja ekonomska škola u Novom Pazaru i Gimnazija, medresa Gazi Isa-beg i radnici Univerziteta u Novom Pazaru. Prosečna starost ispitanika je oko 41 godinu.

Tabela 2.

Prikaz rezultata pouzdanosti skale stresa na radu

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,911	,934	55

Vrednost Cronbach Alphe za skalu stresa na radu iznosi $\alpha=0,91$ što ukazuje na veoma dobru pouzdanost testa.

Tabela 3.

Prikaz rezultata pouzdanosti skale sagorevanja na radu

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,879	,887	18

Vrednost Crombach Alphe za skalu sagorevanja na radu iznosi $\alpha=0,89$ što ukazuje na dobru pouzdanost testa.

Tabela 4.

Prikaz rezultata Pirsonovog koeficijenta korelacije za stres i sagorevanje na radu

	Pirsonova korelacija	Sig.	N
Skala stresa i skala sagorevanja na radu	,315**	0,00	178

Korelacijski koeficijent skale stresa na radu i sagorevanja na radu od 0,315** ukazuje na statističku značajnost te korelacije na nivou signifikantnosti $p=0,000$, što znači da je u ovom slučaju korelacija pozitivna i predstavlja umerenu linearnu vezu između stresa na radu i sagorevanja na radu i potvrđuje našu polaznu hipotezu da postoji povezanost između ovih varijabli.

Tabela 5.

Stres na radu i sagorevanje na radu u odnosu na pol ispitanika (t-test nezavisnih uzoraka)

	Pol	N	AS	SD	T	P
Skala stresa	Muški	59	97,51	28,331	-,484	0,207
	Ženski	119	99,59	26,295		
Skala sagorevanja na radu	Muški	68	22,75	3,547	-1,333	0,010
	Ženski	135	23,64	5,987		

N-broj ispitanika, AS-aritmetička sredina, SD-standardna devijacija, t – t test, p – statistička značajnost

Ne postoji statistički značajna razlika kod stresa na radu u odnosu na pol ispitanika ($p=0,207$). Dok kod sagorevanja na radu postoji statistički značajna razlika u odnosu na pol ispitanika ($p=0,010$). Žene doživljavaju više sagorevanja na radu od muškaraca.

Tabela 6.*Razlike na skali stres na radu i sagorevanje na radu s obzirom na bračni status ispitanika*

		Df	F	p
Stres na radu	Između grupa	2	2,208	,113
	Unutar grupa	175		
	Total	177		
Sagorevanje na radu	Između grupa	2	1,378	,255
	Unutar grupa	200		
	Total	202		

df – stepeni slobode, F – f test, p – statistička značajnost

Ne postoji statistički značajna razlika kod stresa na radu ($p=0,113$) i sagorevanja na radu ($p=0,255$) u odnosu na bračni status ispitanika.

Tabela 7.*Razlike na skali stres na radu i sagorevanje na radu s obzirom na starost ispitanika*

		Df	F	p
Stres na radu	Između grupa	39	1,045	,413
	Unutar grupa	138		
	Total	177		
Sagorevanje na radu	Između grupa	41	0,758	,850
	Unutar grupa	161		
	Total	202		

df – stepeni slobode, F – f test, p – statistička značajnost

Ne postoji statistički značajna razlika kod stresa na radu ($p=0,413$) i sagorevanja na radu ($p=0,850$) u odnosu na starost ispitanika.

Tabela 8.*Prikaz rezultata regresione analize*

	Beta	T	Sig.	Parcijalna korelacija	R2
Stres na radu					0,165a

Pol	,026	,342	,733	,026	
Bračno stanje	-,062	-,834	,406	-,063	
Starost ispitanika	,145	1,939	,054	,145	
Sagorevanje na radu					0,222a
Pol	,066	,947	,345	,067	
Bračno stanje	-,094	-1,354	,177	-,096	
Starost ispitanika	,181	2,604	,010	,182	

Prema rezultatima koji su prikazani u tabeli objašnjeno je 16% varijanse za skalu stres na radu i 22% varijanse za skalu sagorevanje na radu. Najveći doprinos u modelu daje varijabla starost ispitanika i to kod stresa na radu ($\beta=,145$, $p= 0,054$), dok je vrednost starost ispitanika kod sagorevanja na radu ($\beta=,181$, $p= 0,010$).

Rezultati regresione analize su pokazali da ne postoji povezanost između stresa na radu i pola ispitanika ($\beta=,026$, $p= 0,733$), i da ne postoji povezanost između stresa na radu i bračnog stanja ispitanika ($\beta=-0,062$, $p= 0,406$). Između stresa na radu i starosti ispitanika postoji umerena povezanost ($\beta=,145$, $p= 0,054$). Ne postoji povezanost između sagorevanja na radu i pola ispitanika ($\beta=,066$, $p= 0,345$), i ne postoji povezanost između sagorevanja na radu i bračnog stanja ispitanika ($\beta=-,094$, $p= 0,177$). Između sagorevanja na radu i starosti ispitanika postoji statistički značajna povezanost ($\beta=,181$, $p= 0,010$).

DISKUSIJA

Stres na radu i sagorevanje na radu su u poslednje vreme veoma aktuelne teme u našoj zemlji i okruženju. Veoma brz svakodnevni stil života koji se nameće usled mnogobrojnih obaveza stvara dodatni stres u životu. Svakako da izvori stresa veoma često potiču i sa radnog mesta. Zanimanje koje nosi veoma dosta obaveza i zadataka je zanimanje prosvetnih radnika. Svakodnevna komunikacija sa učenicima i njihovima roditeljima, prevelik obim obaveza i zadataka na radu, zahtevni međuljudski odnosi sa kolegama doprinose nastajanju stresa na radu, a usled dugotrajnog izlaganja stresu dolazi i do sindroma sagorevanja na radu. Imajući u vidu ovakve okolnosti u kojima prosvetni radnici rade, tema našeg rada je bila ispitati stres na radu i sindrom sagorevanja na radu kod prosvetnih radnika u Novom Pazaru. U uzorku je učestvovalo 205 prosvetnih radnika koji su zaposleni u osnovnim ili srednjim školama u Novom Pazaru ili nekoj od visokoškolskih ustanova u ovom gradu. Rezultati Crombach alpha koeficijenta su ukazali na veoma dobru pouzdanost skala koje smo koristili u istraživanju, i to za skalu stres na radu $\alpha=0,91$, što je veoma visoka pouzdanost testa, i za skalu sagorevanje na radu $\alpha=0,89$ što je takođe dobra pouzdanost testa.

Prvi cilj našeg istraživanja je bio ispitati da li postoji povezanost između stresa na radu i sagorevanja na radu kod prosvetnih radnika, i postavili smo hipotezu da postoji

povezanost između ovih varijabli što su i potvrdili rezultati našeg istraživanja ($p=0,00$). Dugotrajno izlaganje stresu dovodi i do sindroma sagorevanja na radu što je u ovom slučaju očekivano i ovo je posebno prisutno kod radnika koji više godina obavljaju određeni posao. Prava učenika koja su trenutno aktuelna doprinose ograničenom reagovanju nastavnika što svakako doprinosi većem stresu i sagorevanju na radu. Rezultati istraživanja koje su sprovedi Piperac i sar., (2024) su pokazali da kod zaposlenih u predškolskim ustanovama je prisutan visok nivo stresa na radu i da se to odražava na njihovo mentalno zdravlje. Kod zaposlenih u ovakvim okolnostima dolazi do depresije i anksioznosti (Piperac i sar., 2024.). Ove rezultate je potvrdilo naše istraživanje, jer je potvrđena povezanost između stresa na radu i sagorevanja na radu kod naših ispitanika.

Drugi cilj istraživanja je bio ispitati da li postoji razlika između stresa na radu i sagorevanja na radu u odnosu na pol ispitanika. Pošli smo sa hipotezom da razlika postoji i ona je delimično dokazana. Rezultati su pokazali da ne postoji razlika u odnosu na pol kod stresa na radu ($p=0,207$), dok postoji statistički značajna razlika u odnosu na pol ispitanika ($p=0,010$) kada je u pitanju sagorevanje na radu. Žene su sklonije sagorevanju na radu od muškaraca što se može objasniti višestrukim ulogama koje žene obavljaju na poslu i u privatnom životu, ali i po svojoj konstrukciji žene su osetljivije na mnoge stresove, samim tim i podložnije sagorevanju na radu. Sagorevanje na radu je povezano sa određenim osobinama ličnosti pokazalo je istraživanje (2022). Neuroticizam kao osobina ličnosti je usko povezan sa sagorevanjem na radu, dok je emocionalna iscrpljenost povezana sa sagorevanjem u umerenom intenzitetu (Rolof i sar., 2022).

Treći cilj istraživanja je bio ispitati da li postoji razlika između stresa na radu i sagorevanja na radu u odnosu na bračni status ispitanika. Pošli smo sa hipotezom da postoji razlika između ovih varijabli i ta hipoteza nije potvrđena. Rezultati istraživanja su pokazali da ne postoji povezanost između stresa na radu ($p=0,113$) i sagorevanja na radu ($p=0,255$) u odnosu na bračni status ispitanika. Huo (2025) je u svom istraživanju došao do rezultata da je emocionalna iscrpljenost veoma povezana sa sagorevanjem na radu. Zadovoljstvo poslom doprinosi smanjenju sagorevanja na radu. Ovi rezultati su očekivani jer kada je osoba zadovoljna, ona će biti produktivnija i lakše će se suočavati sa izazovima na poslu (Huo, 2025).

Četvrti cilj istraživanja je bio ispitati da li postoji razlika između stresa na radu i sagorevanja na radu u odnosu na starost ispitanika, i ovde smo pošli sa hipotezom da razlika između ovih varijabli postoji. Međutim, ova hipoteza nije potvrđena. Rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika kod stresa na radu ($p=0,413$) i sagorevanja na radu ($p=0,850$) u odnosu na starost ispitanika. Rezultati istraživanja kod prosvetnih radnika u Nepal su pokazali da je slaba radna sposobnost i izdržljivost osnovni razlog sagorevanja na radu (Paudel i sar., 2024).

Rezultati regresione analize su pokazali da ne postoji povezanost između stresa na radu i pola ispitanika ($\beta=,026$, $p= 0,733$), i da ne postoji povezanost između stresa na radu i bračnog stanja ispitanika ($\beta=-0,062$, $p= 0,406$). Između stresa na radu i starosti ispitanika postoji umerena povezanost ($\beta=,145$, $p= 0,054$). Ne postoji povezanost između sagorevanja na radu i pola ispitanika ($\beta=,066$, $p= 0,345$), i ne postoji povezanost između sagorevanja na radu i bračnog stanja ispitanika ($\beta=-,094$, $p= 0,177$). Između sagorevanja na radu i starosti ispitanika postoji statistički značajna povezanost ($\beta=,181$, $p= 0,010$). Dakle rezultati regresione analize su pokazali da postoji povezanost između stresa na radu i sagorevanja na radu samo u odnosu na starost ispitanika. Kao što smo već napomenuli, rezultati ovog istraživanja su pokazali da postoji povezanost između stresa na radu i sindroma sagorevanja na radu kod zaposlenih prosvetnih radnika. Ovakvi rezultati ne iznenađuju shodno prethodnim istraživanjima koja su dala identične rezultate. Marinković (2011) u svom radu iznosi da su nastavnici u istočnoevropskim zemljama pod stresom i to od 10% do 40%, dok procenat nastavnika pod stresom u dalekoistočnim zemljama iznosi od 50% do 70%. Čak trećina prosvetnih radnika izložena je stresu na svom radnom mestu prema rezultatima istraživanja sprovedenim u SAD-u, Velikoj Britaniji, Australiji i Novom Zelandu. (Kyriacou, 2001; prema Koludrović i Reić–Ercegovac, 2009). Neprikladno ponašanje učenika, neadekvatni uslovi rada, nedovoljno kvalitetan obrazovni sistem u državi i nedovoljno vremena shodno obimu nastave i gradiva uzrokuju stres kod prosvetnih radnika i utiču na njegovo održavanje.

ZAKLJUČAK

Prosvetni radnici sve više teže tome da profesionalno i posvećeno obavljaju svoj posao što dodatno povećava njihov nivo profesionalnog stresa što dalje doprinosi profesionalnom sagorevanju na radu. Povezanost stresa na radu i sagorevanja na radu je potvrdilo naše istraživanje. Odgovornost na radu i interpersonalni odnosi doprinose stresu na radu i sagorevanju na radu. (Koludrović, Jukić i Reić Ercegovac, 2009). Nedovoljno vrednovanje profesije prosvetnih radnika, svakodnevna interakcija sa učenicima i njihovim roditeljima kao i odnos sa školskom upravom, nedovoljno jasno definisana pravila o ponašanju i disciplini učenika u školi, stavovi i ponašanje ostalih prosvetnih radnika, preopterećenost radnim obavezama, veoma ograničene šanse za napredovanje u karijeri doprinose stresu na radu i izgaranju prosvetnih radnika (Carter, 1994). Primarni cilj ovog rada je istraživanje odnosa između stresa na radu i sagorevanja na radu, uzimajući u obzir i varijable pol, starost i bračno stanje ispitanika, kod prosvetnih radnika u Novom Pazaru. Polazna hipoteza je da postoji povezanost između stresa i sagorevanja na radu i svih ovih varijabli. U istraživanju je učestvovalo 205 prosvetnih radnika iz Novog Pazara, različitog pola, bračnog stanja, starosti i dužine radnog staža. U istraživanju su korišteni adekvatni merni instrumenti, anketni upitnici koji se odnose na stres na radu i sagorevanje na radu, kao i sociodemografski upitnik. Rezultati istraživanja su pokazali da postoji povezanost između stresa na radu i sagorevanja na radu kod prosvetnih radnika. Ne postoji razlika u odnosu na pol ispitanika, odnosno muškarci i žene ne iskazuju različit nivo stresa, ali postoje razlike kada je u pitanju sagorevanje na radu. Žene su sklonije sagorevanju

na radu od muškaraca. To proističe verovatno iz mnogobrojnih uloga koje žene imaju na poslu i u privatnom životu. Sledeća hipoteza koja se odnosila na bračni status ispitanika nije potvrđena. Ne postoje razlike u izražavanju stresa i sagorevanja na radu kod ispitanika bez obzira na to da li su slobodni, u vezi ili u braku. I poslednja hipoteza koja se odnosila na starost ispitanika takođe nije potvrđena. Ne postoji razlika u doživljavanju stresa na radu i sagorevanja na radu u odnosu na starost ispitanika. Ovaj rad je potvrdio prethodnih istraživanja o stresu na radu i sagorevanju na radu i predstavlja realno stanje zaposlenih u ovoj profesiji. U budućim istraživanjima bi bilo korisno istražiti metode kontrolisanja stresnih situacija na radu i strategije prevazilaženja stresa na radu kod prosvetnih radnika, ali i kod ostalih profesija, a te metode i strategije se mogu primenjivati u svakodnevnom životu. Ukoliko se stres na radu adekvatno kontroliše, to će se odraziti na zadovoljstvo radom i doprineće nižem nivou sagorevanja na radu.

LITERATURA

1. Ajduković D (1996) Izvori profesionalnog stresa i sagorijevanja pomagača U: Ajdković D, Ajdukvić M (Ur.), Pomoć i samopomoć u skrbi za mentalno zdravlje pomagača. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, str. 29-37.
2. Arsenović- Pavlović, M., Radovanović, B. i Jolić, Z. (2006). Stavovi i mišljenja nastavnika razredne nastave prema inkluziji i promenama u školi. U: Kuzmanović, B. i Krnjajić, Z. (ur). Empirijska istraživanja u psihologiji 2006. Zbornik radova (snp. 55-63). Beograd: Institut za psihologiju.
3. Bjekić, D., i Zlatić, L. (2008). Profesionalni stres i ostvarivanje profesionalnih uloga nastavnika. U Stojiljković, S., Nešić, V., Marković, Z. (ur): ličnost i obrazovanje, Zbornik radova, (str. 153-172). Niš: Filozofski fakultet.
4. Bogunović, B. i Stanković, I. (2008). „Skriveno siromaštvo” nastavnika: status, posledice i strategije prevazilaženja. Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 40(2), 403–422.
5. Buljan Flander, G. i Hrpka, H., (2007). Stres nastavnika. U H. Vrgoč (Ur.), Nasilje i nasilno ponašanje u školi /vrtiću /učeničkom domu (str. 66–75). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor
6. Carlotto, M. S. and Camara, S. G. (2019) ‘Prevalence and predictors of Burnout Syndrome among public elementary school teachers’, *Analise Psicologica*, 2(XXXVII), pp. 135–146. doi: 10.14417/ap.1471.
7. Carter, S. (1994). *Teacher Stress and Burnout. Organizing Systems to Support Competent Social Behavior in Children and Youth*. Eugene, OR: Western Regional Resource Center
8. Čabarkapa, M. (2009). Sindrom izgaranja na poslu kod nastavnika. *Nastava i vaspitanje*. Vol. 58. Br. 2, 268–286.
9. Galaiya, R., Kinross, J. and Arulampalam, T. (2020) ‘Factors associated with burnout syndrome in surgeons: a systematic review’, *Ann R Coll Surg Engl*, 00, pp. 1–8. doi: 10.1308/rcsann.2020.0040.
10. García-Arroyo, J. A., Segovia, A. O. and Peiró, J. M. (2019) ‘Meta-analytical review of teacher burnout across 36 societies: the role of national learning

- assessments and gender egalitarianism', *Psychology & Health*. Routledge, 0(0), pp. 1–21. doi: 10.1080/08870446.2019.1568013.
11. García-Carmona, M., Marín, M. D. and Aguayo, R. (2018) 'Burnout syndrome in secondary school teachers: a systematic review and meta- analysis', *Social Psychology of Education*. Springer Netherlands. doi: 10.1007/s11218-018-9471-9.
 12. Goetz, K. et al. (2013) 'Primary prevention programme for burnout-endangered teachers: Follow-up effectiveness of a combined group and individual intervention of afa breathing therapy', *Evidence-based Complementary and Alternative Medicine*, 2013. doi: 10.1155/2013/798260.
 13. Harding, S. et al. (2019) 'Is teachers' mental health and wellbeing associated with students' mental health and wellbeing?', *Journal of Affective Disorders*. Elsevier B.V., 242(August 2018), pp. 180–187. doi: 10.1016/j.jad.2018.08.080.
 14. Herman, K. C., Hickmon-Rosa, J. and Reinke, W. M. (2018) 'Empirically Derived Profiles of Teacher Stress, Burnout, Self-Efficacy, and Coping and Associated Student Outcomes', *Journal of Positive Behavior Interventions*, 20(2), pp. 90–100. doi: 10.1177/1098300717732066.
 15. Huo, M. (2025). Untangling teacher burnout: A network analysis of demands, resources, and out-of-field teaching challenges in rural China. *Frontiers in Public Health*, 13, 1633952.
 16. Kokkinos, C. M. (2017). Job stressors, personality and burnout in primary school teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 77 (1) 229-243.
 17. Koludrović, M., Jukić, T. i Reić Ercegovac, I. (2009). Sagorijevanje na poslu kod učitelja razredne i predmetne nastave, te srednješkoljskih nastavnika. *Život i škola*, 55(22), 235–249.
 18. Kyriacou, C. (2001). *Temeljna nastava umjeća*. Zagreb: Educa.
 19. Krneta, D., Čejvanović, M. i Šević, A. (2015). Izvori stresa kod nastavnika. *Učenje i nastava*, 1(4), 629–650.
 20. Krnjajić, S. (2003). *Nastavnik pod stresom*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja. Vol. 53, 222-244.
 21. Lastovkova, A. et al. (2017) 'Burnout syndrome as an occupational disease in the European Union: an exploratory study', *Industrial Health*, (56), pp. 160–165. doi: 10.2486/indhealth.2017-0132.
 22. Marinković, D. (2011). Koncentracija aktivnog učenja kao osnova za formiranje novih nastavničkih kompetencija. *Pedagogija*. Br. LXVI/2, 204– 214.
 23. Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397–422.
 24. Matešić, K. (2003). Stres – istraživački pristupi i teorije. *Zbornik učiteljske akademije u Zagrebu*. 5 (2). 145–160.
 25. Milošević M. (2010) Izrada mjernog instrumenta stresa na random mjestu bolničkih zdravstvenih djelatnika i procjena njegove uporabne vrijednosti. *Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*. Disertacija
 26. Nacionalni prosvetni savet Republike Srbije. (2011). Standardi kompetencija za profesiju nastavnika i njihovog profesionalnog razvoja. *Službeni glasnik R. Srbije*, 5/2011.
 27. Paudel, N. R., Kc, P., Ghimire, R., et al. (2024). Burnout at work and its factors among schoolteachers in Nepal: A cross-sectional study. *BMC Psychiatry*, 24, 472. <https://doi.org/10.1186/s12888-024-05923-9>

28. Pas, E. T., Bradshaw, C. P. and Hershfeltd, P. A. (2012) 'Teacher- and school-level predictors of teacher ef fi cacy and burnout: Identifying potential areas for support', *Journal of School Psychology. Society for the Study of School Psychology*, 50(1), pp. 129–145. doi: 10.1016/j.jsp.2011.07.003.
29. Piperac P, Terzić-Supić Z, Maksimović A, Todorović J, Karić S, Soldatović I, Cvjetković S, Jeremić-Stojković V, Petričević S. Burnout syndrome among preschool teachers in Serbia. *Arh Hig Rada Toksikol.* 2024 Jun 29;75(2):116-124. doi: 10.2478/aiht-2024-75-3825. PMID: 38963143; PMCID: PMC11223511.
30. Popov, B. (2018). *Stres u radnom okruženju*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
31. Popov, B. (2017). *Upitnik karakteristike posla*. Neobjavljeni manuskript.
32. Roloff, J., Kirstges, J., Grund, S., Klusmann, U., (2022) Meta-Analysis Burnout Personality Teachers. *Educational Psychology Review.* 34. 10.1007/s10648-022-09672-7.
33. Ryan, S. V et al. (2017) 'Leaving the teaching profession: The role of teacher stress and educational accountability policies on turnover intent', *Teaching and Teacher Education.* Elsevier Ltd, 66, pp. 1–11. doi: 10.1016/j.tate.2017.03.016.
34. Salvagioni, D. A. J. et al. (2017) 'Physical, psychological and occupational consequences of job burnout: A systematic review of prospective studies', *PLOS ONE*. Edited by J. P. van Wouwe, 12(10), p. e0185781. doi: 10.1371/journal.pone.0185781.
35. Shirom, A. (2014) 'Reflections on the study of burnout The views expressed in Work & Stress commentaries are those of the author (s), and do not necessarily represent those of any other person or or', *Work and Stress*, 19(3), pp. 37–41. doi: 10.1080/02678370500376649.
36. Sučević, V., Cvjetićanin, S. i Sakač, M. (2011). *Obrazovanje nastavnika i učitelja u europskom konceptu kvalitete obrazovanja zasnovanom na kompetencijama*. *Život i škola*. Br. 25 (1/2011), God. 57, 11–23.
37. Suzić, N. (2005). *Pedagogija za 21. vijek*. Banja Luka: TT Press.
38. Šabanović, B. (2023.). *Radna etika zaposlenih*. *Ekonomski izazovi*.
39. Zotović, M. (2004). *Prevladavanje stresa: konceptualna i teorijska pitanja sa stanovišta transakcionističke teorije*. *Psihologija*. 37 (1), 5–32.
40. Vrućinić, Ž. (2014). *Povezanost karakteristika ličnosti sa ispoljavanjem stresa i načinom njegovog prevladavanja*. Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
41. Živčić Bećirević, I. i Smovjer Adžić, S. (2005). *Izvori stresa na poslu odgajatelja u dječjim vrtićima*. *Psihologijske teme*, 14(5), 3–13.
42. WHO Mental Health (2018) *Burn-out an 'occupational phenomenon': International Classification of Diseases*.

SUMMARY

Modern changes in education require more and more commitment, competence and simultaneous execution of several different tasks from employees. The daily effort that education workers make in performing their daily duties leads to the deterioration of their physical and psychological health, which results in stress and burnout at work. Previous research has shown that self-efficacy, the perception of competence and attitudes of educators influence the occurrence of professional stress and burnout at work among educators. In addition, some sociodemographic characteristics such as gender, age, and length of employment may be associated with work stress. The very nature of the work of educators, the daily interaction with students and their parents leads to stressful circumstances. Team work, different types of education and workshops, connection with different services and constant work on yourself could contribute to preserving psychological and physical health and overcoming everyday problems. The subject of our work is to examine stress at work and burnout syndrome among educators in Novi Pazar. The goals of our work are to examine whether there is a relationship between work stress and burnout among educators, and whether there is a relationship between these variables in relation to the gender, marital status and age of the respondents. We assumed that the association between all these variables exists. However, the results showed that there is an association between work stress and work burnout ($p=0.00$). There is no statistically significant difference in stress at work in relation to the gender of the respondent ($p=0.207$), while there is a difference in burnout at work in relation to the gender of the respondent ($p=0.010$). When it comes to the marital status of the respondents, the research results showed that there is no connection between stress at work ($p=0.113$) and burnout at work ($p=0.255$) in relation to the marital status of the respondents. And the results showed that there is no statistically significant difference in stress at work ($p=0.413$) and burnout at work ($p=0.850$) in relation to the age of the respondents. Finally, the results of the regression analysis showed that there is a connection between stress at work ($\beta=.145$, $p=0.054$) and burnout at work ($\beta=.181$, $p=0.010$) only in relation to the age of the respondents.

POREZ NA IMOVINU U SISTEMU FINANSIRANJA LOKALNE SAMOUPRAVE - UPOREDNA ANALIZA U JEDINICAMA LOKALNE SAMOUPRAVE

Džemil Divanefendić

Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Republika Srbija
dzemil_divanefendic@yahoo.com

Ergin Hakić

Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Republika Srbija
e.hakic@uninp.edu.rs, ORCID: 0000-0002-2983-4346

Enver Mededović

Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Republika Srbija
e.medjedovic@gmail.com, ORCID: 0009-0009-7552-2122

Apstrakt

Efikan sistem finansiranja lokalne samouprave predstavlja jedan od ključnih stubova stabilnog i funkcionalnog sistema vlasti, omogućavajući ostvarenje principa fiskalne decentralizacije. Ovim sistemom jedinicama lokalne samouprave se obezbeđuju odgovarajući finansijski resursi, čime se omogućava efikasno i efektivno obavljanje nadležnosti koje su im zakonom poverene. Stabilan i predvidiv sistem finansiranja ne samo da doprinosi autonomiji lokalnih vlasti, već i unapređuje kvalitet javnih usluga koje se pružaju građanima na lokalnom nivou. Jedan od najznačajnijih izvora prihoda za lokalne samouprave jeste porez na imovinu, koji se u praksi pokazao kao jedan od najadekvatnijih oblika oporezivanja na ovom nivou vlasti. Njegova osnovna funkcija jeste da obezbedi stabilan prihod lokalnim budžetima, omogućavajući finansiranje različitih infrastrukturnih, socijalnih i razvojnih projekata od značaja za lokalne zajednice. U Republici Srbiji, proces fiskalne decentralizacije značajno je poboljšan nakon usvajanja Zakona o finansiranju lokalne samouprave iz 2006. godine, gde je ova vrsta oporezivanja prešla u isključivu nadležnost lokalnih samouprava. Ova reforma obuhvatila je ključne aspekte poreske politike na lokalnom nivou, uključujući utvrđivanje poreske osnovice, naplatu i kontrolu poreza na imovinu, kao i mogućnost lokalnih samouprava da samostalno određuju poreske stope u okviru zakonski propisanih granica. Dodatni iskorak u pravcu povećanja efikasnosti ovog sistema ostvaren je izmenama Zakona o porezu na imovinu iz 2010. godine, koje su imale za cilj eliminaciju određenih administrativnih prepreka i neracionalnosti u poreskom sistemu. Ove izmene su doprinele poboljšanju naplate poreza, jačanju kapaciteta lokalnih poreskih administracija i unapređenju transparentnosti u upravljanju lokalnim prihodima. Ukupno posmatrano, kontinuirano unapređenje sistema finansiranja lokalne samouprave kroz reforme poreske politike predstavlja ključni preduslov za jačanje fiskalne autonomije lokalnih vlasti, unapređenje javnih usluga i ostvarenje principa održivog lokalnog razvoja.

Ključne reči: porez na imovinu, lokalni budžet, finansiranje lokalne samouprave, broj stanovnika, broj poreskih rešenja.

PROPERTY TAX IN THE LOCAL GOVERNMENT FINANCING SYSTEM – A COMPARATIVE ANALYSIS IN LOCAL GOVERNMENT UNITS

Abstract

The financing system of local government is a fundamental component of a stable and efficient governance framework, playing a crucial role in implementing the principle of fiscal decentralization. This system guarantees that local authorities receive sufficient financial resources, enabling them to carry out their legally assigned duties in an effective and efficient manner. A stable and predictable financing system not only contributes to the autonomy of local authorities but also enhances the quality of public services provided to citizens at the local level. Property tax stands out as a key revenue stream for local governments, having demonstrated its effectiveness as one of the most appropriate taxation methods at this administrative level. Its primary function is to secure a stable income for local budgets, facilitating the funding of various infrastructure, social, and development projects of importance to local communities. In the Republic of Serbia, the process of fiscal decentralization was significantly improved with the adoption of the Law on Local Government Financing in 2006, which transferred property taxation to the exclusive jurisdiction of local governments. This reform encompassed key aspects of local tax policy, including determining the tax base, collection, and control of property tax, as well as granting local governments the authority to set tax rates within the limits prescribed by law. A further step toward increasing the efficiency of this system was achieved through amendments to the Property Tax Law in 2010, aimed at eliminating certain administrative obstacles and inefficiencies within the tax system. These amendments contributed to improved tax collection, strengthened the capacities of local tax administrations, and enhanced transparency in managing local revenues. Overall, the continuous improvement of the local government financing system through tax policy reforms represents a crucial prerequisite for strengthening the fiscal autonomy of local authorities, improving public services, and achieving the principles of sustainable local development.

Keywords: property tax, local budget, local government financing, population size, number of tax assessments.

UVOD

Oporezivanje imovine jedan je od najdugovečnijih i najrasprostranjenijih oblika generisanja javnih prihoda, koji se kroz istoriju koristio kao značajan instrument finansiranja državnih i lokalnih budžeta. Kada se govori o porezu na imovinu, u užem smislu, ovaj porez predstavlja direktni oblik oporezivanja koji se primenjuje na vlasništvo nad nepokretnostima i određenim vrstama pokretne imovine, pri čemu se ne uzimaju u obzir druge vrste imovinskih poreza, kao što su porez na prenos apsolutnih prava ili porez na nasleđe i poklon. Ovaj vid oporezivanja ima posebnu ulogu u sistemu finansiranja lokalne samouprave, budući da predstavlja stabilan i predvidiv izvor prihoda koji omogućava jedinicama lokalne vlasti da realizuju javne usluge, infrastrukturne projekte i druge razvojne inicijative u interesu građana. Kao rasprostranjen oblik prikupljanja javnih prihoda, porez na imovinu istorijski možemo prepoznati jednako važan i rasprostranjeni oblik kao i oporezivanje po osnovu

obaveznog rada. Najraniji pisani izvori koji govore o uspostavljanju i razvoju ove obaveze nalaze se u spisima gradova – država na teritoriji današnjeg Iraka, da bi se kao jedan od osnovnih oblika poreskog sistema javio i u starom Egiptu, grčkim polisima, rimskom carstvu, Vizantiji kroz srednjevekovnu Englesku i germanske zemlje, sa osobenostima u svim ovim društvima koji su se razlikovali uzimajući u obzir motive i očekivanja od instaliranja u porezni sistem.

Od XVIII veka u Engleskoj i Francuskoj se javljaju ekonomska razmatranja koja porez na imovinu definišu kao idealno oruđe pomoću koga bi demokratija mogla da preuzme kontrolu nad globalnim finansijskim kapitalizmom novog veka.

Takođe, osim sagledavanja poreza na imovinu kao elementa pomoću kojeg se može pratiti razvoj jednog društva, postoje različita mišljenja kada je u pitanju mesto ovog prihoda u sistemima poreskih prihoda.

Sa jedne strane, reč je o prihodu gde su plaćanja obavezna, koja su prihod javnih vlasti, sredstva stečena na ovaj način se koriste kao javni prihod budžeta, tj. nemaju namenski karakter, i obveznik njegovim plaćanjem ne dobija bilo kakvu protivuslugu, i kao takav se smatra nepopularnim od strane građana, a zanemarenim od strane administracije.

Sa druge strane, u određenim zemljama ova vrsta prihoda predstavlja namenski prihod za određene kategorije (obrazovanje u SAD i Kanadi), te se smatra osnovnim prihodom lokalnih vlasti, bez kojeg bi njihovo postojanje bilo teško zamislivo.

U Srbiji, primena ovog poreskog instituta bio je zapušten i nedovoljno primenjiv, a teorijski je obrađivan samo u sklopu širih razmatranja poreskog sistema. Razloge za to treba tražiti u istorijskom i ideološkom kontekstu neravnopravnosti privatne sa ostalim oblicima svojine. Tek poreznim reformama u prvim godinama nakon demokratskih promena i donošenjem propisa koji i sada čine osnov poreskog sistema R. Srbije, pojavljuju se analize, istraživanja koji promovišu pozitivne strane reformi poreske politike.

UTVRĐIVANJE POREZA NA IMOVINU - PRAVNI OSNOV U REPUBLICI SRBIJI

Temelj po kojem je uveden porez na imovinu u pravni sistem R. Srbije, i njegovo uređenje zakonom sadržan je u Ustavu Republike Srbije, koji u nekoliko članova obezbeđuje poreskom koji u članu 97. utvrđuje da Republika Srbija uređuje i obezbeđuje poreski sistem (član 97. tačka 6). Značajan je i član 91. Ustava koji navodi poreze kao osnovni izvor finansiranja nadležnosti Republike Srbije, autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave i utvrđuje da je obaveza plaćanja poreza i drugih dažbina opšta i da se zasniva na ekonomskoj moći obveznika. U okviru ustavnog uređenja, važno je istaći i odredbu sadržanu u članu 58. Ustava, koja garantuje pravo na nesmetano korišćenje imovine i drugih imovinskih prava. Takođe, u četvrtom stavu istog člana propisano je da se imovina može oduzeti ili ograničiti u svrhu naplate poreza, drugih javnih dažbina ili kazni, ali isključivo u skladu sa zakonskim propisima.

Značajna je, takođe, i odredba člana 82, prema kojoj ekonomsko uređenje u Republici Srbiji počiva, između ostalog, i na ravnopravnosti privatne i drugih oblika svojine. Koji su ti drugi oblici svojine utvrđuje član 86. Ustava: zadružna i javna.

Porez na imovinu koji se plaća na godišnjem nivou u Srbiji uređen je Zakonom o porezima na imovinu, koji definiše njegove osnovne elemente.

“Ovaj zakon precizira šta podleže oporezivanju, ko su obveznici, kako se određuje poreska osnovica, kolike su poreske stope, kao i način utvrđivanja i naplate ovog poreza. Takođe, isti zakon propisuje obavezu jedinicama lokalne samouprave da donesu odgovarajuće podzakonske akte neophodne za sprovođenje oporezivanja imovine” (Antić et al. 2012).

Imajući u vidu značaj tih akata i zakonski rok za njihovo donošenje i objavljivanje, kao i Zakonom propisane posledice nedonošenja i neobjavljivanja tih akata. Porez na imovinu predstavlja jedan od izvora prihoda lokalnih samouprava, što je regulisano Zakonom o finansiranju lokalne samouprave. Visinu poreske stope, kao i kriterijume za njeno određivanje, utvrđuju same lokalne vlasti, ali zakon predviđa mogućnost ograničavanja maksimalne stope koju mogu primeniti.

Takođe, odredbama Zakona o budžetskom sistemu jedinica lokalne samouprave nema ovlašćenje da uređuje druge elemente poreza na imovinu, jer se obaveze i prava poreskih obveznika ne mogu proširivati ili smanjivati podzakonskim aktima (Sl. glasnik RS. br. 54/2009.). Propisi iz oblasti planiranja i izgradnje igraju značajnu ulogu u pravnom utemeljenju poreza na imovinu u Republici Srbiji. Naime, ovaj zakon je omogućio da se naknada za upotrebu građevinskog zemljišta uključi u poreski sistem kroz Zakon o porezima na imovinu, a taj proces je finalizovan krajem 2013. godine.

Osim opšteg zakonodavnog okvira na nacionalnom nivou, Zakon o porezima na imovinu predviđa obavezu lokalnih samouprava da donesu određene podzakonske akte kako bi se porez na imovinu pravilno utvrdio i primenio, pa se tako među tim aktima nalaze: odluka kojom se propisuju poreske stope na imovinu, odluka o definisanju zona i određivanju one sa najvišim stepenom opremljenosti, odluka o utvrđivanju prosečnih vrednosti kvadratnog metra nepokretnosti u različitim zonama, odluka o koeficijentima nepokretnosti koji se primenjuju po zonama.

Pored ovih obaveznih akata, lokalne samouprave mogu doneti i dodatne odluke, poput one kojom se određuje procenat amortizacije koji umanjuje vrednost nepokretnosti u poreske svrhe, osim kada je reč o zemljištu.

Odluka kojom se neizgrađeno građevinsko zemljište, koje služi isključivo za uzgoj biljnih kultura, sadnog materijala ili šuma, klasifikuje kao poljoprivredno ili šumsko zemljište.

Prema zakonskim odredbama, skupština jedinice lokalne samouprave ovlašćena je da: utvrđuje stope poreza na imovinu donošenjem odgovarajuće odluke, i može odlučiti o stopi amortizacije kojom se umanjuje vrednost nepokretnosti poreskog obveznika koji ne vodi poslovne knjige, a koja predstavlja osnovicu za obračun poreza na imovinu.

Pravilnikom o standardnom klasifikacionom okviru i kontnom planu za budžetski sistem (Službeni glasnik R.Srbije, broj 16/16), porez na imovinu je kategorisan kao tekući prihod i grupa 713000 sadrži sintetička konta za 6 vrsta prihoda po osnovu poreza koji se tiču imovine. Za ovo istraživanje od značaja je konto 713100 – periodični porezi na nepokretnosti.

Postojeći zakonski propisi koji regulišu porez na imovinu definišu različite načine za određivanje poreske osnovice, pri čemu izbor metode zavisi od toga da li obveznik ima obavezu vođenja poslovnih knjiga ili ne. Kada je reč o obveznicima koji ne vode poslovne knjige, poreska osnovica se određuje na osnovu vrednosti nepokretnosti, utvrđene prema zakonom propisanim kriterijumima (fen.org.rs, reforma poreza na imovinu u Srbiji).

Ova vrednost može biti umanjena za amortizaciju, a lokalne samouprave imaju diskreciono pravo da svojim odlukama odrede da li će ovaj odbitak primenjivati pri obračunu poreza.

S druge strane, po Vasiljeviću, koji kaže “za poreske obveznike koji vode poslovne knjige, osnovica se zasniva na fer vrednosti nepokretnosti, iskazanoj prema međunarodnim računovodstvenim standardima (MRS) i međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja (MSFI) ”.

“Ova vrednost se utvrđuje prema podacima na poslednji dan poslovne godine obveznika u tekućoj godini “ (Vasiljević, 2015: 115).

I u trećoj kategoriji se nalaze oni obveznici koji vode poslovne knjige, ali u njima ne iskazuju vrednost nepokretnosti u skladu sa odredbama Zakona. Kod njih je osnovica za utvrđivanje vrednosti nepokretnosti vrednosti objekta uvećana ta vrednost pripadajućeg zemljišta.

Ovakvim zakonskim rešenjem ukinut je paralelni režim oporezivanja imovine fizičkih i pravnih lica.

U nastavku, pažnja je usmerena na značaj i efekat poreza na imovinu kroz njegovo učešće kao lokalnog prihoda u budžetu jedinica lokalne samouprave, sagledavajući broj stanovnika, ukupan budžet jedinice lokalne samouprave, ukupan iznos sredstava prikupljenih ubiranjem poreza na imovinu, kao i broj donetih poreskih rešenja, i to za period od 10 godina (2014 - 2023). Za te potrebe uporedne analize prikupljeni su podaci iz 3 jedinice lokalne samouprave (Novi Pazar, Pirot, Smederevo). Podaci navedeni u analizi su prikupljeni iz službenih glasila navedenih jedinica lokalne samouprave, zvaničnih internet prezentacija, kao i iz zvanične baze podataka Republičkog zavoda za statistiku. Poređenjem prikupljenih podataka i analizom odnosa između iznosa naplaćenog poreza i ukupnog budžeta jedinica lokalne samouprave, zatim iznosa prikupljenog poreza u odnosu na broj stanovnika, kao i prosečne vrednosti utvrđenog poreza po jednom poreskom rešenju, može se steći uvid u trenutno stanje lokalne poreske administracije i njenu efikasnost, kao i odrediti smernice koje bi se odnosile na potencijalni obuhvat neoporezovane imovine, kao i korake u daljem vođenju lokalne poreske politike kroz potencijalnu korekciju visine stope.

UPOREDNA ANALIZA U JEDINICAMA LOKALNE SAMOUPRAVE KOJA SE TIČE POREZA NA IMOVINU

Za svaku lokalnu samoupravu pribavljeni su podaci koji uključuju broj žitelja, zbirne budžetske prihode, svi iznosi prihodi realizovani kroz naplatu poreza na imovinu, kao i rešenja doneta o njegovom određivanju za period od 2014. godine do 2023. godine.

Analiza ovih podataka omogućava sprovođenje uporedne analize. Broj stanovnika i broj donetih poreskih rešenja predstavljaju pouzdaniji indikator demografskih i administrativnih trendova u lokalnim zajednicama, dok se pri analizi budžeta i prihoda od poreza na imovinu treba osloniti na procenat rasta, budući da povećanje nominalnih vrednosti često proizilazi iz uticaja monetarne politike i administrativnih odluka.

Novi Pazar: Grad Novi Pazar je jedinica lokalne samouprave koja je prema svim kriterijumima u ovom istraživanju beleži pozitivne trendove. Značajan porast broja stanovnika za period obuhvaćen ovom analizom uslovilo je i veće interesovanje za stanogradnju, posebno kada su u pitanju objekti za kolektivno stanovanje. Pravni promet na tom vrstom nepokretnosti u potpunosti je pod opservacijom lokalne poreske administracije, tako da ne postoje novoizgrađene jedinice koje nisu obuhvaćene poreskim zaduženjem. Kao rezultat toga, dolazi do povećanja broja donetih rešenja o porezu na imovinu, što dovodi do stalnog rasta budžetskih prihoda ostvarenih po ovom osnovu. Uvećana aktivnost, porast broja stanovnika, zahtevaju i veća ulaganja u infrastrukturu, i srodne budžetske elemente, ali, takođe, uzrokuju i povećan priliv novčanih sredstava u budžet po osnovu više osnova. (Tabela 1)

Tabela 1.

*Prikaz stanja za JLS Novi Pazar * (u 000 rsd)*

Godina	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.
Br. stanovnika	103087	103892	104674	105490	106261	107071	107822	108352	106663	107610
Budžet*	1728434	2172199	2078497	2742269	2404896	2920914	2937691	3396250	3254868	4416760
Porez na imovinu	210059	246501	320875	342699	351774	357982	380682	447467	371542	402628
Broj rešenja	21454	22282	23370	27671	28137	32296	29445	31425	33280	33741

* napomena: Podaci za sve tri jedinice lokalne samouprave o broju rešenja o porezu na imovinu dobijeni su u neposrednom kontaktu sa zaposlenim službenicima.

Izvor: www.novipazar.org.rs

Tokom analiziranog perioda, broj stanovnika u Smederevu smanjen je za skoro 9.000, što predstavlja pad od približno 9%. Uprkos smanjenju populacije, ostali pokazatelji su beležili rast. Budžet lokalne samouprave se u tom periodu udvostručio, a isto tako je udvostručen i prihod od poreza na imovinu. Takođe, povećan je i broj donetih rešenja o porezu na imovinu, bez obzira na smanjenje broja stanovnika. (Tabela 2)

Tabela 2.

*Prikaz stanja za JLS Smederevo. * (u 000 rsd)*

godina	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021	2022.	2023.
Br. Stanovnika	106470	105774	104987	104125	103180	102288	101332	100155	98258	97513
Budžet*	3419900	2824236	2746398	2962538	3401837	4100943	3698264	4012037	4644765	5220518
Porez na imovinu	286875	298902	360594	353878	333123	333025	357432	455987	524814	576965
Broj rešenja	35466	37056	36939	37377	38170	37660	37918	38937	39700	41248

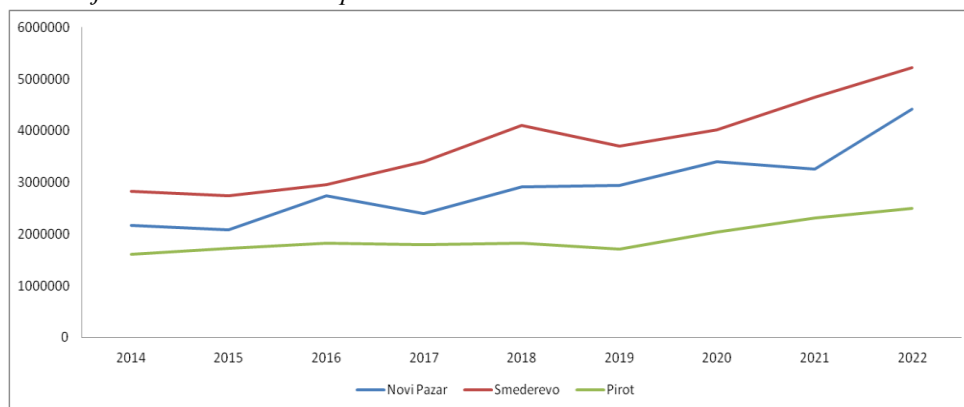
Pirot: U odnosu na prethodne 2 jedinice lokalne samouprave, Pirot je imao najnegativnije demografske trendove. Broj stanovnika je umanjen za 7200, što je u odnosu na broj stanovnika umanjenje za 12,76%. I pored značajnijeg smanjenja broja stanovnika nego li je to u druge 2 jedinice lokalne samouprave, budžet u celini, kao i sredstva iz poreza na imovinu su se uvećavala, ali ne onom dinamikom kako je to na primeru Novog Pazara. Takođe, Pirot je jedina od posmatranih jedinica u kojoj je i broj donetih rešenja o utvrđivanju poreza na imovinu smanjen u prethodnom periodu, što dovodi do zaključka da je ukupna situacija u ovoj jedinici lokalne samouprave najlošija od posmatranih, te da su prikazane uvećane vrednosti posledica isključivo administrativnih činilaca (uvećanje budžeta kao posledica inflatornih aktivnosti, uvećana transferna sredstva, kao i povećanje osnovice za obračun poreza na imovinu). (Tabela 3)

Tabela 3.*Prikaz stanja za JLS Pirot. * (u 000 rsd)*

godina	2014.	2015.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.
Br. stanovnika	56396	55885	54873	54342	53824	53281	52602	49792	49204
Budžet*	1579494	1608644	1823593	1791636	1826852	1709313	2037137	2315507	2492856
Porez na imovinu	173000	249000	263900	252500	258000	247089	307227	302000	311800
Broj rešenja	23401	23629	23968	24413	24697	24747	21323	22405	23254

UDEO POREZA NA IMOVINU U BUDŽETU JEDINICE LOKALNE SAMOUPRAVE

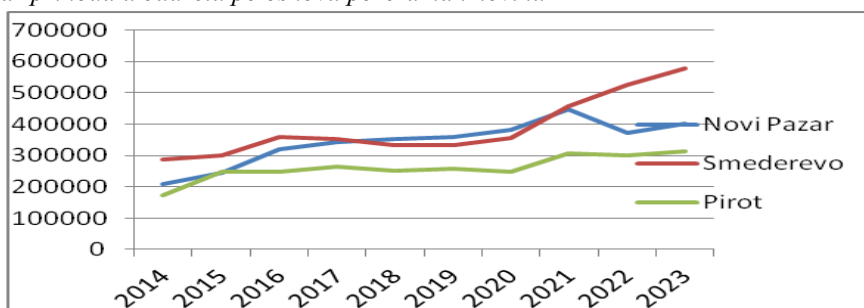
Ukupni budžeti svih posmatranih jedinica lokalne samouprave imale su u posmatranom vremenskom periodu jasne tendencije rasta. Uz određene trenutke u kojima bi dolazilo do smanjivanja budžeta kod svih jedinica lokalne samouprave, ipak je na kraju posmatranog perioda taj iznos značajno uvećan, međutim stepen uvećanja za Grad Novi Pazar je značajniji u odnosu na Pirot. Tako je budžet Novog Pazara uvećan za 255%, Smedereva za 152%, a Pirota 157%. (Grafikon 1)

Grafikon 1.*Budžeti jedinica lokalne samouprave*

Sa druge strane, porez na imovinu, kao izvorni prihod, takođe je uvećavan kod svih jedinica lokalne samouprave, ali povećanje budžeta nije pratilo i odgovarajuće uvećanje poreza na imovinu. Posmatrajući grafikone, može se uočiti da je Smederevo imalo najveći procenat uvećanja prihoda po osnovu poreza na imovinu za 214%, znatno veći nego što je procenat uvećanja budžeta. Pirot je takođe, procentualno, uvećao učešće poreza u ukupnom budžetu, jer je uvećao prihode za 80%. Novi Pazar je imao uvećanje, ali samo za 91%, znatno niže od porasta budžeta. (Grafikon 2)

Grafikon 2.

Prikaz prihoda u budžetu po osnovu poreza na imovinu

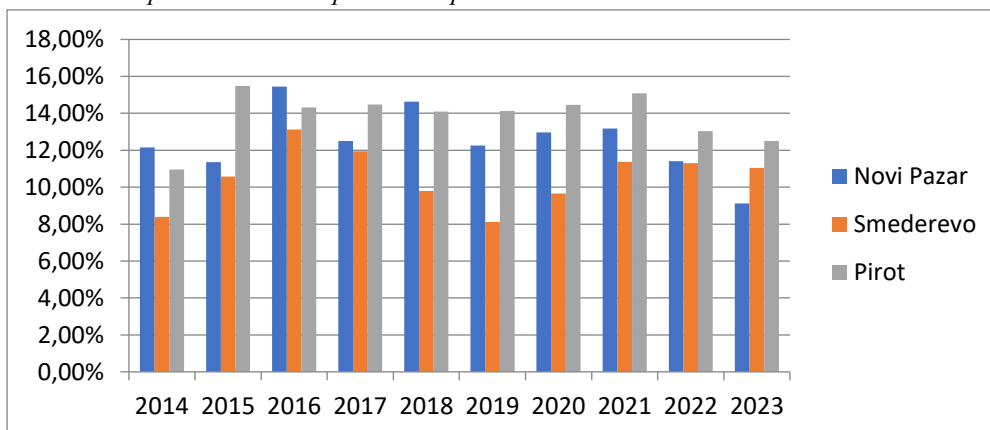

Izvor: autori

Jedan od pokazatelja za ocenu efikasnosti reformi poreza na imovinu jeste njegov udeo u ukupnim budžetskim prihodima (Grafikon 4). Analizirani podaci ukazuju na izražene razlike među jedinicama lokalne samouprave (JLS). U sve tri posmatrane JLS primećuje se konstantan rast prihoda od poreza na imovinu, ali se ne može jasno identifikovati paralelan trend između povećanja tih prihoda i ukupnog rasta budžeta.

Grafikon 3.

Učešće u ukupnim budžetskim prihodima poreza na imovinu

Očigledno da su periodične akcije inspektora terenske kontrole lokalne poreske administracije uticale na povremene periode rasta prihoda po osnovu prikupljenog poreza. Može se uočiti i da se udeo kreće između 8 i 16%, međutim da se taj udeo u slučaju Novog Pazara kreće između 12% i 16%, Smedereva od 8% i 16%, dok se u Pirotu kreće u rasponu 11-15,5%.

Prema Arsiću, “za analizu kretanja prihoda od poreza na imovinu u lokalnim samoupravama, najčešće se koriste podaci koji prikazuju promene u prihodima od ovog poreza izražene po stanovniku” (Arsić et al., 2012:157).

Podatke prikazane u grafikonu treba analizirati zajedno sa demografskim pokazateljima, posebno brojem stanovnika. Rast prihoda u sve tri jedinice lokalne samouprave treba razmatrati paralelno sa trendom depopulacije u dve od njih.

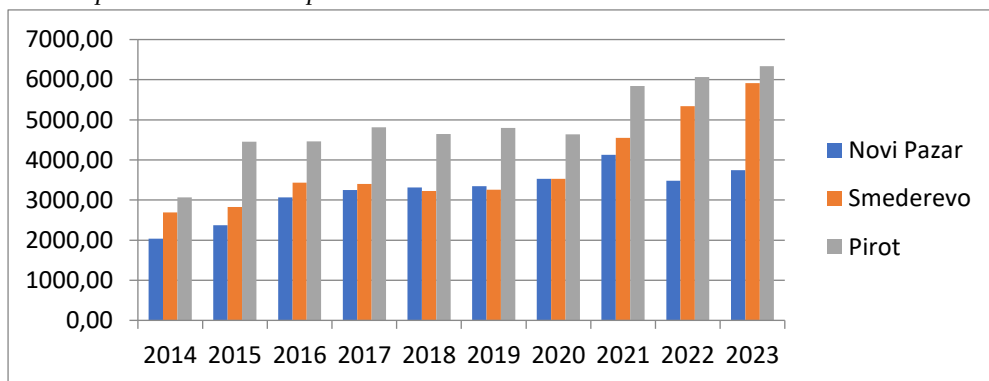
Tokom celog desetogodišnjeg perioda, stanje ostaje gotovo nepromenjeno: Pirot ostvaruje znatno veći prihod od poreza na imovinu po stanovniku u odnosu na Novi Pazar i Smederevo, osim u 2023. godini. Međutim, kada se ovi podaci analiziraju u kontekstu demografskih trendova i dinamike poreskih prihoda, postaje jasno da visoki prihodi po glavi stanovnika prvenstveno proizilaze iz smanjenja broja stanovnika, a ne isključivo iz efikasnije poreske politike.

Slučaj Smedereva je donekle specifičan, jer je, uprkos smanjenju broja stanovnika, u poslednje dve godine zabeležen značajan rast prihoda od poreza na imovinu.

U Novom Pazaru, kada se posmatra kompletan analizirani period, nije doživeo depopulaciju. Njegov rast stanovništva, zajedno sa povećanim prihodima u budžetu, može ukazivati na uspešno sprovedene budžetske reforme u ovom periodu.

Grafikon 4.

Poreski prihodi na imovinu po stanovniku

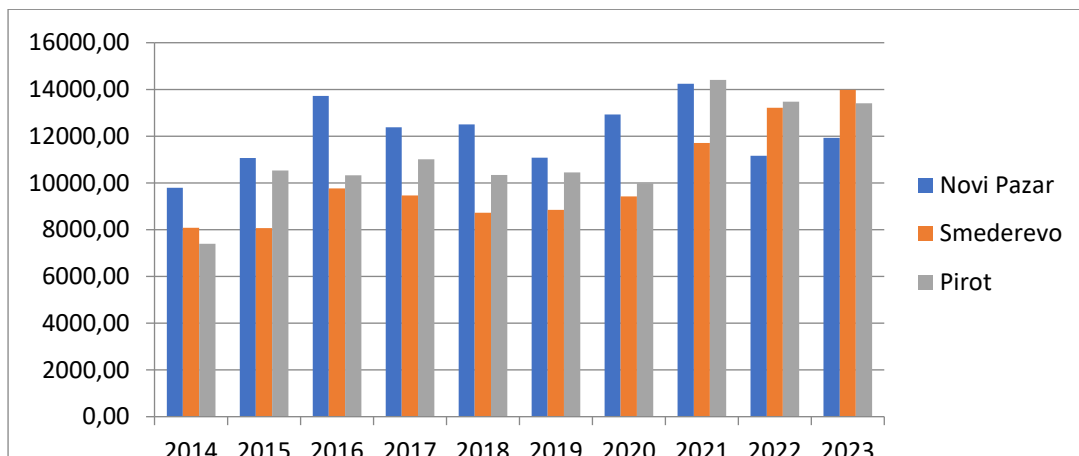

Na kraju, kao pokazatelj koji može govoriti o kvalitetnoj lokalnoj poreskoj politici može govoriti i visina poreza po jednom izdatom poreskom rešenju. Kao i prethodne grafikone, ne za analizu ih treba posmatrati sa drugim dobijenim podacima, konkretno brojem stanovnika. Smatram da viši nominalni iznos po poreskom rešenju ne znači nužno i efikasniju poresku administraciju. Povećanje broja stanovnika, značilo bi i

veći broj novoizgrađenih objekata, i veći broj poreskih rešenja, i pad prosečnog nominalnog iznosa poreza poređenju. To se u slučaju Novog Pazara može najbolje primetiti, s obzirom da je broj rešenja za 10 godina uvećan za više od 50%. U 2022. i 2023. godini se vidi i značajniji porast nominalnog iznosa u ostale 2 posmatrane jedinice lokalne samouprave, što se, takođe, može opravdati padom broja stanovnika, i usporenim povećanjem broja objekata koji su predmet oporezivanja.

Grafikon 5.

Nominalni iznos poreza po donetom rešenju

ZAKLJUČAK

Rezimirajući prikupljene rezultate analize za 3 jedinice lokalne samouprave za period poslednjih 10 budžetskih godina, opšti je zaključak da su rezultati, kada je u pitanju administriranje porezom na imovinu pozitivni, i pored nekih negativnih tendencija koje su primećene, pre svega pad broja stanovnika, ali i da se dobijeni rezultati značajno razlikuju u posmatranim jedinicama lokalne samouprave“.

Iako prihod od poreza na imovinu kontinuirano raste u navedenim lokalnim samoupravama, njegov udeo u ukupnim budžetskim prihodima ne pokazuje uvek isti trend rasta. Neophodno je razmotriti proširenje koje obuhvata oporezivanja i usklađivanje poreskih osnovica sa tržišnom vrednošću nepokretnosti, kako bi se kroz takav pristup unapredilo izjednačavanje i stabilnost osnovnih pokazatelja relevantnih za efikasno upravljanje ovim oblikom poreza.

Preporuke koje se nameću u ovom kontekstu su sledeće: Motivisanje lokalne samouprave da forsiraju ovu vrstu izvornih prihoda kao osnovnu, te da se fiskalni kapacitet maksimalno iskoristi. Jaka kampanja može uticati na lokalno stanovništvo da se sredstva iz poreza na imovinu u potpunosti ostaju lokalnoj samoupravi, i da se koriste za razvoj lokalne zajednice; Unapređenje kapaciteta lokalnih poreskih administracija, kao neposrednog činioca; Nastaviti reforme zacrtane stupanjem na snagu novih zakonskih odredbi, koji se odnose na reformu oporezivanja pravnih lica,

pitanje procene tržišne vrednosti imovine, te razmotriti opciju promene politike poreskih stopa.

LITERATURA

1. Arsić, Randelović, Bučić, Vasiljević, Reforme poreza na imovinu u Srbiji: Rezultati i perspektive, Fondacija za razvoj ekonomske nauke Beograd, 2012;
2. Vasiljević, Dušan, Utvrđivanje osnovice poreza na imovinu u Srbiji - demontiranje jedne zablude, SKGO, Beograd 2015.
3. Zakon o porezima na imovinu. (2001-2023). *Službeni glasnik RS*.
4. Zakon o finansiranju lokalne samouprave. (2006-2023). *Službeni glasnik RS*.
5. Zakon o budžetskom sistemu. (2009-2023). *Službeni glasnik RS*.
6. Pravilnik o standardnom klasifikacionom okviru i kontnom planu za budžetski sistem. (2016-2023). *Službeni glasnik RS*.
7. OECD. (2019). *Revenue Statistics in Africa 2019*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/2b8a3f52-en>
8. Slack, E. (2018). Property taxation: A comparative study. *IMF Fiscal Affairs Department Working Papers*, WP/18/23.

Zakoni:

("Sl. glasnik RS", br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - ispr., 108/2013, 142/2014, 68/2015 - dr. zakon, 103/2015, 99/2016, 113/2017, 95/2018, 31/2019, 72/2019, 149/2020, 118/2021, 138/2022, 118/2021 - dr. zakon i 92/2023);

("Sl. glasnik RS", br. 26/2001, "Sl. list SRJ", br. 42/2002 – odluka SUS i "Sl. Glasnik RS", br. 80/2002, 80/2002 – dr. zakon, 135/2004, 61/2007, 5/2009, 101/2010, 24/2011, 78/2011 i 57/2012 – odluka US);

"Sl. glasnik RS", br. 72/2009, 81/2009 – ispr., 64/2010 – odluka US i 24/2011;

Pravilnik o standardnom klasifikacionom okviru i kontnom planu za budžetski sistem („Službeni glasnik R.Srbije“, broj 16/16, 49/16, 107/16, 47/17, 20/18, 36/18, 93/18, 104/18, 14/19, 33/19, 68/19, 84/19, 151/20, 19/21, 66/21, 130/21, 144/22, 26/23, 83/23, 118/23);

Internet stranice:

www.novipazar.org.rs;

<https://smederevo.ls.gov.rs/>

www.pirot.rs;

SUMMARY

The system of financing local governments is a key component of fiscal decentralization, ensuring the autonomy of municipalities and the provision of essential public services. Property tax is one of the most stable and significant revenue sources for local government units, playing a crucial role in funding infrastructure, social programs, and economic development initiatives. This paper provides a comparative analysis of property taxation in different local government units, examining key factors that influence its efficiency, including population size, the

number of taxable properties, tax collection mechanisms, and administrative capacities. The analysis highlights the importance of a well-regulated legal framework, particularly in Serbia, where the 2006 Law on Local Government Financing and subsequent 2010 amendments to the Property Tax Law transferred full responsibility for property taxation to local governments. These reforms have contributed to increased fiscal autonomy but have also revealed challenges related to tax compliance, assessment accuracy, and administrative efficiency. The study finds that the success of property taxation largely depends on the efficiency of tax administration, transparency in tax collection, and the ability of local governments to enforce tax regulations. Digitalization of tax processes, enhanced public awareness, and stronger intergovernmental cooperation are identified as key measures for improving tax collection and optimizing local budget revenues. In conclusion, a well-structured property tax system is essential for strengthening the financial independence of local governments and promoting sustainable economic development. Further reforms should focus on enhancing tax fairness, improving administrative capacities, and ensuring that property tax revenues are effectively reinvested into community development. By addressing these challenges, local governments can create a more stable and predictable fiscal environment, ultimately improving the quality of life for their citizens.

UGOVOR O RADU NA ODREĐENO VREME IZMEĐU FLEKSIBILIZACIJE I PREKARIZACIJE– PRAVNI I EKONOMSKI ASPEKT

Jasmina Nikšić

Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Republika Srbija

j.pljakic@uninp.edu.rs, ORCID: 0000-0002-8190-7565

Azra Ćatović

Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Republika Srbija

a.catovic@uninp.edu.rs, ORCID: 0000-0002-5419-386X

Vanda Božić

Sveučilište u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

bozic.vanda@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5905-1916

Apstrakt

Ugovor o radu na određeno vreme, kao institut radnog prava, zakonodavstvo u Republici Srbiji prepoznaje kao jednu od vrsta radnog odnosa, pored ugovora o radu na neodređeno vreme. Pravni aspekti obrađeni u radu ogledaju se u predstavljanju zakonske regulative i uslova pod kojima se može zaključiti ugovor o radu na određeno vreme i njegova pravna dejstva, kao i usklađivanje radnog zakonodavstva sa pravom Evropske unije. Sa druge strane, odnos broja zaposlenih po osnovu ugovora o radu na određeno vreme i ukupnog broja zaposlenih može nam dati značajne informacije o stanju na tržištu rada. Ukoliko uzmemo u obzir nezaposlenost i ponudu i potražnju na tržištu rada, možemo oceniti da li ugovor o radu na određeno vreme dovodi do fleksibilnosti tržišta rada ili prekarizacije. Mogućnost zloupotrebe ovog pravnog instituta sa posledicama, koje nisu samo pravne već i ekonomske, postoji, najčešće od strane poslodavaca koji na taj način "izbegavaju" rad na neodređeno vreme. Savremeni izazovi, posebno oni povezani sa nesigurnim oblicima rada, zahtevaju dalje usklađivanje pravne regulative sa socijalnim i ekonomskim potrebama društva.

Ključne reči: Zakon o radu, ugovor o radu, ugovor o radu na određeno vreme, prekarizacija, fleksibilizacija

FIXED-TERM EMPLOYMENT CONTRACT BETWEEN FLEXIBILIZATION AND PRECARIZATION – LEGAL AND ECONOMIC ASPECTS

Abstract

A fixed-term employment contract, as an institution of labor law, is recognized by the legislation of the Republic of Serbia as one of the types of employment relationships, alongside the open-ended employment contract. The legal aspects addressed in this paper are reflected in the presentation of the legal framework and the conditions under which a fixed-term

employment contract may be concluded, as well as its legal effects and the harmonization of labor legislation with European Union law. On the other hand, the ratio of employees under fixed-term contracts to the total number of employees can provide significant insights into the state of the labor market. Taking into account unemployment and the supply and demand on the labor market, we can assess whether fixed-term employment contracts lead to labor market flexibility or to precarization. The possibility of misuse of this legal institution exists, most often by employers who use it to “avoid” entering into open-ended employment contracts, bringing consequences that are not only legal but also economic. Contemporary challenges, particularly those related to insecure forms of employment, require further alignment of the legal framework with the social and economic needs of society.

Keywords: Labor Law, Employment Contract, Fixed-Term Employment Contract, Precarization, Flexibilization

UVOD

Razvoj ugovora o radu u Srbiji je put od privatnopravnog instituta preko kolektivističkog modela bez ugovora do savremenog mešovitog sistema u kojem se pokušava uspostaviti ravnoteža između fleksibilnosti tržišta rada i zaštite prava zaposlenih. Usklađivanje radnog zakonodavstva Republike Srbije sa pravom Evropske unije (*acquis communautaire*) odvija se u okviru procesa evropskih integracija, posebno u okviru Poglavlja 19 – Socijalna politika i zapošljavanje. Srbija je već delimično uskladila Zakon o radu (posebno izmenama 2014. i 2017. godine) sa direktivama Evropske unije, posebno sa direktivom 1999/70 o okvirnom sporazumu o radu na određeno vreme, ali je potpuno usklađivanje još uvek u toku.

Ugovorom o radu prema Zakonu o radu (*(“Sl. glasnik RS”, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - odluka US, 113/2017 i 95/2018 - autentično tumačenje)*- dalje ZOR) uređuju se prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa i on predstavlja centralni institut kojim se uređuju međusobni odnosi između poslodavca i zaposlenog. Ugovor o radu ne može sadržati odredbe koje zaposlenom daju manja prava i nepovoljnije uslove u odnosu na one koje su predviđene u zakonu, ali može sadržati odredbe kojima se daju veća prava i povoljniji uslovi rada, kao i druga prava koja nisu predviđena zakonom. Značaj ugovora o radu ogleda se u tome što se radni odnos zasniva zaključenjem ugovora o radu. Radni odnos može biti zasnovan na neodređeno i na određeno vreme. „Ugovorom o radu u kome nije utvrđeno vreme na koje se zaključuje smatra se ugovorom o radu na neodređeno vreme“ (ZOR, čl. 31). Ugovor o radu se zaključuje u pisanom obliku, pre stupanja na rad od strane zaposlenog. Ukoliko ugovor o radu ne bude zaključen, a zaposleni stupi na rad, prema Zakonu o radu, smatra se da je zaposleni danom stupanja na rad zasnovao radni odnos. Ugovor o radu na neodređeno vreme predstavlja osnovni oblik ugovora, dok bi ugovor o radu na određeno vreme trebao biti supsidijarni ugovor koji se potpisuje samo u okolnostima koje zahtevaju zapošljavanje na određeni vremenski rok ili ukoliko posebni zakoni u određenim oblastima propisuju zaključenje ove vrste ugovora. Cilj istraživanja je da se utvrdi odnos između ugovora o radu na određeno vreme, kao jednog od fleksibilnih oblika rada, i sigurnosti zaposlenja, kao i da se ispita njegov uticaj na ekonomsku moć građana. Metodološki okvir rada zasniva se na analizi relevantnih zakonodavnih akata i statističkih pokazatelja, proučavanju

sekundarnih izvora, sprovođenju komparativno-pravne analize i primeni deskriptivne statistike. Struktura rada obuhvata tri tematske celine. U prvom delu razmatra se pravni okvir ugovora o radu na određeno vreme, sa posebnim naglaskom na normativne izvore i uslove njegovog zasnivanja i trajanja. Drugi deo posvećen je ekonomskim implikacijama ovog oblika radnog angažovanja, uključujući njegov uticaj na tržište rada i ekonomski položaj zaposlenih. Treći deo obuhvata uporedno-pravnu analizu rešenja u uporednim pravnim sistemima, pre svega EU, uz formulisanje predloga regulatornih mera usmerenih na smanjenje fenomena prekarizacije rada.

UGOVOR O RADU NA ODREĐENO VREME PREMA ZAKONU O RADU REPUBLIKE SRBIJE

U skladu sa pozitivnim propisima Republike Srbije, radni odnos se može zasnovati na određeno vreme ukoliko postoji unapred određen objektivni razlog koji opravdava takav vid angažovanja. Ovi razlozi mogu biti vezani za vremenski rok, izvršenje konkretnog posla ili nastupanje određenog događaja, a radni odnos traje onoliko koliko traju potrebe koje su uslovile njegovo zasnivanje.

Zakon o radu propisuje da poslodavac sa istim zaposlenim može zaključiti jedan ili više ugovora o radu na određeno vreme, pod uslovom da ukupno trajanje tih ugovora, sa ili bez prekida, ne prelazi 24 meseca. Prekid u radnom odnosu kraći od 30 dana ne smatra se prekidom u smislu prekidanja kontinuiteta, već se uračunava u ukupan dvogodišnji period. Ova zakonska odredba ima za cilj da spreči zloupotrebe u praksi, pri čemu se čestim sklapanjem uzastopnih ugovora izbegava obaveza zasnivanja radnog odnosa na neodređeno vreme. Takođe, ni promena opisa posla, organizacione jedinice ili formalna promena radnog mesta ne predstavljaju osnov za zaobilaženje ovog ograničenja. Međutim, nesporno je da povećanje dužine trajanja ugovora o radu ne ide u korist radnicima, već poslodavcima. “Prvi udar na prava radnika jeste povećanje dužine trajanja rada na određeno vreme sa godinu na dve. Ova odredba nije novina u zemljama članicama Evropske unije, niti u zemljama u regionu, u Hrvatskoj trajanje ugovora o radu na određeno vreme ne može biti duže od tri godine, a u Crnoj Gori dve godine” (Ivanović & Randelović, 2015, str.109).

Po isteku perioda od 24 meseca, poslodavac se suočava sa obavezom da radni odnos sa zaposlenim ili okonča, ili da ga transformiše u radni odnos na neodređeno vreme. Važno je naglasiti da se prema važećim propisima ugovor o radu na određeno vreme može zaključiti bez ispunjavanja posebnih uslova što dovodi do toga da se ovaj ugovor zaključuje i u redovnim okolnostima, a ne izuzetno.

„Nepostavljajući uslov izuzetnosti, on omogućava poslodavcu da redovno zaključuje ove ugovore. Produžetkom rada na određeno vreme produžava se i socijalna i ekonomska neizvesnost zaposlenih. Usled nemogućnosti da dugoročnije obezbede sigurna primanja, oni se teško odlučuju na rešavanje egzistencijalnih životnih pitanja, pre svega planiranje porodice i rešavanje stambenog pitanja, što dalje povlači dalekosežne posledice u vidu pada nataliteta, pada na tržištu nekretnina. Nemogućnost rešavanja egzistencijalnih pitanja, stalni psihički pritisak, nemogućnost planiranja budućnosti vodi u socijalno otuđenje mladih i frustracije. Radnici postaju

poslušne marionete svojih poslodavaca koje ispunjavaju bespogovorno sve zadatke u strahu od otpuštanja“ (Ivanović & Randelović, 2015, str. 109). Ovakvo definisanje dovodi do nezadovoljstva radnika sa jedne strane, dok sa druge strane otvara mogućnost zloupotreba od strane poslodavaca. Praktično se ovaj ugovor može obnavljati koliko god to puta da želi poslodavac. “Zakon o radu ne predviđa nijednu od ovih mera, čime samo ozakonjuje dosadašnju raširenu praksu zaključivanja ugovora na određeno radno vreme i njihovo neograničeno obnavljanje. Iako uvedeno na predlog investitora i MMF-a, produženje rada na određeno vreme pokazalo se kao loše rešenje u praksi. U Sloveniji je samo 10% zaposlenih primljeno za stalno, a svi ostali na određeno” (Ivanović & Randelović, 2015, str. 110). Gore navedeno potvrđuje i presuda Vrhovnog kasacionog suda: „Odredba Zakona o radu koja se odnosi na zasnivanje radnog odnosa na određeno vreme ne određuje decidno slučajeve u kojima poslodavac može sa zaposlenim zaključiti ugovor o radu, već samo navodi određene situacije u kojima se ovaj ugovor može zaključiti i ostavlja mogućnost poslodavcu da zaključi ugovor sa zaposlenim i kada ima potrebu za njegovim radom i iz razloga koji nisu nabrojani ovom odredbom“ (Rev2 1728/16 od 14.09.2017. godine).

U Zakonu o radu predviđeni su izuzeci od pravila da radni odnos na određeno vreme traje najduže 24 meseca, pa se ugovor o radu na određeno može zaključiti:

- 1) ako je to potrebno zbog zamene privremeno odsutnog zaposlenog, do njegovog povratka;
- 2) za rad na projektu čije je vreme unapred određeno, najduže do završetka projekta;
- 3) sa stranim državljaninom, na osnovu dozvole za rad u skladu sa zakonom, najduže do isteka roka na koji je izdata dozvola;
- 4) za rad na poslovima kod novoosnovanog poslodavca, čiji upis u registar kod nadležnog organa u momentu zaključenja ugovora o radu nije stariji od jedne godine, na vreme čije ukupno trajanje nije duže od 36 meseci;
- 5) sa nezaposlenim kome do ispunjenja jednog od uslova za ostvarivanje prava na starosnu penziju nedostaje do pet godina, najduže do ispunjenja uslova, u skladu sa propisima o penzijskom i invalidskom osiguranju (Član 37*** ZOR).

Članom 37, st. 6 ZOR-a, normirano je da ukoliko je ugovor o radu na određeno vreme zaključen suprotno odredbama zakona ili ako zaposleni ostane da radi kod poslodavca najmanje pet radnih dana po isteku vremena na koje je zaključen, smatra se da je radni odnos zasnovan na određeno vreme.

Nezakonito zasnivanje ugovora o radu na određeno vreme – Ova situacija nastupa kada se radni odnos zaključi kao privremen i pored toga što su ispunjeni uslovi za stalno zaposlenje, tj. kada zaposleni obavlja poslove koji imaju trajni karakter, predviđeni su aktom o sistematizaciji, a koji su po svojoj prirodi namenjeni radnicima na neodređeno vreme. U takvim slučajevima, iako se ugovor formalno vodi kao privremen, faktičko stanje prevazilazi formu. Vrhovni kasacioni sud je u Rešenju Rev2 2912/19 od 21. oktobra 2020. potvrdio ovakav stav, ističući da je u proceni

opravdanosti preobražaja odlučujuća priroda poslova koje zaposleni stvarno obavlja, a ne sadržaj ugovora. Drugi osnov preobražaja radnog odnosa jeste situacija u kojoj zaposleni, po isteku važenja ugovora, nastavi da obavlja poslove kod poslodavca još najmanje pet radnih dana, bez da je prethodno obavešten o prestanku radnog odnosa. U tom slučaju, po sili zakona, smatra se da je radni odnos zasnovan na neodređeno vreme, počev od dana koji sledi nakon isteka roka iz ugovora. Da bi došlo do pravnog dejstva preobražaja, moraju biti kumulativno ispunjena dva uslova: nastavak rada i izostanak obaveštenja o prestanku radnog odnosa.

U suprotnom, ukoliko zaposleni ne nastavi sa radom nakon isteka roka, radni odnos prestaje po samom zakonu i bez obaveze poslodavca da donosi posebno rešenje. Apelacioni sud u Nišu, u presudi Gž1 1355/18 od 1. juna 2018. godine, naglasio je da do preobražaja dolazi „po samom zakonu“, i to ako zaposleni nastavi da radi najmanje pet radnih dana nakon isteka ugovora, ili ukoliko ukupno traje duže od 24 meseca na istim poslovima. “Ove zabrane nisu dovoljno precizne i treba ih pojačati. Naime, poslodavci masovno zloupotrebljavaju rad na određeno vreme, tako što prave prekide od pet dana ili samo formalno menjaju osnove zaključivanja. Isto tako, kombinuju ovakve ugovore sa privremenim i povremenim poslovima. To predstavlja zloupotrebu, pošto zaposleni sve vreme radi iste poslove i ti poslovi nemaju karakter privremenih ili povremenih poslova u skladu sa zakonom o radu (čl. 197) (Jašarević, 2018, str. 937). Ovome u prilog govori i presuda Vrhovnog kasacionog suda: “Radni odnos na određeno vreme ne može da preraste u radni odnos na neodređeno vreme kada zaposleni na osnovu ugovora o radu na određeno vreme nije zasnovao radni odnos sa punim radnim vremenom i nije nakon isteka roka na koji je zasnovan radni odnos nastavio da radi najmanje pet radnih dana” (Rev2 3115/18 od 15.05.2019. godine). Ukoliko zaposleni, bez obzira na istek ugovora, nastavi da redovno obavlja radne zadatke i to u trajanju od najmanje pet radnih dana, a poslodavac se tome ne usprotivi, smatra se da je nastupila prećutna saglasnost poslodavca da zaposleni nastavi sa radom u statusu stalno zaposlenog. U tom slučaju, zaposleni može zahtevati sudsku zaštitu u cilju utvrđivanja postojanja radnog odnosa na neodređeno vreme. “Da bi se u sudskom postupku utvrdilo da je radni odnos na određeno vreme postao radni odnos na neodređeno vreme, neophodno je da zaposleni blagovremeno postavi takav zahtev za utvrđenje jer je to materijalno-pravni uslov za odlučivanje o osnovanosti zahteva. Zakonom je propisan poseban postupak zaštite ovog prava i rok u kome se ona može ostvariti. Samo u slučaju postojanja blagovremenog zahteva zaposlenog, sud je ovlašćen da utvrdi postojanje radnog odnosa zaposlenog kod određenog poslodavca i da je radni odnos na određeno vreme postao radni odnos na neodređeno vreme. Pri tome, za ovakvo utvrđenje je neophodno da budu ispunjeni i uslovi propisani imperativnim zakonskim odredbama i te činjenice moraju biti utvrđene jer bez ispunjenosti tih uslova navedena pravna fikcija ne može delovati” (Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu Gž1 183/23 od 22. 03. 2023. godine). Važno je napomenuti da je poslodavcu dozvoljeno da, po isteku ugovora zaključenog po jednom od ovih izuzetaka, sa istim zaposlenim zaključi novi ugovor na određeno vreme po drugom osnovu predviđenom zakonom. Na primer, nakon završetka rada na projektu, moguće je zasnovati radni odnos na određeno vreme radi zamene privremeno odsutnog zaposlenog, ukoliko su ispunjeni zakonski uslovi.

Ipak, od ove zakonske norme postoje izuzeci koji se odnose na postojanje određenih okolnosti usled čega ne može doći do preobražaja radnog odnosa na određeno u radni odnos na neodređeno vreme. Jedan od takvih slučajeva nalazimo u Presudi Apelacionog suda u Nišu: “Do preobražaja radnog odnosa na određeno vreme u radni odnos na neodređeno vreme ne može da dođe ukoliko je propisima imperativnog karaktera ograničen broj zaposlenih na neodređeno vreme jer oni, kao *lex specialis*, ne mogu biti derogirani zakonskom prezumpcijom preobražaja radnog odnosa ako bi to dovelo do povećanja broja zaposlenih na neodređeno vreme u odnosu na njihov maksimalno utvrđen broj kod poslodavca koji je kao korisnik javnih sredstava dužan da vodi računa o zakonskim ograničenjima” (GŽ1 2276/22 od 15. 07. 2022. godine). Produžavanje radnog odnosa nakon isteka ugovora na određeno vreme vrši se aneksom ugovora o radu i zaključenjem novog ugovora o radu naposredno nakon isteka prethodnog ugovora, oba u okviru maksimalnog roka od 24 meseca.

FLEKSIBILIZACIJA ILI PREKARIZACIJA I EKONOMSKI EFEKTI UGOVORA O RADU NA ODREĐENO VREME

Kao što je i prethodno navedeno, norme ZOR-a o ugovoru o radu na određeno vreme imaju za cilj uspostavljanje ravnoteže između potrebe poslodavaca za fleksibilnošću i zaštite prava zaposlenih na sigurnost zaposlenja. Istovremeno, ona predstavljaju mehanizam za sprečavanje zloupotreba i prikrivene nesigurnosti radnog statusa, naročito u kontekstu prekarijarnih oblika rada. „U fleksibilne oblike radnog angažovanja spadaju: 1) rad sa nepunim radnim vremenom; 2) rad na određeno vreme; 3) privremeni i povremeni poslovi; 4) rad kod kuće i rad na daljinu (telework); 5) privremeno ustupanje radnika preko agencija; 6) samozaposlenost (kada se radi za određenog poslodavca); 7) rad kod poslodavca po osnovu građansko-pravnih ugovora“ (Jašarević, 2013, str. 245).

Međutim, postavlja se pitanje da li su ova zakonska rešenja u praksi dala željeni efekat. Istražujući ukupan broj zaposlenih po ugovoru o radu na određeno vreme u odnosu na broj nezaposlenih i broj zaposlenih u periodu od 2022-2024. godine, došli smo do sledećih podataka:

Tabela 1

Struktura zaposlenih po vrsti ugovora

Struktura zaposlenih po vrsti ugovora (u %)				
Godina	Na neodređeno	Na određeno	Sezonski	Povremeno
2022	78,06 %	18,70 %	1,42 %	1,80 %
2023	79,85 %	17,18 %	1,30 %	1,68 %
2024	80,33 %	16,78 %	1,02 %	1,87 %

Izvor: Republički zavod za statistiku, Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji (Bilteni za 2022, 2023. i 2024. godinu)

Konstantno učešće ugovora o radu na određeno vreme u ukupnoj strukturi zaposlenih od oko 20% u posmatranom periodu govori u prilog tome da je svaki peti radnik u

Srbiji u radnom odnosu na određeno vreme što ima implikacije na njegov ekonomski status, ali i mnoge druge aspekte života. Kao što smo prethodno naveli, ovakva situacija je prisutna i u razvijenijim zemljama. Ukoliko posmatramo taj podatak u odnosu na ukupnu stopu nezaposlenosti koja je znatno iznad evropskog proseka, zaključujemo da je situacija po pitanju sigurnosti zaposlenja u Srbiji već duži niz godina nepovoljna. „Fleksibilizacija je prepoznata kao potreba da se obezbedi zadovoljavanje potreba između poslodavaca i zaposlenih u uređivanju njihovih međusobnih odnosa“ (Bilbija, 2017, str. 746).

Tabela 2

Broj zaposlenog radno sposobnog stanovništva u R. Srbiji 2022-2024.

Broj zaposlenog radno sposobnog stanovništva u R. Srbiji 2022-2024.				
Godina	Zaposleni	Nezaposleni	Stopa zaposlenosti (u %)	Stopa nezaposlenosti u %
2022	2913500	302200	50,3	9,4
2023	2842000	295800	50,2	9,4
2024	2897500	271800	51,4	8,6

Izvor: Republički zavod za statistiku, Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji (Bilteni za 2022, 2023. i 2024. godinu)

Precizni podaci o navedenom, kao i kretanja u odnosu na prethodne godine nalazimo u anketama o radnoj snazi za posmatrani period 2022, 2023. i 2024. godinu, koju izrađuje Republički zavod za statistiku.

„Prema Anketi o radnoj snazi u 2022. godini broj zaposlenih lica starosti od 15 do 89 godina u Srbiji iznosio je 2 913 500, što predstavlja povećanje od 64 700 ili 2,3% u poređenju sa prethodnom godinom. Stopa zaposlenosti povećana je sa 48,6% u 2021. godini na 50,3% u 2022. godini. Broj nezaposlenih smanjen je za 50 300 (14,3%), i u 2022. godini iznosio je 302 200, dok je kontingent stanovništva van radne snage smanjen za 75 900 (2,9%) i u 2022. godini iznosio je 2 579 800. Stopa nezaposlenosti iznosila je 9,4%, dok je stopa stanovništva van radne snage iznosila 44,5% u 2022. godini“ (RSZ, Bilten, 2022, str. 9).

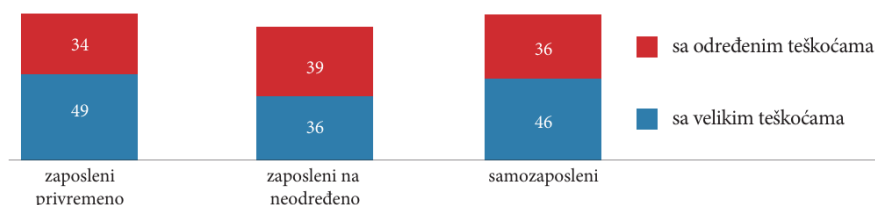
„Prema podacima Ankete o radnoj snazi, broj stanovnika starih 15 i više godina u 2023. godini manji je za 0,6% u odnosu na 2022. godinu i iznosio je 5 665 900. Zaposleno stanovništvo je iznosilo 2 842 000, što predstavlja povećanje od 0,8% u odnosu na prethodnu godinu, dok nezaposleno stanovništvo beleži neznatni pad od 0,2% i u 2023. godini iznosilo je 295 800. Stanovništvo van radne snage je u međugodišnjem periodu zabeležilo pad od 2,2% i u 2023. godini iznosilo je 2 528 100 lica. Stopa zaposlenosti u 2023. godini iznosila je 50,2%, što predstavlja rast od 0,7 procentnih poena (p. p.) u odnosu na 2022. godinu, dok stope nezaposlenosti i stanovništva van radne snage beleže pad, i to od 0,1 p. p. i 0,7 p. p. respektivno. Tako je stopa nezaposlenosti u posmatranoj godini iznosila 9,4%, a stopa stanovništva van radne snage 44,6%“ (RSZ, Bilten, 2023, str. 8).

„Prema podacima Ankete o radnoj snazi, broj stanovnika starih 15 i više godina u 2024. godini manji je za 0,5% u odnosu na 2023. godinu i iznosio je 5 638 800. Zaposleno stanovništvo je povećano za 2,0% i iznosilo je 2 897 500, dok nezaposleno stanovništvo beleži pad od 8,1% u odnosu na prethodnu godinu i iznosilo je 271 800. Stanovništvo van radne snage je u odnosu na 2023. godinu smanjeno za 2,3% i u 2024. godini, u okviru tog kontingenta, bilo je 2 469 500 lica. Stopa zaposlenosti je u 2024. godini iznosila 51,4%, što predstavlja porast od 1,2 procentna poena (p. p.) u odnosu na 2023. godinu. Stopa nezaposlenosti, kao i stopa stanovništva van radne snage, beleže pad od 0,8 p. p. Stopa nezaposlenosti iznosila je 8,6% a stopa stanovništva van radne snage 43,8%. Ukupan broj formalno zaposlenih lica u 2024. godini iznosio je 2 548 800 i, u odnosu na 2023. godinu, povećan je za 61 600, dok je broj neformalno zaposlenih iznosio 348 700 i smanjen je za 6 000 lica. Ovakva kretanja dovela su do pada stope neformalne zaposlenosti u odnosu na 2023. godinu za 0,5 p. p., pa je ona u posmatranoj godini iznosila 12,0%“ (RSZ, Bilten, 2024, str. 9).

Da se radi o dugoročnom stanju govore i podaci iz ranijeg perioda. Konkretno, analizirali smo Strategiju zapošljavanja u R. Srbiji za period 2021- 2026. godina. „Ukoliko se posmatra zaposlenost prema vrsti rada u ukupnom broju zaposlenih za platu dominiraju radnici koji rade na neodređeno vreme (77,2%), sledeći oni koji rade na određeno vreme (19,5%), dok je najmanje radnika angažovano na sezonskim i povremenim poslovima (3,3%), prema podacima za 2019. godinu. Analiza podataka za period 2015-2019. godine pokazuje da je došlo do pogoršanja strukture zaposlenih u smeru veće nesigurnosti zaposlenja, tako da skoro svaki četvrti zaposleni (oko 23%) u Republika Srbija ima povremeno zaposlenje“ (Strategija zapošljavanja, 2021, str. 18).

„Pravne norme često se razlikuju od stvarnosti. U praksi, poslodavci često imaju mnogo veći stvarni uticaj na opstanak radnog odnosa nego što im to zakon formalno dozvoljava“ (Kovačević & Kovács, 2019, str. 122). Na osnovu svega navedenog zaključujemo da je cilj ugovora o radu na određeno vreme fleksibilizacija, zadovoljenje potreba poslodavaca i zaposlenih, u praksi, a na osnovu iznetih podataka, možemo reći da pomenuta fleksibilizacija daje kratkotrajne rezultate, i da ove odredbe praktično vode u prekarizaciju. „Fleksibilno radno angažovanje ne sme postati sredstvo za lakše otpuštanje zaposlenih i zloupotrebu ugovora o radu na određeno vreme, koji se produžavaju i preko zakonom predviđenog roka, uz izmenu uslova rada. Iako je sinonim za nesigurnost, potrebno je uspostaviti takvo fleksibilno radno mesto koje će zaposlenog zaštititi i omogućiti mu da napreduje, usavršava se i s vremenom svoje fleksibilno radno angažovanje zameni stalnim radnim angažovanjem“ (Rajić Čalić, 2020).

O efektima nestabilnog posla u ekonomskom smislu i zavisnosti od volje poslodavca možemo zaključiti na osnovu broja zaposlenih sa finansijskim poteškoćama u odnosu na to da li su u stalnom ili u radnom odnosu na određeno vreme.

Slika 1.*Finansijska nesigurnost prema statusu u zaposlenosti**Izvor: Eurofound, EWCS 2015.*

Broj zaposlenih na neodređeno vreme sa velikim finansijskim teškoćama u posmatranoj godini je najmanji u odnosu na znatno veći broj zaposlenih privremeno i samozaposlenih. Ovaj podatak govori u prilog činjenici ekonomske nesigurnosti privremeno zaposlenih i samozaposlenih u odnosu na stalno zaposlene. Finansijsku ranjivost i nemogućnost podmirivanja egzistencijalnih potreba zaposlenih u Srbiji potvrđuju i podaci iz EWCS. Na pitanje kakve su mogućnosti njihovih domaćinstava da sastave kraj sa krajem, ogromna većina anketiranih izveštava o teškoćama. Najvećim teškoćama su izloženi samozaposleni i privremeno zaposleni (82% i 83% respektivno), ali i tri četvrtine zaposlenih na neodređeno vreme (Bradaš, 2018, str. 12).

REGULATORNE MERE I ZAKONODAVSTVO EVROPSKE UNIJE

Prema revidiranoj Evropskoj socijalnoj povelji donetoj od strane Saveta Evrope 3. maja 1996. godine u Strazburu koju je Srbija ratifikovala 2009. godine Zakonom o potvrđivanju revidirane evropske socijalne povelje („Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, broj 42/09), pravo na rad je definisan članom 1: „U nameri da obezbede efektivno ostvarivanje prava na rad, strane ugovornice obavezuju se: 1. da prihvate kao jedan od svojih primarnih ciljeva i dužnosti da obezbede i očuvaju što je moguće viši i stabilniji nivo zapošljavanja u cilju postizanja pune zaposlenosti; 2. da efektivno štite pravo radnika da zarađuje za život na poslu koji je slobodno odabrao; 3. da uspostave ili očuvaju besplatne usluge zapošljavanja za sve radnike; 4. da obezbede ili unapređuju odgovarajuću profesionalnu orijentaciju, obuku i rehabilitaciju.“ Na ovaj način se Republika Srbija obavezala na ispunjenje prava na rad kao jednog od osnovnih ljudskih prava iz korpusa ekonomsko-socijalnih prava kroz ostvarivanje navedena četiri cilja. Prvi cilj, ostvarivanje pune zaposlenosti, kao što smo videli iz prethodno navedenih podataka, Srbija još uvek nije postigla. „Trećini zaposlenih u Republici Srbiji uskraćena su radna prava i/ili prava iz socijalnog osiguranja, četvrtina zaposlenih ugrožena je finansijski i materijalno“ (Strategija zapošljavanja, 2021, str. 20). Drugi cilj, slobodan izbor posla i zaštita prava radnika da zarađuje na poslu je ostvaren kroz ZOR, s tim što se u ovom segmentu javljaju problemi sa prekarizacijom rada i nesigurnošću posla kroz ugovore o radu na određeno i ostale vidove fleksibilnih načina rada. „Kako činjenice savremenog života i poslovanja zahtevaju promenu tradicionalnih stabilnih radnih odnosa, to u uporednom pravu nailazimo na široku listu fleksibilnih načina angažovanja

zaposlenih: rad sa nepunim radnim vremenom, rad na određeno vreme, privremeni povremeni poslovi, rad kod kuće, rad na daljinu, privremeno ustupanje radnika preko agencija, samozapošljavanje, rad kod poslodavca po osnovu građansko-pravnih ugovora” (Cazes & Nesporova, 2003, p. 26). Treći cilj, očuvanje besplatnog zapošljavanja, se ostvaruje putem Nacionalne službe za zapošljavanje. Učinkovitost i efikasnost rada Nacionalne službe za zapošljavanje možemo ceniti kroz godine provedene na evidenciji nezaposlenih kao i zapošljavanje teže zapošljivih kategorija. Četvrti cilj, koji se ogleda u obukama, profesionalnoj orijentaciji i rehabilitaciji se ostvaruje, delimično kroz Nacionalnu službu za zapošljavanje, a sa druge strane kroz obaveze poslodavaca da kontinuirano unapređuju znanja i veštine zaposlenih, kako u državnom, tako i u privatnom sektoru. „U društvu u kome se ne afirmišu socijalno-ekonomska prava (naročito kolektivna) ne mogu biti afirmisana ni politička i građanska prava. I socijalno-ekonomska, i građanska i politička prava su deo jedinstvenog korpusa ljudskih prava. Politička i industrijska demokratija su samo metodi da se obezbede normativna postojanost i funkcionalna životna svrsishodnost ljudskih prava. Nažalost, u Srbiji kao da se ne vidi navedena međuzavisnost ljudskih prava. Više pažnje i društvene energije troši se na razvoj političke demokratije. U drugom planu je industrijska demokratija i instrumenti sa kojima se ona izgrađuje“ (Jovanović, 2012, str. 92).

Značajan propis na nivou Evropske unije koji reguliše oblast rada na određeno vreme je Uputstvo Saveta EU br. 99/70, od 26. juna 1999. godine o okvirnom sporazumu o radu na određeno vreme koji su sklopili ETUC, UNICE i CEEP (dalje: Uputstvo). Uputstvo predviđa niz mera kojima se može poboljšati položaj radnika koji su sklopili ugovor o radu na određeno vreme. “Svrha ovog okvirnog sporazuma je: (a) poboljšati kvalitet rada na određeno vreme obezbeđivanjem primene načela nediskriminacije; (b) uspostaviti okvir kojim bi se sprečilo kršenje prava nastalog zbog upotrebe uzastopnih ugovora o radu ili radnih odnosa na određeno vreme” (Uputstvo Saveta EU br. 1999/70/EZ, čl.2). Uputstvo u članu 5 predviđa određene mere za sprečavanje kršenja prava zaposlenih na određeno vreme: “a) objektivni razlozi koji opravdavaju obnovu takvih ugovora ili odnosa; (b) najduže ukupno trajanje uzastopnih ugovora o radu ili radnih odnosa na određeno vreme; (c) broj obnova takvih ugovora ili odnosa” (Uputstvo Saveta EU br. 1999/70/EZ, čl. 5). Prema uputstvu, kriterijume koji se ugovori imaju smatrati uzastopnima kao i koji se radni odnosi imaju smatrati radnim odnosima na neodređeno vreme, određuju države članice. Samim propisivanjem ove odredbe jasno ukazuje na postojanje problema prilikom tumačenja odredaba koje regulišu fleksibilne ugovore o radu, te je potrebno dodatno pojačati zaštitu zaposlenih od prekarizacije. Donosioci Uputstva idu korak dalje i predviđaju dodatne obaveze poslodavaca koje se tiču obaveštavanja i mogućnosti zaposlenja zaposlenih na određeno vreme. Član 6 Uputstva: “Poslodavci će radnike na određeno vreme obavestiti o slobodnim radnim mestima u preduzeću kako bi im se obezbedile iste mogućnosti dobijanja radnih mesta na neodređeno vreme kao i drugim radnicima. Takva obaveštenja mogu se dati u obliku opštih objava na prikladnim mestima u preduzeću ili organizaciji. Ako je to moguće, poslodavci treba da radnicima na određeno vreme omoguće odgovarajuće mogućnosti obuke radi unapređivanja

veština, razvoja karijere i profesionalne mobilnosti” (Uputstvo Saveta EU br. 1999/70/EZ, čl. 6).

Idući u korak sa evropskim propisima u oblasti rada Vlada Republike Srbije je 2021. godine usvojila Strategiju zapošljavanja u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine (dalje: Strategija). Strategija sadrži analizu tržišta rada za period pre 2021. godine, životni standard zaposlenih kao i mere koje treba preduzeti kako bi se poboljšao položaj radnika u R. Srbiji. Strategija u pojedinim delovima daje i podatke koji se odnose na privremenu zaposlenost u koju spada i ugovor o radu na određeno vreme. “Posmatrano iz perspektive sigurnosti posla, kontinuirano povećanje učešća privremene zaposlenosti u prethodnoj deceniji, dovelo je do toga da u 2019. godini skoro svaki četvrti radnik u Republici Srbiji ima privremeno zaposlenje (oko 23% radi na određeno vreme ili je radno angažovano), što je za oko 10 p.p. više nego što je prosek EU-28 (Evrostat). Svaki peti privremeno zaposleni radnik u Republici Srbiji prihvata ovu vrstu rada samo zbog toga što nije mogao da pronađe posao sa ugovorom na neodređeno vreme” (Strategija zapošljavanja, 2021, str. 51). Na osnovu ovih podataka zaključujemo da je ugovor o radu na neodređeno vreme mnogo češći u R. Srbiji nego u zemljama EU, kao i to da se radnici nerado odlučuju na zaključivanje ovih ugovora osim kada on predstavlja nužni, a ne slobodni izbor. U Strategiji ugovor o radu na određeno je prepoznat kao sredstvo fleksibilizacije ali i to da nije poželjan kod nezaposlenih. “Oblici privremenog zapošljavanja za cilj imaju fleksibilizaciju rada u cilju usklađivanja životnih obaveza i postizanja balansa između privatnog i poslovnog života. Tako i jeste na nivou EU gde tek svaka trinaesta osoba radi putem privremenog ugovora iz razloga što nije mogla da nađe posao sa ugovorom na neodređeno vreme. Međutim, privremeni rad uglavnom ne predstavlja izbor, već nuždu usled nedostatka bolje ponude, tj. ugovora na neodređeno vreme” (Strategija zapošljavanja, 2021, str. 51).

Dalje, Strategija daje i niz mera kojima će se propisi uskladiti sa evropskim pravom, poboljšati položaj zaposlenih, smanjiti prekarizacija, povećati broj zaposlenih, a samim tim i povećati ekonomska sigurnost građana koja je direktno zavisna kako od stope zaposlenosti, tako i od stope zaposlenih na stalnim ili privremenim poslovima. Neke od mera koje predviđa Strategija odnose se na promenu zakonske regulative. “Potrebno je preispitati regulativu i primenu zakonskih instituta koji podržavaju rast prekarne zaposlenosti za koju su karakteristični ugovori sa ograničenim trajanjem, kao što su ugovor o delu, ugovor o privremenim i povremenim poslovima, radno angažovanje preko studentskih ili omladinskih zadruga, agencijsko zapošljavanje. Ta praksa je zastupljena i u javnom i u privatnom sektoru, tako da zahteva dodatne napore da se primena ugovora stavi u zakonom propisane okvire koji pod ovom vrstom ugovora podrazumevaju načine angažovanja u specifičnim situacijama sa ograničenim vremenom trajanja” (Strategija zapošljavanja, 2021, str. 51).

ZAKLJUČAK

Ugovor o radu na određeno vreme u pravnom poretku Republike Srbije formalno predstavlja izuzetak od standardnog oblika radnog odnosa – ugovora na neodređeno

vreme. Međutim, praksa je pokazala da je ovaj institut sve češće upotrebljavan – i to ne u cilju zadovoljenja objektivnih potreba poslodavaca, već radi izbegavanja zakonskih obaveza koje prate stalni radni odnos. Takva praksa vodi ka prekarizaciji rada, narušavanju ekonomske sigurnosti radnika i dugoročnim negativnim posledicama po demografsku i socijalnu stabilnost društva. Uprkos načelnoj zabrani zloupotrebe instituta ugovora na određeno vreme, zakonski okvir sadrži nedovoljno precizne i fleksibilne norme koje omogućavaju njegovu široku i često neadekvatnu primenu. Iako je intencija zakonodavca da omogući ravnotežu između fleksibilnosti tržišta rada i sigurnosti zaposlenih, u praksi preovladava narušena ravnoteža na štetu radnika. Ekonomski podaci jasno ukazuju na stabilno visok procenat zaposlenih na određeno vreme (oko 17–20%), što je iznad evropskog proseka i ukazuje da je ovaj oblik radnog odnosa postao pravilo, a ne izuzetak. Finansijska nesigurnost, nemogućnost planiranja budućnosti i otežano rešavanje stambenih i porodičnih pitanja predstavljaju ključne posledice prekarnih oblika rada.

Kako bi se otklonile negativne posledice rada na određeno vreme potrebno je zakonom jasno predvideti da se ugovor o radu na određeno vreme može zaključiti samo u tačno određenim i izuzetnim slučajevima, uz strogu kontrolu opravdanosti, uskladiti zakon sa Direktivom 1999/70/EZ i propisati maksimalan broj obnavljanja ugovora (npr. najviše 2 puta), bez obzira na ukupno trajanje angažovanja. Pored toga, može se zakonski predvideti da, po isteku maksimalnog roka trajanja, radni odnos automatski prerasta u rad na neodređeno vreme, bez potrebe za dodatnim uslovima kao i prekršajne ili novčane sankcije za poslodavce koji koriste formu ugovora na određeno vreme kako bi prikrili radne odnose koji imaju stalni karakter. Svakako da značajnu ulogu u ostvarivanju gore navedenih ciljeva ima inspekcija rada kojoj je potrebno proširiti ovlašćenja kako bi bila u mogućnosti da po službenoj dužnosti inicira postupke preobražaja radnog odnosa, u slučajevima faktičkog rada van zakonskih okvira. Kako bi se to ostvarilo potrebno je uspostaviti obavezu poslodavaca da vode i dostavljaju evidenciju o broju zaposlenih po osnovu ugovora na određeno vreme, kao i osnov njihovog angažovanja.

Kako smo prethodno i zaključili, ugovor o radu na određeno vreme značajno utiče i na ekonomski aspekt života te je u smislu ekonomskih mera potrebno davati podsticaje poslodavcima za zapošljavanje na neodređeno vreme, raditi na unapređivanju mehanizama za prekvalifikaciju i razvoj karijere radnika angažovanih na određeno vreme, u saradnji sa socijalnim partnerima kreirati mehanizme minimalne ekonomske sigurnosti za privremeno zaposlene, uključujući pristup stambenim kreditima, zdravstvenoj zaštiti i obukama. Pored toga, poslodavci bi trebalo da budu dužni da zaposlenima na određeno vreme objave slobodna radna mesta na neodređeno i omoguće im internu konkurenciju kao i podsticati kolektivno pregovaranje kao mehanizam za dodatnu zaštitu radnika na određeno vreme, uključujući ograničavanje trajanja takvih ugovora kolektivnim ugovorima.

Radni odnos na određeno vreme ne sme biti institucionalni kanal za destabilizaciju radne snage, već izuzetak kojim se odgovara na realne potrebe tržišta rada. Da bi se zaštitila ljudska prava, unapredio kvalitet radnog života i podigla ekonomska sigurnost građana, neophodno je sistemski i koordinisano pristupiti reformi pravnog okvira i sprovesti ekonomsku politiku koja će podsticati održivo, stabilno i dostojanstveno zapošljavanje.

Doprinos ovog rada ogleda se u identifikovanju ključnih slabosti postojećeg pravnog okvira i u formulisanju konkretnih i primenljivih predloga za njegovo unapređenje, čime se pruža osnova za buduće zakonodavne reforme i izgradnju efikasnijeg sistema zaštite radnika. Nalazi rada povezani su sa širim evropskim trendovima – pre svega sa procesom harmonizacije prava rada država kandidata za članstvo u EU i primenom Direktive 1999/70/EZ. Time se rad uklapa u međunarodnu akademsku i stručnu debatu o ravnoteži između fleksibilnosti i sigurnosti zaposlenja (tzv. *flexicurity* model), nudeći rešenja koja mogu biti od koristi i drugim pravnim sistemima u tranziciji.

LITERATURA

1. Bilbija, V. (2017) Fleksibilni oblici rada – nepuno radno vreme. *Pravo i privreda*, 4-6, 745-756.
2. Bradaš, S. (2018). Prekarna zaposlenost na tržištu rada Srbije, Zrenjaninski socijalni forum, dostupno na [Prekarni rad.pdf](#).
3. Cazes, S, Nesporova, A. (2003). *Labor Markets in Transition: Balancing Flexibility and Security in Central and Eastern Europe*. Geneva: ILO.
4. Ivanović A, Randelović D. (2015). Zakon o radu u Republici Srbiji- usklađivanje sa pravom EU realno obećanje il mit. *Ekonomski izazovi*, 4(8), 106-115
5. Jašarević, S. (2013). Radni odnos- tendencije u praksi i regulative. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, XLVII(3), 237–255.
6. Jašarević, S. (2018). Radno pravo Srbije u XX i XXI veku. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, LII(3), 925–943.
7. Jovanović, P. (2012). Aktuelne potrebe daljeg razvoja radnog zakonodavstva Srbije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, XLVI(3), 91-106.
8. Kovačević Lj, Kovács, E. (2019). Change of employer and preservation of employment: Serbian experience in light of European law. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, LXVII(2)102-127
9. Rajić Čalić, J. (2020). Fleksibilizacija radnih odnosa sa osvrtom na rad sa nepunim radnim vremenom. *Strani pravni život*, LXIV(1), 87-97.

Ostali izvori:

10. Strategija zapošljavanja u Republici Srbije za period od 2021. do 2026. godine, („Službeni glasnik RS”, br. 18/21 i 36/21 – ispravka)
11. Zakon o radu ("Sl. glasnik RS", br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - odluka US, 113/2017 i 95/2018 - autentično tumačenje)
12. Zakon o potvrđivanju revidirane evropske socijalne povelje (Strazbur, 3. maj 1996.) („Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, broj 42/09)
13. Uputstvo Saveta EU br. 99/70, od 26. juna 1999. godine o okvirnom sporazumu o radu na određeno vreme koji su sklopili ETUC, UNICE i CEEP
14. Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji 2022, Bilten, Republički zavod za statistiku

15. Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji 2023, Bilten, Republički zavod za statistiku
16. Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji 2024, Bilten, Republički zavod za statistiku

SUMMARY

This paper analyzes the dual nature of fixed-term employment contracts in Serbia, examining whether they promote necessary labor market flexibility or lead to the precarization of workers. Legally, Serbian labor law recognizes fixed-term contracts as an exception to the general rule of permanent employment. However, in practice, these contracts are widely used, often bypassing the requirement of objective justification and becoming a tool for employers to avoid the obligations tied to indefinite employment. The study explores the legal framework governing fixed-term contracts in Serbia, its alignment with EU Directive 1999/70/EC, and the mechanisms intended to prevent abuse, such as the 24-month maximum duration rule. Despite these regulations, loopholes remain, allowing employers to repeatedly renew contracts or use them for jobs of a permanent nature, thus undermining workers' security. Judicial practice is also discussed, particularly regarding the legal transformation of fixed-term to permanent employment in cases of legal or factual continuity. From an economic perspective, the paper utilizes labor force data (2022–2024) to reveal that approximately 17–20% of workers in Serbia are on fixed-term contracts – significantly above the EU average. The authors argue that this persistent reliance reflects structural labor market weaknesses and contributes to economic insecurity, social alienation, and declining birth rates due to unstable income and employment prospects. The paper concludes that the current legal and policy framework in Serbia insufficiently protects workers from precarization. It recommends stricter legal criteria for concluding fixed-term contracts, enhanced labor inspections, automatic conversion to permanent status after two years, and economic incentives for employers to offer indefinite contracts. The study emphasizes that fixed-term employment should remain an exception, not a norm, and calls for coordinated legal and economic reforms to protect workers' rights and promote stable, dignified employment.

RURAL DESTINATIONS AND SUSTAINABILITY: EXPLORING THE ROLE OF EVENTS AND MARKETING

Marija Nikolić

University of Belgrade, Faculty of Agriculture
Belgrade, Serbia

mnikolic@agrif.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0002-8691-7113

Ivana Vasić

University of Belgrade, Faculty of Agriculture
Belgrade, Serbia

ivana.ivana1106@gmail.com, ORCID: 0009-0002-4051-7736

Jasmina Arsenijević

Preschool Teacher Training College in Kikinda
Kikinda, Serbia

arsenijevicjasmina@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2347-6573

Abstract

The aim of this paper is to examine how elements of rural destinations holding touristic events contribute to the formation of destination identity. Through the analysis of respondents' attitudes, the problem of the sustainability of rural destinations and marketing activities aimed at promoting rural events is analyzed. A quantitative content analysis was conducted to examine the theoretical framework, while primary data were gathered through a survey and analyzed using statistical methods. Field research was conducted in October and November 2024, among 210 visitors from Serbia who participated in at least one such event. The findings suggest that rural events, along with other destination elements, significantly contribute to shaping the identity of the host location. The promotion of rural events requires a holistic approach, with particular emphasis on digital marketing, especially leveraging social media and other platforms that enable the sharing of visitor experiences. The results can serve as a foundation for improving marketing activities targeting rural events and enhancing their visibility and appeal.

Keywords: tourist destination, rural events, sustainability, branding, marketing

RURALNE DESTINACIJE I ODRŽIVOST: ISTRAŽIVANJE ULOGE MANIFESTACIJA I MARKETINGA

Apstrakt

Cilj ovog rada je ispitivanje uticaja elemenata ruralnih destinacija, posebno onih u kojima se održavaju turističke manifestacije, na formiranje identiteta destinacije. Kroz analizu stavova ispitanika, u radu se ispituje i problem održivosti ruralnih destinacija, kao i efekti marketing aktivnosti usmerenih na promociju ruralnih manifestacija. Teorijski okvir analiziran je metodom kvantitativne analize sadržaja, dok su primarni podaci prikupljeni tehnikom anketiranja i analizirani statističkim metodama. Rezultati istraživanja pokazuju da ruralne manifestacije, zajedno sa ostalim elementima destinacije, značajno doprinose oblikovanju njenog identiteta. Promocija ruralnih manifestacija zahteva holistički pristup, sa posebnim naglaskom na digitalni marketing, uz korišćenje društvenih medija i drugih platformi koje

omogućavaju razmenu iskustava posetilaca. Dobijeni rezultati mogu poslužiti kao osnova za unapređenje marketing aktivnosti usmerenih na ruralne manifestacije i povećanje njihove vidljivosti i privlačnosti.

Ključne reči: turistička destinacija, ruralne manifestacije, održivost, brendiranje, marketing

INTRODUCTION

Any form of tourism that takes place in a rural area, or in a region characterized by rural elements such as low population density, agricultural land use, and the presence of tradition and cultural heritage, can be classified as rural tourism. Rural tourism encompasses several key components, including the rural destination – characterized by landscapes, natural features, regional cuisine, and traditional crafts; accommodation, and a variety of tourist-oriented activities, such as rural events (Rodrigues et al., 2003). In recent decades, rural tourism has increasingly emerged as a distinct sector within the tourism industry, with organized events and festivals playing a particularly important role in promoting the unique identity of rural communities.

Modern tourism cannot be imagined without marketing activities. At the core of destination marketing lies the promotion of a specific location and its distinctive advantages. Many rural areas suffer from a weak tourist image, often as a result of inadequate application of marketing principles in creating a competitive tourist product (Mihailović & Moric, 2012). Festivals and tourist events can significantly enhance the image of a city or village and, from a marketing perspective, serve as powerful tools for destination revitalization (Ásványia & Jászberényi, 2017). Consequently, marketing efforts should be rooted in the unique characteristics of both the destination and the events it hosts. For marketing to be truly effective, however, it must be based on a comprehensive understanding of the destination – its values, resources, and visitors' perceptions.

Based on a review of relevant literature, this paper identifies and analyzes four fundamental components of rural touristic destinations that are essential for their development and promotion. These include destination image, stakeholder collaboration, consumer behaviour, and sustainable tourism (Abellán & García Martínez, 2021; Rodrigues et al., 2023; Soteriades, 2020).

The aim of this paper is to examine how elements of rural destinations holding touristic events contribute to the formation of destination identity. Through the analysis of respondents' attitudes, the problem of the sustainability of rural destinations and marketing activities aimed at promoting rural events is analyzed.

THEORETICAL FRAMEWORK

The destination and its characteristics lie at the heart of tourism activities and serve as a fundamental factor in attracting visitors. From a theoretical perspective, a comprehensive understanding of a destination requires consideration of four key elements: the destination's image, the stakeholders and their interrelationships, the tourists who visit, and the sustainability of the destination itself.

Destination image: As many authors stated, there is a clear connection between the image of the destination and the desire to visit it. When tourists know less about the place or it is completely new for them, they rely on the positive images related to it. The image of the destination is based on tourists' perception, which influences their behavior and finally, the choice of destination. The attractiveness of the destination, the ability to provide interesting content, and the favorable destination image will boost visitors' intention to go to a rural tourism location (Ksouri et al., 2015; Rodrigues et al., 2023).

People travel to a certain destination because of their personal needs and wants, but they are also pulled to do so by the factors attributed to the destination (Juvan et al., 2017). Key characteristics of a tourist destination can form the image of a destination. Some of the main factors that can pull tourists to visit a destination are natural beauties, hospitality of the local population, cultural attractions, microclimatic conditions, gastronomic offerings, and others.

Not all destinations have a positive image. Some tourist destinations, particularly in rural areas, lack a favorable perception, often due to the inadequate application of marketing principles in the development and promotion of a coherent tourism product (Mihailović & Moric, 2012). Creation of a positive destination image is a first step in destination branding. Branding a tourism destination can be challenging due to the diversity of destinations and tourist experiences (Soteriades, 2020). One of the factors that can contribute to the positive branding of a rural destination is tourist events.

The previous research has shown that organization of traditional village events can contribute to the development of rural tourism in a destination (Lazović et al., 2024) and that such events are recognised as important factors of attractiveness, even in small rural communities (Abellán, & García Martínez, 2021; Alves et al., 2010).

In Serbia, a substantial number of rural events are held annually across various locations. Both smaller and larger towns traditionally organize a range of events that are closely linked to the identity and characteristics of their specific destinations. Such events have a significant role in putting the venue on the map and distinguishing it from other, similar places. Therefore, events contribute to creating a community image (Irshad, 2011).

Destination stakeholder collaboration: When visiting a tourist destination, visitors have high expectations. During their short vacation, tourists seek to enjoy the beauty of the place they are visiting, its cultural landmarks, local food, music, and/or educational content. While visitors expect an integrated offer, these services are provided by various individuals, companies, agencies, and organizations. This is why tourism is a fertile field for collaboration (Sotiriadis, 2020), and each provider must be aware that their offer is only one part of the destination's overall offering (Mihailović & Moric, 2012).

Besides the location, the involvement of different stakeholders from the local community is essential for the success of rural tourism. An important segment of this collaboration is to offer everything that a tourist might need and want. One of the major offers refers to food, which is produced and served by local suppliers. According to numerous empirical studies, regional and ethnic dishes are highly attractive to many tourists due to their desire to experience something unique (Cohen & Avieli, 2004; Kiper, 2011; Reynolds, 1993).

Other components of the tourism offer, such as cultural monuments and natural resources, are beyond the scope of individual intentions. Therefore, at the destination level, local stakeholders must participate in coordinated action to design and promote a unique experience for tourists.

Consumers' behavior encompasses a wide range of elements such as their preferences and choices, motivations for visit, expectations and needs, but also the necessity to understand tourists' travel decisions. Therefore, the analysis of visitors' behaviour is of vital importance when planning marketing strategies (Sotiriadis, 2020).

Modern marketing orientation places visitors at the centre of marketing activities when it comes to tourism products. Understanding tourists' needs, desires, and preferences, as well as their segmentation, forms the starting point for creating marketing elements not only for the destination itself but also for other tourism activities offered in the region. Ksouri et al. (2015) claim that understanding visitors' perceptions of a destination must be taken into consideration when planning marketing activities, while Priatmoko et al. (2023) argue that tourist satisfaction is a significant pillar that guarantees the future success of rural tourism activities. Juvan et al. (2017: 30) conclude that "without adequate information about tourists' behaviour today, a successful tourist destination will not have the basis for efficient decision-making tomorrow".

Sustainable tourism incorporates environmental, social-cultural, and economic considerations. While all types of tourism should strive to be sustainable, traditional mass tourism usually has some disadvantages for the environment (Priatmoko et al., 2023). In contrast, rural tourism, by its very nature, is expected to be more environmentally friendly.

Sustainable tourism can be defined as a way to satisfy the demands of both tourists and regions, without endangering future prospects, success, and wealth (Rodrigues et al., 2023). Although rural tourism generally has less impact on the environment and local community, with its development and popularity, it has become a rising issue. Relevant literature warns about possible negative effects that rural tourism and, more specifically, tourist events can create. Đorđević et al. (2021) state that although events have a positive impact primarily reflected in generating income, they also have numerous negative effects. Among the most mentioned are land pollution, noise, overcrowded transportation, and pressure on local lives (Alves et al., 2010; Ásványia & Jászberényi, 2017), crowds in the events destination, and endangered cultural and historical values of the destination (Đorđević et al., 2021).

These aspects should be carefully considered when planning tourist events in rural areas. Marketing strategies should be developed in harmony with the overall identity of the destination and the diverse expectations of visitors.

METHODOLOGY

The research presented in this paper used desk research methods for defining the research problem and formulating research hypotheses. Theoretical and empirical studies targeting rural tourism were analyzed, with a special focus on the significance and characteristics of destinations hosting rural events. During this process, the content analysis method was used, as an observational research method that

simplifies, compresses, and categorizes text content from numerous sources. Based on the theoretical insights, three research hypotheses were established:

H1: The analyzed elements of rural destinations are important factors influencing tourists' decisions to visit a particular destination.

H2: Rural destinations in Serbia are clearly associated with the events held in them.

H3: Rural destinations in Serbia are adequately promoted by marketing activities among potential tourists.

The second phase of the research involved collecting primary data through a survey technique. To engage valid participants, an online survey methodology was employed. The sampling was conducted using a non-probability sampling method, specifically the snowball sampling technique. The survey questions were formulated based on prior theoretical analysis. The research was conducted in late October and early November 2024, and a total of 210 responses from participants from Serbia were collected, all of which were valid. The data were analyzed using SPSS software.

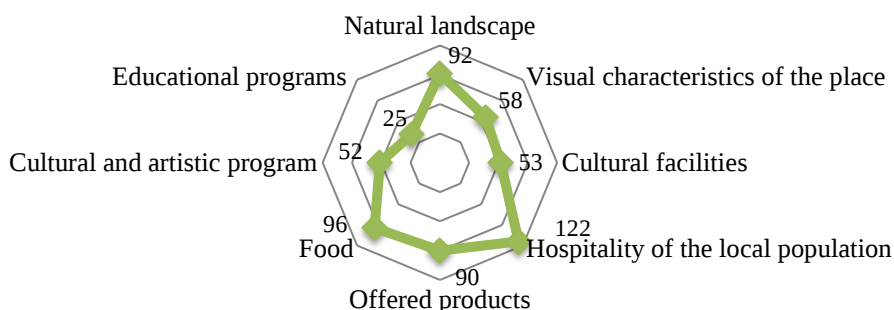
In addition to the aforementioned methods, an observational, qualitative study was conducted, which included a comprehensive analysis of data available on the websites of various tourist destinations and rural events, as well as monitoring the timeliness and content of published information.

RESULTS AND DISCUSSION

Building on the theoretical framework of destination elements, this paper examines visitors' attitudes toward rural events in relation to these elements.

Destination image was represented in respondents' answers through natural landscape, visual impression (or the characteristics of the venue), and cultural heritage. Natural landscape is an important segment of destination image, and this was recognized in the study, since 92 or 15.6% of the total number of respondents (multiple answers were allowed) referred to this answer. Visual characteristics of the village (58 responses) and cultural facilities (53) are evaluated as less important but still attractive elements of rural destinations (Figure 1). Altogether, elements associated with destination image accounted for 34.5% of the total responses, indicating a moderate but meaningful role in shaping visitors' satisfaction and perceptions.

Stakeholder collaboration was assessed through three key aspects: the quality of food, the hospitality of the local population, and the overall offer, including available products and services. These elements received the most favorable evaluations from respondents, particularly the hospitality of local residents, which was selected in 122 responses (20.7%), followed by the food, mentioned in 96 responses (16.3%). Combined, these components accounted for 52.4% of all answers, indicating that the interpersonal and service-related dimensions of rural events play a crucial role in shaping the overall visitor experience.

Figure 1*Elements of rural tourism destination according to the level of visitor satisfaction**Source:* Authors' research

The obtained results align with previous research, confirming that natural beauty is widely recognized as a key component of a tourist destination and serves as a valuable counterbalance to mass tourism. The significance of natural attractions and territorial characteristics as elements shaping a destination's image has been validated by studies conducted both in Serbia (Lazović et al., 2024) and internationally (Abellán & García Martínez, 2021; Cheng et al., 2022). These studies also highlight the importance of hospitality as a central factor in a destination's appeal. Mihailović and Moric (2012) assert that warm welcome and personalized interactions with tourists are distinctive features of rural destinations.

Since the focus point of the research was the importance of rural events, we also included two additional elements: the cultural and artistic program of the event and educational workshops. However, these additional elements were ranked poorly (52 and 25 answers) (Figure 1).

Another important topic that should be considered when discussing tourist destinations is the analysis of tourist (consumer) behavior. Tourists highly appreciate and often buy food when visiting rural areas. Agriculture and food production are tightly connected with the rural environment and often present the primary source of income, while tourism stands as an additional activity providing support for the rural economy. Thus, it is expected of consumers to buy food when visiting these areas. This was confirmed in our research, as nearly two-thirds of respondents (65.4%) stated that they buy local food specialties, wine, and other beverages when participating in rural tourism.

Visiting rural areas and attending rural events are often motivated by the desire to spend time with family (113 or 20.5% of the total responses), indulge in region-specific dishes (112 responses), or enjoy cultural heritage or nature (98 and 83 responses, respectively). For most respondents (142 or 67.6%), this is a one-day activity, in a company of spouse or a partner (32.9%), children (an additional 19.0%), or friends (36.2%). Tourists usually choose a destination located up to 100 km from their place of residence (121 or 57.6%), and about one-quarter (25.2%) is willing to travel up to 200 km. Only one in six of the respondents said that they are willing to travel a greater distance.

This is in line with previous studies where it was confirmed that most visitors of rural events and destinations often travel with their spouse and other family members (Cvijanović et al., 2021; Šušić et al., 2016), turning this into a one-day event, or rarely small holidays (Cheng et al., 2022; Kharenko et al., 2018). These findings emphasize the necessity to analyze in detail the characteristics of visitors in order to meet their expectations, achieve positive economic effects for the rural community, and maximize the overall benefits of their short stay.

Sustainability in the tourism industry is one of the most critical topics in contemporary research. Respondents were asked to assess four statements: two positive and two negative, regarding the potential impact of hosting an event on a tourist destination and its local community. These statements were rated on a five-point Likert scale, where 1 indicated strong disagreement and 5 indicated strong agreement. The first positive statement, *(a) Events have a positive impact on the economic development of rural areas*, received an average rating of 4.12. A majority of respondents (109 or 51.9%) strongly agreed with this statement, while only four respondents strongly disagreed. The second positive statement, *(b) Events contribute to the popularization of the place where they are held*, achieved an even higher average score of 4.30. This statement saw a more pronounced polarization in responses, with 129 respondents (61.4%) assigning the highest rating and only three selecting the lowest.

The positive effects of organizing rural events on a local community are widely appreciated in the literature. Most of the research has focused on the economic benefits of rural events, while evidence of other types of benefits is scarce. Alves et al. (2010) claim that involvement of the local population and suppliers provides economic benefits to the region, so that organizers must insist on building partnerships. Others add that events contribute to a better quality of life of the local population due to additional earnings (Đorđević et al., 2021) and that they have a positive impact on the quality of life of rural inhabitants and on the economic development of rural destinations (Cvijanović et al., 2021).

Another aspect that should be taken into account is the negative effects of rural events on the local community. This is also confirmed in the literature, but most authors underline that tourists perceive negative effects as less important. Some studies show that organizing rural events can have an impact on traffic and daily activities of local inhabitants and price increase (Alves et al., 2010; Cvijanović et al., 2021). In addition to crowds in local institutions, Đorđević et al. (2021) recognized endangering cultural and historical values of destinations as a negative effect, while other authors found that only a smaller part of respondents reported land and noise pollution (Abellán & García Martínez, 2021).

Our research confirms previous studies. The majority of respondents (78 or 37.1%) expressed complete disagreement with the statement that *events can negatively affect the daily activities of the local population*, with the average score 2.27, while only every tenth respondent showed strong agreement with the given statement. The second statement, that *holding events creates a heavy burden on the place where they are held* (excessive littering, too much noise, traffic congestion, etc.), was rejected by almost half of the respondents (104 or 49.5%) who showed a high level of disagreement, resulting in an average score of 2.68 for this statement. These findings suggest that a large proportion of tourists do not view pollution caused by events as a

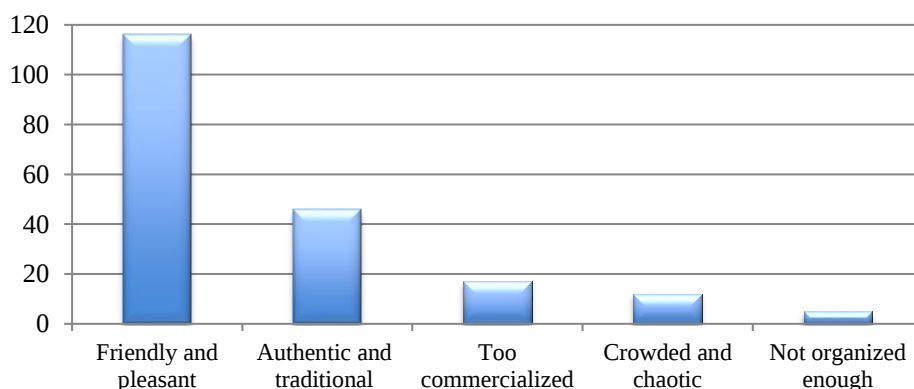
serious concern for the local community or residents' quality of life, although a smaller segment did express strong agreement with the statements highlighting such issues.

The presented results reflect exclusively how tourists perceive the negative effects of holding events on a particular destination, but do not deny their existence. Rural events, especially those that attract a larger number of visitors, inevitably have negative effects on the environment. Drápela et al. (2021) identify four types of negative effects: (1) impact on local infrastructure (parking in inappropriate places, crowded traffic); (2) tourist infrastructure and perception (damage in hiking trails, failure to meet holiday expectations, overcrowding tourist destinations); (3) natural environment (garbage pollution, damaged natural sites), and (4) living conditions (loss of privacy, noise, loss of local authenticity). In addition to pollution, some authors stress "disturbance on the indigenous wildlife and the fragile ecosystems" (Panić et al., 2024), while others emphasize noise, garbage pollution, traffic jams, and destructive impact on the environment (Ásványia & Jászberényi, 2017). The same authors also suggest that one of the possible solutions is the relocation of the festival outside of the settlement. Appealing as it seems from the point of view of the reduction of negative impact on the destination, it might also reduce the positive economic and cultural effects of the event and complicate the organisation of the festival.

Tourists' impressions regarding the potential negative effects on a tourist destination can be confirmed by their rating of the atmosphere at rural events. The majority of respondents rated the general atmosphere as 'friendly and pleasant' or 'authentic and traditional'. Views that could be associated with the negative effects of holding rural events, such as excessive commercialization and being 'too crowded', were not expressed to a greater extent (Figure 2).

Figure 2

Tourists' impressions about the atmosphere of the rural event

Source: Authors' research

BRANDING AND MARKETING OF RURAL DESTINATIONS

Branding and recognition of rural events: When asked to name a rural tourism event they had attended, nearly all respondents mentioned a gastronomic festival. These

events are also widely discussed in the literature, with different standpoints. Some authors argue that, despite a long-standing tradition of rural events in Serbia, starting from the 1990s, they have attracted only a limited number of visitors and hold marginal importance for local communities (Šušić et al., 2016). In contrast, Bjeljac et al. (2016) state that gastronomic festivals are among the most popular and well-attended manifestations, drawing several thousand domestic and international visitors annually, depending on their scale and significance.

Vojvodina, in particular, is noted for its abundance of gastronomic events that showcase authentic local food and beverages characteristic of the region (Čavić & Mandarić, 2021). These festivals typically focus on promoting regional cuisine and specialties. Events dedicated to specific local products – such as cheese, honey, sausages, and other traditional dishes – attract visitors motivated by the desire to experience authentic flavours and to learn about traditional methods of food preparation specific to particular regions. Emphasizing indigenous ingredients and traditional cooking methods, these festivals play an important role in preserving Serbia's gastronomic heritage (Gagić et al., 2013).

In light of the diversity of rural festivals in Serbia, respondents were asked to name one event they had attended. The most frequently mentioned event was *Kupusijada*, the cabbage festival held in Futog and Mrčajevci (43.3%), followed by *Slaninijada* in Kačarevo (23.8%) and *Dani Ludaje*, traditionally hosted in Kikinda (20.5%). *Kobasicijada*, held in Turija (Srbobran municipality), was identified by 18.6% of respondents, while *Grožđebal*, organized in Vršac and Sremski Karlovci, was recognized by approximately 12% of participants.

An exception to typical gastronomic festivals is *Kosidba na Rajcu*, an event dedicated to natural and rural life, which emphasizes the preservation of natural landscapes and the promotion of a healthy, traditional lifestyle. Events such as harvest celebrations, mowing competitions, and livestock fairs reflect the occupational and everyday customs of rural communities (Bjeljac & Čurčić, 2005), contributing to the promotion of natural values and fostering environmentally responsible tourism. By highlighting traditional rural labour and the natural environment, these events enhance ecological awareness and offer visitors an authentic rural experience.

However, the recognisability of certain events is diminished when they are replicated across multiple locations. Festivals dedicated to a single product, such as pork cracklings, sausages, or wine, are often held in several towns, which weakens their association with any specific destination. Respondents in this study mentioned crackling festivals in Valjevo, Kač, and Sivač; sausage festivals in Turija, Belo Blato, Šid, and Bački Petrovac; and various wine festivals across Serbia, particularly in February or during autumn grape harvests (e.g., in Belgrade, Smederevo, Irig, Zrenjanin, Novi Sad). Although these events attract substantial interest, their replication in multiple locations limits distinctiveness and reduces potential for symbolic destination branding. To enhance recognition and tourist appeal, greater engagement from travel agencies is needed – both through incorporating these events into tour packages and by strengthening promotional efforts targeting wider audiences (Stojanović et al., 2020).

In contrast, a long-standing event dedicated to pumpkins, *Dani Ludaje*, held exclusively in Kikinda since 1984, stands out as a successful example of place-based

event branding. With a unique name, a singular thematic focus, an established market position, and thousands of annual visitors, it represents a rare case of strong brand identity within Serbia's rural event tourism landscape.

One of the ways in which rural festivals can become unique is to shift from product to service orientation. In the conditions of high tourism competition, it is not enough to offer specific products to attract visitors to a certain destination. Tourists easily lose their interest and transfer to another activity, destination, or festival, especially if the marketing communication is not sophisticated enough. To attract and retain tourists, rural festivals must provide more personalized and engaging experiences. Personal consumption may provide tourists with the opportunity to enjoy rural activities through personal participation. This requires not only a more complex organisation of the event, but also flexible and sophisticated marketing communication strategies.

Promotion of Rural Destinations and Events: The importance of marketing and promotion is particularly evident in tourism, where, through the process of mass communication, information is exchanged between supply and demand with the aim of stimulating the sale of tourism products and services (Ubavić, 2015). A broad spectrum of marketing tools is employed to promote tourism destinations and events, both globally and within Serbia. These tools range from the development of event names, logos, and slogans, to the creation and distribution of promotional materials, media sponsorships, participation in tourism fairs and press conferences, as well as effective use of the internet and social media as channels for engaging potential visitors.

To develop a recognizable tourism destination, the priority is to attract visitors, which can be achieved by raising awareness and generating interest in the destination. In the context of rural manifestations, brand recognition can be cultivated both through the destination itself and the events hosted there. Some authors believe that branding an event will contribute to the overall perception and image of the rural destinations (Ásványi & Jászberényi, 2017; Čavić & Mandarić, 2021). However, as discussed earlier in this paper, the destination's intrinsic characteristics can also contribute significantly to the festivals' recognition, so it is of the utmost importance to establish how tourists first become aware of the event and destination.

The results of this study indicate that most tourists first learn about rural events through friends and family (42.9%). Social media and the internet also serve as important sources of information (42.5% combined). Traditional media channels, such as television commercials, printed media, and billboards, play a comparatively minor role (see Table 1). It is important to emphasize that other sources identified by respondents were mainly business associates, while only one of the total 336 responses (respondents were allowed to provide multiple answers to this question) referred to a tourism organization.

Table 1
Source of information about rural destination

Source of information	Number of answers	Percentage
Recommendation of friends and family members	144	42.9
Social networks	73	21.7

Internet	70	20.8
TV	20	6.0
Newspapers and magazines	11	3.3
Billboards	11	3.3
Others	7	2.1

Source: Authors' research

The importance of word-of-mouth communication, coming from friends and family, as a source of information for rural events is supported by other studies. While some authors identify it as the most influential channel (Cheng et al., 2022; Kharenko et al., 2018), others find that the internet holds slightly greater importance (Šušić et al., 2016). These insights point to both strengths and weaknesses in the current marketing of rural manifestations. Many researchers note a lack of engagement from tourism organizations, along with insufficient marketing efforts to promote such events effectively.

Tourism organizations in Serbia typically present information about rural events in the form of brief announcements, most often compiled collectively through an event calendar featuring various locations. This approach appears inadequate, as it remains virtually unrecognized by potential tourists. Furthermore, there are other notable shortcomings in the area of marketing. A number of manifestations lack their own website, although some disseminate information via social media. The majority of these events are promoted sporadically on various tourism-related websites, in local newspapers, and on local web portals, primarily on a seasonal basis, that is, shortly before the manifestation is held. If an event has a website, it is usually inactive for most of the year, becoming operational only during a brief period immediately before and after the event itself.

While increased participation in tourism e-commerce platforms is often recommended, such initiatives are associated with certain financial costs. Therefore, it is essential to assess the effectiveness and economic feasibility of promotional activities, especially for events that attract a limited number of visitors. A potential solution lies in collective marketing efforts, such as a centralized website or application featuring an events calendar with comprehensive information on upcoming rural manifestations. This approach could improve event visibility while reducing individual promotional costs.

In today's service-oriented economy, marketing is not merely advisable but essential for success in tourism. It plays a vital role in the development of rural tourism and encourages tourists to visit specific rural destinations, involving the rural population, with the goal of improving their socio-economic status (Ray & Kumar Das, 2011).

Based on the study's findings, the implementation of integrated marketing strategies for rural tourism destinations is recommended. Such strategies would allow greater flexibility and adaptation to diverse tourist profiles. A key element in this process is the internet. In contemporary society, digital platforms, social networks, and mobile applications are widely utilized and offer powerful tools for building a positive and recognizable image. As Rodrigues et al. (2023) suggest, such a global perception of a particular destination motivates travelers to visit the location and participate in its attractions.

In this context, word-of-mouth marketing remains a powerful yet underutilized promotional method. After attending rural festivals, tourists often share photographs and videos on social media platforms, along with comments about their experiences. These personal testimonials can significantly enhance the impact of official promotional materials. Moreover, word-of-mouth marketing serves as a bridge between rural destinations and potential visitors, helping in the decision-making processes and increasing event appeal (Cheng et al., 2022; Ksouri et al., 2015).

CONCLUSION

One of the critical factors contributing to the success of rural tourism events is the location in which they are held. The image of a destination can be conceptualized as a combination of multiple elements: location characteristics, stakeholder collaboration, consumer behaviour, sustainability, and destination branding and promotion. Research findings indicate that the natural landscape is among the key motivators for tourists attending these events. Visitors also reported high levels of satisfaction with the hospitality of local residents and service providers, as well as a strong interest in the gastronomic offerings. Therefore, when planning a successful rural tourism event, it is essential to engage various stakeholders and provide a diverse range of products and services that meet tourist expectations. In particular, gastronomy plays a central role, as rural areas are traditionally linked with food production, and Serbia is known for its rich culinary heritage. Thus, the gastronomic offer is a crucial element for the sustainability and branding of rural tourism destinations.

Visitors are highly satisfied with the atmosphere at rural events, which they describe as pleasant, friendly, and authentic. They are also aware of the impact rural events have on local environments. Although positive effects on the community tend to receive greater attention, some negative consequences related to the environment, infrastructure, and local living conditions have also been observed. The findings confirm that all analyzed destination attributes, along with the fact that rural events are held there, contribute to shaping the identity of the destination. Thus, the first hypothesis, that the analyzed elements of the identity of rural destinations are important factors when choosing a specific destination, has been confirmed.

A considerable number of events in Serbia have achieved a level of specialization and recognition among tourists, contributing to the positioning of certain destinations within the national tourism landscape. Respondents effectively associated particular events with specific locations, especially in the case of gastronomic festivals tied to unique agricultural products or events that preserve traditional lifestyles and customs. Based on these insights, the second hypothesis that rural destinations in Serbia are clearly associated with the events held in them has been confirmed. However, not all rural events in Serbia hold substantial tourism potential. Some remain underdeveloped or have only local significance. Contributing factors may include limited content appeal, low visitor interest, inadequate financial resources, insufficient infrastructure (e.g., roads, accommodation, transportation), and weak public-private collaboration in event organization.

To expand their reach and become key drivers of rural development, these events must be improved in terms of organization, content, infrastructure, and overall quality. They must also evolve in alignment with modern tourist preferences and trends. However, the most crucial component remains the application of effective marketing strategies. Research findings indicate that personal recommendations, such as word-of-mouth from friends and family, are the primary source of information about rural events, while tourism organizations play a negligible role in promotion. The potential of word-of-mouth marketing remains largely untapped. Future development of rural event tourism must leverage digital platforms and smart technologies. Unused marketing opportunities include better utilization of modern communication tools, enhanced business networking, and the development of customized, niche-focused tourist offers. Consequently, the third hypothesis that rural events in Serbia are adequately promoted through marketing activities has been **rejected**.

This research draws upon both a review of existing literature and original empirical findings. Its primary limitation lies in the sample: the survey targeted only visitors of rural tourism events. To gain a more comprehensive understanding of the destinations where rural events are organized and the associated marketing strategies, future research should include representatives from the local economy and resident populations. This broader perspective would facilitate the design of more effective, inclusive, and sustainable rural tourism models.

REFERENCES

1. Abellán, F.C., & García Martínez, C. (2021). Landscape and Tourism as Tools for Local Development in Mid-Mountain Rural Areas in the Southeast of Spain (Castilla-La Mancha). *Land*, 10(2), 221. <https://doi.org/10.3390/land10020221>
2. Alves, H., Campón-Cerro, A.M., & Ferreira Martins, A.V. (2010). Impacts of small tourism events on rural places, *Journal of Place Management and Development* 3(1), 22–37. <https://doi.org/10.1108/17538331011030257>
3. Ásványia, K., & Jászberényi, M. (2017). The role of rural cities' festivals in the development of regions. *DETUROPE – The Central European journal of regional development and tourism*, 9(3), 177–187. <https://doi.org/10.32725/det.2017.028>
4. Bjeljic, Ž., & Čurčić, N. (2005). Ethnographic events in Vojvodina as part of tourist offer. *Geographica Pannonica*, 9, 59–64. <https://doi.org/10.5937/geopan0509059b>
5. Bjeljic, Ž., Petrović, M., & Terzić, A. (2016). Gastronomic events as a part of tourist offer: a case study of Serbia. In *Sustainable development of tourism market: International practice and Russian experience*, (pp. 12-17). Stavropol, Russia.
6. Cheng, C., Zhang, Y., Luo, S., Yang, W., Guo, Y., Yu, H., & Kang, J. (2022). Study on the marketing of rural tourism destination based on the internet perspective. In: *MATEC Web of Conferences*, (p. 355), 02066. EDP Sciences. <https://doi.org/10.1051/mateconf/202235502066>
7. Cohen, E., & Avieli, N. (2004). Food in tourism: Attraction and impediment. *Annals of Tourism Research*, 31(4), 755–778. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.02.003>
8. Cvijanović, D., Gajić, T., & Vukolić, D. (2021). Manifestacije u funkciji razvoja ruralne Vojvodine. In: *3. Konferencija o urbanom planiranju i regionalnom razvoju* (pp. 165-181). Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

9. Čavić, S., & Mandarić, M. (2021). Authenticity of gastronomic events as a function of branding a destination. *Hotel and tourism management*, 9(1), 89–101. <https://doi.org/10.5937/menhottur2101089C>
10. Drápela, E., Zagorsek, K., Boháč, A., & Böhm, H. (2021). Rural Overtourism: A Typology of Negative Effects. In: *Conference Public recreation and landscape protection—with sense hand in hand* (pp. 415–418). Brno, Czech Republic.
11. Đorđević, N., Podovac, M., Milićević, S., & Stojanović, Đ. (2021). Impacts of the music festival Lovefest on the attitudes of the local population in Vrnjaka Banja. *Hotel and Tourism Management*, 9(1), 73–88. <https://doi.org/10.5937/menhottur2101073D>
12. Gagić, S., Tešanović, D., Ivkov-Džigurski, A., Pivac, T., & Jovičić, A. (2013). Motives and attitudes of food and drink festival visitors: A case study of Serbia. *International journal of food, agriculture and environment*, 11(1), 1055–1059.
13. Hall, C. M., Sharples, E., Mitchell, R., Cambourne, B., & Macionis, N. (2003). *Food Tourism around the World: Development, Management and Markets*. Butterworth-Heinemann, Oxford.
14. Irshad, H. (2011). Impacts of community events and festivals on rural places. Rural Development Division: Alberta Agriculture and Rural Development, USA.
15. Juvan, E., Gomezelj Omerzel, Doris., & Uran Maravić, M. (2017). Tourist Behaviour: An Overview of Models to Date. In: *MIC 2017: Managing the Global Economy* (pp. 23–33). University of Primorska, Monastier di Treviso, Italy.
16. Kharenko, D., Dyshkantiuk, O., & Ivychuk, L. (2018). Analysis of gastronomic events: a case study of Portugal. *Technology audit and production reserves*, 1/5(39), 79–85, <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2018.124713>
17. Kiper, T. (2011). The determination of nature walk routes regarding nature tourism in north-western Turkey, Şarköy District. *Journal of Food, Agriculture and Environment*, 9(3&4), 622–632.
18. Ksouri, R., Ayoun, S., Storai, C., & Abdellatif, T. (2015). The Importance of the Image of a Destination in the Choice and Intention of Revisiting: The Case of Island of Djerba. *SSRN Electronic Journal*, 7(7). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2562044>
19. Lazović, S., Milićević, S., Đorđević, N., & Kraguljac, V. (2024). Exploring rural tourism potential in rural areas of Vrnjačka Banja. *Hotel and Tourism Management*, 12(2), 59–73. <https://doi.org/10.5937/menhottur2400007L>
20. Mihailović, B., & Moric, I. (2012). The Role of Marketing Philosophy in Rural Tourism Development. *Tourism and hospitality management*, 18(2), 267–279. <https://doi.org/10.20867/thm.18.2.7>
21. Panić, A., Vujko, A., & Knežević, M. (2024). Rural tourism impact on the life quality of the local community: a case study of Western Serbia. *Economics of Agriculture*, 71(3), 733–753. <https://doi.org/10.59267/ekoPolj2403733P>
22. Priatmoko, S., Kabil, M., Akaak, A., Lakner, Z., Gyuricza, C., & Dávid, L.D. (2023). Understanding the Complexity of Rural Tourism Business: Scholarly Perspective. *Sustainability*, 15(2), 1193. <https://doi.org/10.3390/su15021193>
23. Ray, N., Kumar Das, D. (2011). Marketing Practices for Promotion of Rural Tourism: A Study on Kamarpukur, India. *Journal of Business and Economics*, 2(5), 382–396.
24. Reynolds, P.C. (1993). Food and tourism: Towards an understanding of sustainable culture. *Journal of Sustainable Tourism*, 1(1), 18–54.
25. Rodrigues, S., Correia, R., Gonçalves, R., Branco, F., & Martins, J. (2023). Digital Marketing's Impact on Rural Destinations' Image, Intention to Visit, and Destination Sustainability. *Sustainability*, 15(3), 2683. <https://doi.org/10.3390/su15032683>
26. Soteriades, M. (2020). Tourism Destination Marketing: Academic Knowledge. *Encyclopedia*, 1(1), 42–56. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia1010007>

27. Stojanović, D., Vukić, M., Vukić, K., & Jovanović, V. (2020). Satisfaction of visitors with food offer at gastronomic festivals in rural areas. *Economics of Agriculture*, 67(2), 523–536. <https://doi.org/10.5937/ekoPolj2002523S>
28. Šušić, V., Bratić, M., & Milovanović, M. (2016). Demographic and socioeconomic characteristics and motives of the visitors to the tourist manifestation Nisville jazz festival. *Teme*, 15(1), 123–137.
29. Ubavić, P. (2015). Specifičnosti promocije kao instrumenta marketing miksa u turizmu. *Bizinfo* (Blace), 6(1), 65–78. <https://doi.org/10.5937/BIZINFO1501065U>

REZIME

Intenzivna urbanizacija, jačanje ekološke svesti potrošača i potraga za novim turističkim proizvodima rezultirali su povećanim interesovanjem za ruralnim turizmom. Srbija obiluje ruralnim turističkim destinacijama, a kao jedan od sredstava za animiranje turista i jačanje njihove motivacije za posetu ruralnim područjima koriste se turističke manifestacije. Za izgradnju brenda određene turističke destinacije, pored održavanja manifestacije, koriste se i sledeći faktori: imidž destinacije, saradnja lokalnih stejkholdera, ponašanje posetilaca i održivi turizam. U cilju sagledavanja uticaja navedenih faktora na izgradnju imidža destinacije i turističkih manifestacija koje se realizuju u njima, sprovedeno je istraživanje među posetiocima ruralnih manifestacija u Srbiji u periodu oktobar – novembar 2024. godine, na uzorku od 210 ispitanika. Rezultati istraživanja pokazuju da ruralne manifestacije, zajedno sa ostalim elementima destinacije, značajno doprinose oblikovanju njenog identiteta. Raznolika ponuda različitih manifestacija koje se održavaju širom Srbije tokom cele godine oslikava bogatu gastronomsku ponudu, prirodne lepote, kulturne znamenitosti i bogatstvo običaja u kojima turisti mogu da uživaju. Posebno su rasprostranjene gastronomske manifestacije, kao i turistički događaji posvećeni jednom poljoprivrednom ili prehrambenom proizvodu. Međutim, njihovo replikovanje u većem broju lokacija otežava izradnju brenda određene destinacije te je potrebno aktivirati različite aktere u lokalnoj zajednici kako bi, kroz zajedničke aktivnosti, stvorili bogatu turističku ponudu koja će doprineti izradnji motivacije kod turista. Za razliku od masovnog turizma, ruralne destinacije privlače posetioce prirodnim lepotama, gastronomskom ponudom i bliskim kontaktom sa tradicionalnim vrednostima, što je kompatibilno sa preferencijama savremenih turista koji su, sve češće, ekološki osvešćeni. Stoga je od velike važnosti uskladiti diverzifikovane potrebe savremenih turista sa pritiskom koji povećano interesovanje može imati na lokalnu zajednicu i živote njenih stanovnika. U tom smislu, poštovanje principa održivosti u kreiranju ruralnih turističkih proizvoda postaje imperativ. Konačno, u izgradnji pozitivnog imidža ruralne destinacije neminovno je korišćenje marketing pristupa. Rezultati istraživanja pokazuju da je usmena preporuka porodice, prijatelja i drugih posetilaca važan izvor informacija, ali i da je potrebno značajnije angažovanje turističkih organizacija u cilju diverzifikacije pojedinih ruralnih destinacija. Promocija ruralnih manifestacija zahteva holistički pristup, sa posebnim naglaskom na digitalni marketing, uz korišćenje društvenih medija i drugih platformi koje omogućavaju razmenu iskustava posetilaca.

ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS OF USURIOUS CONTRACTS

Irma Mašović-Muratović

University of Novi Pazar

Novi Pazar, Serbia

i.masovic@uninp.edu.rs, ORCID: 0000-0003-0175-3584

Vildan Drpljanin

University of Ss. Cyril and Methodius, Law Faculty

Skopje, North Macedonia

drpljaninvildan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4219-9412

Maida Bećirović-Alić

University of Novi Pazar

Novi Pazar, Serbia

maida.becirovic@uninp.edu.rs, ORCID: 0000-0002-9738-6581

Abstract

The ability to secure financing is essential in light of economic decision-making. However, when traditional sources of financing are out of reach, individuals often opt for alternative methods. Among them, usurious contracts stand out, which are characterized by extremely unfavorable conditions for the debtor, including unreasonably high interest rates and other forms of economic exploitation. The aim of the paper is to research and analyze the phenomenon of usury contracts from economic and legal aspects, with a focus on judicial practice and legislative solutions in the countries of the Western Balkans. The conditions under which the contract can be characterized as usury, its legal validity, the possibility of annulment, and the consequences arising from it are analyzed. Special attention is paid to the challenges in recognizing and sanctioning such contracts, bearing in mind the fact that they often occur on the border of legality. Special attention is paid to the assessment of the effectiveness of the existing debtor protection mechanisms and to the identification of opportunities for improvement of the regulation. Analyzing the legal systems of different countries creates a basis for formulating recommendations that can contribute to strengthening legal certainty and a more effective fight against usury.

Keywords: usurious contracts, debtor protection, interest rates, criminal aspect, comparative law.

EKONOMSKO - PRAVNI ASPEKTI ZELENAŠKIH UGOVORA

Apstrakt

Sposobnost da se obezbedi finansiranje je od suštinskog značaja u svetlu donošenja ekonomskih odluka. Međutim kada su tradicionalni izvori finansiranja van domašaja, pojedinci se neretko odlučuju za alternativne metode. Među njima se izdvajaju zelenaški ugovori, koje karakterišu izuzetno nepovoljni uslovi za dužnika, uključujući neprimereno visoke kamate i druge oblike ekonomske eksploatacije. Cilj rada je istraživanje i sagledavanje fenomena zelenaških ugovora sa ekonomskih i pravnih aspekata, sa fokusom na sudsku praksu i zakonodavna rešenja u zemljama Zapadnog Balkana. Analiziraju se uslovi pod kojima se

ugovor može okarakterisati kao zelenaški, njegova pravna valjanost, mogućnost poništenja i posledice koje iz toga proizilaze. Posebna pažnja posvećena je izazovima u prepoznavanju i sankcionisanju ovakvih ugovora, imajući u vidu činjenicu da se oni često dešavaju na granici zakonitosti. Posebna pažnja je posvećena oceni efikasnosti postojećih mehanizama zaštite dužnika i identifikovanju mogućnosti za unapređenje regulative. Analizom pravnih sistema različitih zemalja stvara se osnova za formulisanje preporuka koje mogu doprineti jačanju pravne sigurnosti i efikasnijoj borbi protiv zelenašenja.

Ključne reči: zelenaški ugovori, zaštita dužnika, kamatne stope, krivični aspekt, uporedno pravo.

INTRODUCTION

Economic growth and development of modern societies are inextricably linked to the functioning of financial markets and the availability of capital. Traditionally, financial intermediaries play a key role in providing funds for investment and consumption. However, the importance of endogenous capital accumulation, i.e. savings as a pillar of economic development, which does not create debt and thus reduces the need for external financing, is often overlooked (Antić, 2019). It is precisely in this space between formal and informal lending, with a lack of available legal sources of financing, that various forms of the gray economy appear, among which the phenomenon of usury stands out.

The concept of usury is not a new phenomenon in economic and legal systems. Even in ancient times, the issue of interest and the morality of charging it was the subject of philosophical and legal debates. In Roman law, taking interest was considered immoral, and Greek philosophers held similar views. Plato warned that "the Greeks seem to be constantly increasing the number of idlers and beggars", while Aristotle considered the acquisition of money through interest "unnatural" (Milošević, 1957). During the Middle Ages, many legal systems attempted to limit or outlaw usury, with some states prescribing maximum interest rates, while others outlawed all forms of interest-bearing loans.

Legal systems founded on religious grounds went one step further in banning usury. Within the framework of canon law, the collection of interest was strictly prohibited, and any form of usurious business was considered a serious moral offense (Živković, 2006). A similar principle is present in Sharia law, where charging interest, as well as any form of speculative business, is categorically prohibited (Cavalier, 2014). Such attitudes indicate that the issue of usury, apart from the economic one, also had a strong ethical and moral character.

However, as world economies opened up and connected through globalization and liberalization of financial flows, the protective mechanisms of many countries weakened, which enabled the strengthening of informal forms of financing. Although for decades numerous countries protected their financial systems by isolating them from international shocks, today's reality brings increased opportunities for economic subjects, but also increased risks and more frequent crises (Radevic, Lekpek).

In modern society, money is one of the most important resources, the management of which requires great attention and professionalism. It is managed with the help of highly trained experts, whose moral and professional credibility plays a key role in maintaining trust in the financial system. It is precisely in situations where morality

and ethics in business are weak that moral integrity takes precedence even over professional knowledge (Figurek, Vujnović-Gligorić, 2011).

On the other hand, the attitudes of individuals towards borrowing differ significantly. While some see debt as a useful tool for financing investments and consumption, others instinctively avoid it, considering it a source of insecurity (Đukić, 2019). It is precisely these differences in the perception of debt that shape the financial culture of society, but also create a space in which usurers recognize the opportunity to make a profit at the expense of financially vulnerable individuals.

When institutional mechanisms are not sufficiently developed or are not available to the broadest strata of the population, savings and investments do not meet in the formal financial system. Instead, there is direct financing between individuals, outside the institutional framework. This form of financing, although practical in certain situations, carries a number of risks - from legal uncertainty to abuses and exploitation of the weaker party (Cramer, Dietz, Thiesen, 1999).

It is precisely in this vacuum, where legal protection is absent, that usury develops in its modern form. Today, the term "usury" no longer denotes exclusively a trader who resells crops at higher prices, but an informal creditor who places money under extremely unfavorable conditions, with extremely high interest rates and often outside the legal framework (Gavrilović, 2021). This paper analyzes the economic and legal aspects of usury, its historical development, contemporary forms of manifestation and legal mechanisms available in the fight against this phenomenon.

ECONOMIC ASPECT OF USURIOUS CONTRACTS

Usury as an economic phenomenon exists as a consequence of the imbalance between supply and demand for money in modern economies. According to Senf (2005), all participants in economic flows - individuals, households, companies and the state - have a constant need for additional funds, especially in situations of low liquidity and limited access to formal financial sources. When traditional financial institutions, such as banks, reject certain groups of clients due to strict credit assessment criteria, they turn to alternative, often illegal, sources of financing (Đukić, 2019).

According to Seidl (1970), usury contracts are characterized by three key economic features:

- Extremely high interest rates - These loans far exceed the legally permitted interest limits, since they are carried out outside the regulatory framework of financial institutions. Interest rates can be many times higher than those in the formal banking sector, leading to financial exhaustion of borrowers and increasing the risk of long-term over-indebtedness.
- Low creditworthiness of borrowers - The target group of usurers are usually individuals who do not have access to traditional financial institutions. Borrowed funds are often used for high-risk activities, such as gambling or informal investments, which further worsens the borrower's financial position and leads him into a vicious circle of debt.
- Links with organized crime - These types of loans are often part of a wider criminal network, in which creditors resort to illegal collection methods, including

intimidation, coercion and violence. These activities seriously threaten legal certainty and represent a significant social problem.

These characteristics clearly differentiate usurious lending from legal lending, highlighting the need for effective legal mechanisms that would prevent abuses and protect the most vulnerable social groups.

Modern legal frameworks try to regulate credit operations through clear institutional mechanisms. Banks and other financial institutions are authorized to provide loans, whereby the creditworthiness of clients is assessed, and loans are approved with interest and other charges (Banking Act, 2005). However, the part of the population that does not meet the banking conditions - either because of a bad credit history, over-indebtedness or inability to meet formal requirements - often resorts to informal loans, which opens up space for the development of the illegal credit market and abuses, characteristic of money laundering.

Although we often associate usury with individuals who offer quick loans under unfavorable conditions, research shows that such practices are part of the broader informal economy. Organizations such as private credit agencies, debt collection agencies and certain investment firms use regulatory loopholes to carry out lending activities without specific approvals from competent authorities. Such institutions are not under the direct supervision of central banks, but are often registered in a way that allows them to operate without clear restrictions. This regulatory vacuum contributes to the survival of informal financial activities that, although outside official channels, have a significant impact on the economy (Marx, 2018).

The illegal loan market functions as a parallel financial system that, although competitive with banks in terms of availability, carries disproportionately higher risks for borrowers. The initial loan offer may seem attractive, but through hidden costs, high commissions and forced collection methods, debtors are put into a situation of continuous debt. Leong et al. (2022) point out that usurers are most profitable when they work with borrowers of medium credit risk – those who are solvent enough to make regular interest payments, but not creditworthy enough to qualify for bank loans. An additional problem is the connection between illegal lending and criminal activities. A study by Leong et al. (2022) shows that payday loans are often part of a wider network of organized crime, where the proceeds from these activities are used to launder money and finance other illegal activities.

Although the criminalization of usury is necessary, practical experience shows that repressive measures alone are not enough. Their analysis of the illegal loan market in Singapore showed that increased regulation and repressive measures against usurers can have paradoxical effects. The result of the police action in 2014 was a reduction in the number of illegal lenders by almost 50%. However, this move simultaneously caused interest rates to rise from 20% to 35% in a six-week period, which further aggravated the financial situation of borrowers (Leong et al., 2022). The regulation of this sector requires a balanced approach – strengthening formal financial institutions and enabling access to credit for risk groups could reduce the demand for informal loans and thus reduce the consequences of usury (Leong et al., 2022; Marx, 2018).

Contemporary economic trends show that the informal economy cannot be completely eradicated, but its better understanding and regulation can contribute to reducing the

negative consequences for society and the economy. Instead of solely relying on repressive measures, the state should develop mechanisms that will allow better access to legal credit options and increase financial literacy of citizens, thereby reducing dependence on informal loans in the long term (Leong et al., 2022).

Going usury has serious social and psychological consequences. Debtors are often left without property, family relationships are disrupted, and some are forced to leave their place of residence to avoid pressure from creditors, making this phenomenon long-term harmful for individuals and the community. In extreme cases, debts lead to depression, suicides and the involvement of criminal groups for forced collection (Miladinović, 2011).

The economic dimension of the problem is reflected in the fact that inadequate regulation, as well as weak application of existing norms, leads to the disruption of the capital market, the strengthening of the informal economy and the loss of trust of citizens in the institutions of the system. In this sense, the experiences of EU member states, such as Slovenia and Croatia, which through legal restrictions on interest rates, the development of financial literacy and the proactive role of regulators have significantly reduced the scope of such contracts, can represent a valuable basis for the improvement of national systems in the countries of the Western Balkans (European Consumer Debt Network, 2018).

ECONOMIC FACTORS THAT ENCOURAGE THE GROWTH OF USURIOUS BUSINESS AND ITS IMPLICATIONS

Usury, as a specific form of informal lending, has deep economic roots, especially in countries with a low level of economic stability, limited access to formal financial institutions and pronounced financial illiteracy. In economies with a high unemployment rate and a weak social system, economically vulnerable categories of the population often have no choice but to seek funds in the informal sector, where usury assume the role of "last source of financing" (Leong et al., 2022). This phenomenon is especially present in the countries of the Western Balkans, where the gray economy dominates and where financial exclusion is a chronic problem.

Additionally, periods of economic crisis, inflationary pressures and income uncertainty exacerbate the need for quick cash, which opens up space for the growth of usurious activities. As the prices of basic foodstuffs and energy sources rise, and social protection systems remain ineffective, the demand for emergency loans under extremely unfavorable conditions grows exponentially (Marx, 2018). A special risk arises in situations where these loans are related to urgent life circumstances, such as the cost of treatment or education, because then the ability of borrowers to make rational decisions significantly weakens (Seidl, 1970; Miladinović, 2011).

Interest rates in the informal sector are formed outside the framework of institutional regulation, and they are dominantly determined by the risk perception of creditors. In conditions of macroeconomic instability and high inflation, usury additionally raise interest rates to compensate for the risk of default (European Consumer Debt Network, 2018). Without regulatory oversight mechanisms, the interest rates they impose often exceed all legal limits, making the whole process economically and legally unsustainable. (Leong et al., 2022).

In addition to direct economic consequences, usury also produces serious social and developmental implications. Asset redistribution through usurious arrangements further deepens social inequalities, whereby already impoverished debtors become even more vulnerable, while creditors with excess capital rapidly increase their wealth (Kennedy, 2006). Interest rates hidden in the prices of products and services, which originate from such arrangements, additionally burden the most sensitive layers of society.

The negative implications of usury go beyond the individual level, as they are directly related to broader socio-economic problems, including the strengthening of criminal networks and the collapse of business ethics. Seidl (1970) warns that usury often goes hand in hand with illegal activities such as drug trafficking, smuggling and organized gambling. In addition, it contributes to the erosion of the business environment, distorts competitiveness and increases corruption, while making access to legal credit lines even more difficult, especially for marginalized groups.

One of the key problems in researching the phenomenon of usury is the extremely limited availability of reliable data, both in Serbia and internationally. Since the majority of transactions take place in the informal sphere, outside of institutional supervision, the assessment of the actual volume and geographical distribution of usury becomes extremely complex. However, what is clear from previous research is that usury is not a phenomenon reserved exclusively for underdeveloped or transition economies, but is also present in developed countries with sophisticated financial systems.

Thus, research by Leong, Lee, Pavanini and Walsh (2022) indicates that illegal money lending (IML) is not limited to countries with a low level of economic development, but also plays a significant role in developed economies such as India and China.

In India, informal lenders are often individuals or small business owners, who are not formally connected to organized crime groups, but offer loans at extremely high interest rates precisely to those who are excluded from the formal financial system. Interestingly, such practices are not always fully criminalized, but in certain cases are tacitly tolerated as part of the broader concept of financial inclusion (Leong, Li, Pavanini, & Walsh, 2022).

Similar patterns have been identified in China, where professional lenders often come from local communities and use their social connections and reputation as a basis for placing loans in rural areas. In such contexts, informal loans become part of a wider network of social relations and mutual trust, which makes their detection and suppression even more difficult. It is particularly worrying that even former prison officers and police officials do not have precise data on the measures taken to control these activities, which clearly indicates the deep rootedness of usury in socio-economic flows (Leong et al., 2022).

The global nature of usury emphasizes the need for comprehensive research and international cooperation in order to more effectively suppress this phenomenon, since it represents a complex economic, social and legal challenge with long-term negative implications for society as a whole.

LEGAL ASPECTS OF USURIOUS CONTRACTS

Usurious contract is a legal institution by which one person, using the emergency or difficult financial situation of another person, his recklessness, dependence or insufficient experience, contracts for himself or a third party a benefit that is clearly disproportionate in relation to what he gives or does to the other party (Law on Obligations, Article 141). Such contracts violate the principle of proportionate mutual benefit, which is one of the basic principles of obligation law (Lejić, 2013). In order for a specific contract to be qualified as usury, it is necessary that both objective and subjective conditions be met. The objective condition is reflected in the obvious imbalance between the actions of the contracting parties, whereby the disproportion is assessed according to the market value at the time of the conclusion of the contract (Loza, 1978). On the other hand, the subjective condition refers to the position of the injured party, which may be in a state of urgency, severe material scarcity, recklessness or dependence on usurious loans.

The Institute of Usurious Contracts is present in most European legal systems, most often through codified regulations, but also through *lex specialis* laws and judicial practice. The common element of all definitions is "obvious disproportion between the property values of the obligations of the contracting parties".

The Austrian and German Civil Codes regulate this issue in a similar way, whereby the German legal theory does not recognize an objective disproportion of benefits as a sufficient basis for the nullity of the contract (Marić, 2020). These laws consider usurious contracts to be absolutely null and void, while the Swiss Law on Obligations treats such contracts as voidable legal transactions (Vukosavljević, 2014). In Hungary usurious contracts are regulated by Article 202 of the Civil Codification, whereby the objective concept of usury is abandoned in favor of an approach that emphasizes exploiting the difficult situation of the other contracting party (Perović, 1975).

Legislative policies regarding the agreed interest rate vary significantly among European countries. In countries such as Portugal, Spain, France, and Italy, this issue is thoroughly regulated, while only 14 EU countries have prescribed a maximum allowable contractual interest rate either in absolute terms or in relation to the reference interest rate (Cavalier, 2014). The demands for their harmonization are becoming increasingly pronounced, and the goal is to establish uniform standards and strengthen legal certainty in preventing and combating usurious contracts at the European level.

Anglo-Saxon law shows greater flexibility according to the principle of equivalence and the prohibition of usurious contracts. The dominant view is that the doctrine of equal pay "has no place in law", and numerous arguments point to its logical weaknesses (Thal, 1988). However, case law in England shows that steps have been taken to protect disadvantaged parties, as seen in the judgments in the cases of *Schoeder Music Publishing Co. Ltd. c. Macaulay* and *Lloyds Bank v. Bundy*, where the "doctrine of inequality of bargaining power" was developed (Marić, 2020).

In the United States, the regulation of usury varies among states. While in some countries the principle of autonomy of the will is in force, others have prescribed a ban on excessive interest rates. During the 1980s, there was regulation at the federal level (Senn, 2006), but today there is no single federal law on interest rates, which is

justified by the liberal approach to private transactions. However, the need for reintroducing stricter regulatory mechanisms for the protection of contracting parties and preserving economic stability is increasingly emphasized (Marić, 2020).

It can be concluded that American and English contract law is traditionally based on freedom of contract, but the need to strengthen regulation is increasingly being imposed in order to prevent economic exploitation and ensure fairness in contractual relations (Marić, 2020).

CRIMINAL LAW ASPECTS OF USURIOUS CONTRACTS IN SERBIA AND THE COUNTRIES OF THE WESTERN BALKANS

The criminal law regulation of usurious contracts in the countries of the Western Balkans shows significant similarities, but also differences, depending on national legal traditions and the degree of harmonization with European legal standards. The common feature of all analyzed regulations is the need to suppress the abuse of contractual relations, which threatens the property security of citizens and the acquisition of disproportionate property benefits to the detriment of one contracting party.

In the Republic of Serbia, usury is regulated as a special criminal offense in Article 217 of the Criminal Code. It refers to giving money or other consumable items for a loan with contracting or obtaining a disproportionate property benefit, whereby the perpetrator "takes advantage of the poor financial situation, carelessness or lack of information of the injured party". This offense is "punishable by a prison sentence of up to three years", with the possibility of a fine, while in more serious cases, when the consequences are more serious or a significant material gain has been obtained, the sentence can be increased to eight years in prison (Criminal Code of the Republic of Serbia, 2016).

Similar provisions are contained in the "Criminal Code of Montenegro", Article 252 of which prescribes a prison sentence of up to three years, with the possibility of imposing a fine. In cases where the act has caused more serious consequences or the perpetrator has acquired a significant financial benefit, the "threatened sentence can reach up to eight years in prison" (Criminal Code of Montenegro, 2019).

"The criminal law treatment" of usury in Bosnia and Herzegovina depends on entity laws. In the Federation of Bosnia and Herzegovina, Article 298 of the Criminal Code defines this offense and "provides for a prison sentence of up to two years or a fine, while for more serious forms, a prison sentence of up to five years can be imposed" (BiH Prosecutor's Office, 2025).

A similar regulation exists in Brčko District, where Article 292 of the Criminal Code regulates usury under the same penal framework (BiH Prosecutor's Office, 2025). In Croatia, this issue is regulated by Article 242 of the "Criminal Code", which under the name "Usury contract" prescribes a "prison sentence of up to three years, while in cases of organized bribery, the sentence can reach up to eight years in prison" (Criminal Code of the Republic of Croatia, 2021).

Unlike other legal systems, Macedonia does not criminalize usury through the criminal law. Instead, this area is regulated within the law of obligations, where Article 129 of the Law on Obligations recognizes "usury contracts" and enables their

“cancellation or adjustment of contractual conditions in cases of obvious disproportion between the actions of the contracting parties” (Official Gazette of the Republic of Macedonia, 2023). Although criminal sanctions are not foreseen, the courts in practice apply the principles of conscience and honesty in order to protect the contracting parties from unfair conditions and economic exploitation.

In Albania, although the law does not contain a specific provision on usury, such situations are dealt with through Article 170/c of the Criminal Code, which sanctions the unauthorized provision of financial services, including the granting of interest-bearing loans without a proper license. In this way, although indirectly, the law covers and sanctions usury. The prescribed penalties range from a fine to three years in prison, and in more serious cases up to seven years in prison (Kodi Penal i Republika së Shqipërisë, 2017).

Table 1.
Comparative overview of sanctions

COUNTRY	Minimum penalty	Maximum penalty
Serbia	A fine of up to 3 years	Up to 8 years
Montenegro	Fine and 3 months	Up to 8 years
Macedonia	Nullity of the contract, correction	There are no criminal sanctions
BiH (FBiH)	A fine of up to 2 years	Up to 5 years
Croatia	6 months in prison	Up to 8 years
Albania	A fine of up to 3 years	Up to 7 years

Source: Adapted from the criminal codes of the countries mentioned.

A comparative analysis indicates significant legal fragmentation within the region. Although most countries explicitly criminalize usury, there are significant differences in defining the nature of the crime, as well as in the prescribed sanctions. Macedonia, unlike the others, mainly relies on obligation law, which indicates different approaches to the treatment of this phenomenon.

The countries of the region, as candidates or potential candidates for membership in the European Union, face the obligation of gradual harmonization with the *acquis communautaire*. Although the European Union does not have a single regulation that directly regulates usury, there are relevant legal acts that shape this area. Consumer protection from unfair contractual terms and excessive interest rates is provided for by “Directive 2008/48/EC on consumer credit, which requires the establishment of appropriate legal mechanisms” (Directive 2008/48/EC, 2008). In this regard, additional security is provided by “Directive 93/13/EEC”, which refers to “unfair terms” in consumer contracts and protects consumers from clauses that could put them in an unequal position (Directive 93/13/EEC, 1993). The importance of property rights protection is also confirmed by the “European Convention on Human Rights”, whose “Article 1 of Protocol 1 guarantees the right to property”, which is particularly important in the context of preventing contractual abuses (European Convention on Human Rights, 1950). All of the above points to the need for harmonization of legal

regulations in the region, in order to ensure effective protection of citizens and the economy from the consequences of usury and other forms of financial exploitation.

USURIOUS CONTRACTS IN COURT PRACTICE AND CHALLENGES OF LEGAL PROTECTION

Jurisprudence in the Republic of Serbia confirms that usurious contracts are often disguised through simulated legal transactions, while disguised contracts are essentially contracts with elements of usury. In specific cases, the courts recognized this practice and through their decisions indicated the essential nature of the contract, which is hidden behind formally legal legal forms. For example, the “Supreme Court of Serbia”, in one review procedure (Decision Prev. No. 675/98), took the position that contested verdicts of lower courts violated the basic principles of civil law, especially the principle of equal value of giving and the principle of conscientiousness and honesty. The court stated that the contracted interest in the amount of 20% per month represents a disproportionate benefit that does not enjoy legal protection (Veljković, 2005).

A deeper analysis of judicial practice shows that usurious contracts are often legally disguised through sales, down payment or mortgage contracts, which further complicates their discovery and proof in court proceedings. In one of the more recent decisions, the “Supreme Court of Serbia” (Rev 24836/2024) rejected the lawsuit for establishing the nullity of the contract on the purchase and sale of real estate, because there was insufficient evidence that the contract contained a usury element. In contrast, the “Supreme Court of Cassation” took the position in its decision (Rev 3777/2019) that the provisions of the loan agreement, by which the bank reserves the right to unilaterally change the interest rate without the consent of the debtor, are in direct conflict with the principle of equal value of the loan, which is why the case was sent back for a retrial to determine all the circumstances.

The legal consequences of usurious contracts in the Serbian legal system are extremely serious. Namely, such contracts are absolutely void, because they were concluded contrary to good customs and moral principles (Vukosavljević, 2014). However, the law provides some flexibility if the injured party files a lawsuit to reduce the “obligation to a fair amount within five years from the date of conclusion of the contract”. In such cases, the court may decide that the “contract remains in force, but with corrected obligations” (Law on Obligations, 1987). This possibility is a mechanism for civil protection of injured parties, but in practice it is rarely used due to the complexity and length of the proceedings.

When it comes to criminal protection, the Criminal Code of the Republic of Serbia foresees serious sanctions for perpetrators of usurious contracts, including a prison sentence of up to ten years, with the amount of the penalty depending on the realized property profit (Criminal Code, 2005). The problem in the application of these provisions is reflected in the fact that the procedure is initiated exclusively by a private lawsuit of the injured party (Article 217, paragraph 4), which in practice often discourages victims from seeking protection through court proceedings, especially if they have suffered threats or pressure from usurers.

An additional challenge in proving the fraudulent character of the contract is the fact that in practice, notaries may not certify loan contracts with an agreed interest rate that clearly goes beyond the legal framework, because they could thereby participate in the commission of a criminal offense. However, since notaries do not have the mechanisms to check all the circumstances of the concrete relationship between the contracting parties, there is often legal uncertainty and different treatment (Wisner, 1978).

In addition to formal and legal obstacles, the length of court proceedings - which in some cases exceeds 15 years - and the high costs of litigation further discourage victims from seeking judicial protection. In one documented case, the costs of the procedure reached almost 1,000,000 dinars, which for the majority of injured parties represents a significant obstacle in accessing justice (Supreme Court of Serbia, Rev 24836/2024). In addition, in practice it is often noted that usurers resort to extortion, threats and intimidation of the injured, which further reduces the number of reported cases.

Usurious contracts represent a serious and complex problem in the legal system of the Republic of Serbia. They violate the basic principles of obligation law, deepen the economic insecurity of the injured parties and undermine the rule of law. Although there are legal mechanisms for judicial protection and sanctioning of these phenomena, practice shows that their effective application is limited due to a number of factors: legal complexity, lengthy procedures, high costs, and lack of systemic institutional support. Therefore, it is necessary to undertake a comprehensive reform in order to strengthen legal security and ensure effective protection of injured citizens.

CONCLUSION

The topic of this paper sheds light on the complexity and legal-economic implications of loan agreements, where the key challenge is to draw a clear line between permissible and illicit contracting in the sphere of private loans. Regardless of the fact that the parties to the contract are formally agreed, the role of economic coercion, the inequality of bargaining power and the abuse of the weaker party's difficult financial position should not be ignored. Therefore, it is necessary to review the current legal frameworks, as well as create safeguards that will prevent abuses while allowing legal forms of financing in situations where traditional bank loans are not available.

The aim of the work is to stimulate scientific and professional debate on this sensitive topic, in order to enable a better understanding of the current legal solutions, as well as the space for their improvement, through the analysis of the legal and economic nature of usurious contracts. The interest rate is shown to be a starting point for detecting fraudulent behavior, but the real challenge lies in the assessment of all the circumstances under which the contract was concluded, where judicial practice often leaves room for arbitrariness. A clearer definition of the upper limit of the interest rate, which would be considered excessive and automatically cause the legal nullity of the contract, could significantly contribute to legal certainty in this area.

In this context, the Islamic economic approach that offers a fundamentally different model of financial transactions, based on the principles of fairness, ethics and the

prohibition of interest (riba), stands out. According to Islamic teachings, interest is a form of exploitation because it allows one party to make a profit without taking risks, which directly endangers economically weaker participants (Čočić & Pešić, 2012). The Islamic financial system, through instruments such as Mudarabah and Musharakah, insists on the fair distribution of both profit and loss among the participants of the transaction, which ensures greater responsibility and fairness in economic relations (Bećirović, 2013). The Islamic approach indicates that a sustainable economic system is one in which economic stability is built on the fair distribution of resources, social responsibility and the creation of real value (Čupović, 2023). The prohibition of interest, as shown by Islamic practice, is not only a religious issue, but also an issue of the economic and social health of every community (Radevic & Lekpek, 2020). In this sense, an effective fight against usury implies a combination of legal measures, ethical education and the promotion of alternative, fair financing models. Although the Islamic model is not fully applicable in secular legal systems, its basic ideas about interest limitation, ethical financing and protection of the weaker party can serve as inspiration for the improvement of domestic legislation. The conclusion of the work on the topic Economic and legal aspects of usurious contracts can be summarized through several key recommendations that indicate the need for further research and reforms in this area, in order to reduce the negative consequences of usury for society and its economy.

Usury is a complex problem that is deeply rooted in the informal economy and often arises as a result of the failure of formal financial institutions to provide adequate conditions for economically disadvantaged groups. Therefore, an effective solution to this problem must include a combination of repressive and preventive measures.

1. Developing mechanisms for easier access to favorable loans. For financially vulnerable groups, who often do not have access to traditional banks, it is recommended to develop a microcredit system and favorable state subsidies. Government and banks can work together to create such conditions, while setting clear legal frameworks that enable safe lending.
2. Precise categorization of informal economic activities. It is necessary to distinguish between benign and harmful forms of informal lending. Regulatory bodies should focus resources on combating harmful usury practices, while less risky forms could be left to function within the legal framework. This requires clear cooperation between the Ministry of Finance and the judicial system, along with training and education of judicial staff on the recognition of usury.
3. Regulation of informal lending. The integration of the informal economy into the formal system through the Ministry of Economy and banks could reduce usury. This implies the construction of regulatory frameworks that enable legal financial operations with a gradual increase in access to legal financial conditions for citizens.

4. Reducing the duration of court proceedings and lowering costs in cases involving usurious contracts. It is recommended to introduce priority handling of cases related to usury, given their social danger and the harmful consequences for the victims. This would include providing courts with clear guidelines for expedited proceedings in such cases, along with the possibility of simplified procedures for establishing the nullity of contracts when the evidence is clear and undisputed. Additionally, court fees for these proceedings should be reduced or completely waived for victims of usury, with mandatory inclusion of free legal aid. The Ministry of Justice, in cooperation with the courts, bar associations, and social welfare centers, could develop a special procedural protection program for victims of usury, ensuring timely and financially accessible legal protection for those affected.

Finally, it is important to understand that usury is not only a criminal activity, but also an expression of the broader problem of the regulatory gaps and informal economy. Therefore, it is necessary to develop a comprehensive approach that includes education, legislative changes, and strengthening citizens' awareness of their rights and opportunities for protection. Considering that usury is economically and legally harmful, legislative changes and improving access to formal financial institutions are key steps in its suppression.

REFERENCES

1. Antić, S. (2019). Banke, dugovi i odsustvo rasta. U: Dug i (ne)razvoj. Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja.
2. Bećirović, S. (2013). Izazovi kod osnivanja islamskih banaka. Ekonomski izazovi, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru.
3. Cavaillier, G. (2014). For a European range of clearly defined usury rates. *The Christian Law Review*, 172, 42-62.
4. Cramer, J., Dietz, A., & Thießen, F. (1999). *Knapps Enzyklopädisches Lexikon des Geld-, Bank- und Börsenwesens*. Verlag-Fritz Knapp.
5. Čočić, T., & Pešić, M. (2012). Islamski ekonomski sustav - odnos prema kamati. *Ekonomski vjesnik / Econviews: Review of Contemporary Business, Entrepreneurship and Economic Issues*, 2, 376-382.
6. Čupović, S. (2023). Interest in the Qur'an and its consequences on the modern world. *Ekonomski izazovi*, 12(23), 101-111.
7. Đukić, P. (2019). Nacionalni-javni i privatni dug: kao izazov ili pošast. U: Dug i (ne)razvoj. Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja.
8. Figurek, A., & Vujnović-Gligorić, B. (2011). Ekonomska kriza kao posljedica pada poslovnog morala i način njenog prevazilaženja. *Škola biznisa*, Panevropski univerzitet „Apeiron“, Banja Luka.
9. Gavrilović, B. (2021). Pravnoistorijski pogled na zelenaške usluge u srpskom pravu. Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
10. Kennedy, M. (2006). *Geld ohne Zinsen und Inflation: Ein Tauschmittel das jedem dient*. Verlag Goldman.

11. Krivični zakonik. (2005–2019). Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, ..., 94/2016 i 35/2019.
12. Lejić, G. (2013). Zelenaški ugovor. Stručni rad, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
13. Leong, K., Li, H., Pavanini, N., & Walsh, C. (2022). The welfare effects of law enforcement in the illegal money lending market. IZA - Institute of Labor Economics. <https://www.jstor.org/stable/resrep64654>
14. Ljubanović, B. (1995). Sklapanje ugovora. *Ekonomski vjesnik*, 1(8), 105-112.
15. Marx, C. (2018). The system made me do it: Strategies of survival. U A. Ledeneva (Ed.), *The Global Encyclopaedia of Informality*, Volume 2: Understanding Social and Cultural Complexity (str. 130-135). UCL Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt20krxgs.9>
16. Marić, D. (2020). Očigledna nesrazmera u ugovornom pravu (Doktorska disertacija). Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet.
17. Manić, S. (2019). Ugovorno pravo: Praktikum za obligaciono pravo. Državni univerzitet u Novom Pazaru.
18. Miladinović, A. (2011). Odnos zelenastva i "utjerivanja dugova". *Kriminalističko-forenzička istraživanja*.
19. Milošević, Lj. (1957). O zelenaškom ugovoru. Beograd.
20. Perović, S. (1975). Zabranjeni ugovori u imovinskopравnim odnosima. Beograd.
21. Praštalo, T. (2020). Justification of the usury contract in the law of the Republic of Serbia: Advantages and disadvantages. *Economic Themes*, 58(4), 517-527.
22. Radević, B., & Lekpek, A. S. (2011). Liberalizacija finansijskih tržišta: prilika ili rizik za zemlje u razvoju. *Facta Universitatis - Ekonomija i organizacija*, Univerzitet u Nišu.
23. Radević, B., & Lekpek, S. (2020). Interest and usury in theory and practice and the problems of transition of contemporary Islamic economy in the no-interest economy. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 45(1), 67-89.
24. Senf, B. (2005). *Der Nebel um das Geld*. Verlag für Sozialökonomie.
25. Seidl, T. M. (1970). Let's compete with loan sharks. *Harvard Business Review*, 48(3), 69-77.
26. Thal, S. N. (1988). The inequality of bargaining power doctrine: The problem of defining contractual unfairness. *Oxford Journal of Legal Studies*, 8(1), 17-33.
27. Zakon o bankama. (2005–2015). Službeni glasnik RS, br. 107/2005, 91/2010 i 14/2015.
28. Zakon o obligacionim odnosima. (1978–2020). Službeni list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89; Službeni list SRJ, br. 31/93; Službeni list SCG, br. 1/2003 - Ustavna povelja; Službeni glasnik RS, br. 18/2020.
29. Živković, M. (2006). Obim saglasnosti neophodan za zaključenje ugovora. Beograd.
30. Kazneni zakon Republike Hrvatske. (2021). *Narodne novine*, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18.
31. Krivični zakonik Crne Gore. (2019). Službeni list Crne Gore, br. 49/2018.
32. Krivični zakonik Republike Srbije. (2016). Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, ..., 108/2014, 94/2016.
33. Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë. (2017). *Fletorja Zyrtare e Republikës së Shqipërisë*, nr. 36/2017.
34. Krivični zakonik Republike Makedonije. (2023). Služben vesnik na Republika Makedonija, br. 37/96, 80/99, 43/03, ..., 153/22, 23/23.
35. Tužilaštvo BiH. (2025). Krivični zakon Federacije BiH i Krivični zakon Brčko distrikta. Preuzeto sa <https://www.tuzilastvobih.gov.ba>

36. Council Directive 93/13/EEC. (1993). On unfair terms in consumer contracts. Official Journal, L 095, 29-34. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31993L0013>
37. Directive 2008/48/EC. (2008). On credit agreements for consumers. Official Journal, L 133, 66-92. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0048>

REZIME

Finansiranje predstavlja ključni segment ekonomskog odlučivanja, kako pojedinaca, tako i preduzeća. U situacijama kada nedostaju finansijska sredstva, pribegava se različitim oblicima zaduživanja, pri čemu otežan pristup kreditima često vodi ka alternativnim i neretko nezakonitim načinima pozajmljivanja novca. Među njima se posebno izdvaja institut zelenaškog ugovora, koji karakterišu izrazito nepovoljni uslovi za dužnika, uključujući neprimereno visoke kamatne stope i druge oblike ekonomske eksploatacije. Cilj ovog rada je ispitivanje fenomena zelenaških ugovora kroz ekonomski i pravni aspekt, sa fokusom na sudsku praksu i zakonodavna rešenja u zemljama Zapadnog Balkana. Analiziraju se uslovi pod kojima ugovor može biti kvalifikovan kao zelenaški, njegova pravna valjanost, mogućnost poništenja i posledice koje iz toga proizilaze. Posebna pažnja posvećena je izazovima u prepoznavanju i sankcionisanju ovakvih ugovora, uzimajući u obzir činjenicu da se oni često odvijaju na granici zakonitosti ili su deo organizovanog kriminala. Istraživanje se bavi uporednom analizom zakonodavnih rešenja u regionu, sa ciljem sagledavanja pravnih okvira i institucionalnih pristupa u suzbijanju zelenaštva. Posebna pažnja posvećena je oceni delotvornosti postojećih mehanizama zaštite dužnika i identifikaciji mogućnosti za unapređenje regulative. Rad naglašava važnost multidisciplinarnog pristupa u rešavanju ovog problema, kombinujući pravne, ekonomske i društvene aspekte. Analizom pravnih sistema različitih država stvara se osnova za formulisanje preporuka koje mogu doprineti jačanju pravne sigurnosti i efikasnijoj borbi protiv zelenaštva.

UTICAJ ORGANIZACIONE KLIME NA ZADOVOLJSTVO POSLOM KOD NASTAVNIKA

Alma Gičević-Lakota
OŠ "Svetozar Marković"

Sjenica, Srbija
alma.gicevic@gmail.com

Semrija Smailović
Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Srbija

semrija.smailovic@uninp.edu.rs, ORCID: 0009-0000-0815-5048

Apstrakt

Osnovni cilj istraživanja odnosi se na ispitivanje povezanosti organizacione klime i zadovoljstva poslom nastavnika u školama. Istraživanjem je obuhvaćeno 200 nastavnika zaposlenih u školama u Sjenici. U cilju adekvatnog sagledavanja problema i ciljeva istraživanja, korišćeni su odgovarajući merni instrumenti: Uptinik organizacione klime za srednje škole i Skala za merenje zadovoljstva poslom - prevod instrumenta Job Satisfaction Survey (JSS). Za potrebe ovog istraživanja kreiran je sociodemografski upitnik na osnovu kojeg smo prikupili podatke ispitanika o polu, starosti, dužini radnog staža, nivou obrazovanja, mestu stanovanja. Rezultati istraživanja potvrđuju značajnu povezanost organizacione klime i zadovoljstva poslom nastavnika. Hipoteze su potvrđene, rezultati ukazuju na potrebu za unapređenjem organizacione klime kako bi se povećalo zadovoljstvo poslom nastavnika.

Ključne reči: Organizaciona klima, zadovoljstvo poslom, nastavnici.

INFLUENCE OF ORGANIZATIONAL CLIMATE ON TEACHERS' JOB SATISFACTION

Abstract

The main goal of the research is to examine the relationship between organizational climate variables and job satisfaction of teachers in schools. The research included 200 teachers employed in schools in Sjenica. In accordance with the problems and objectives of the research, we used the appropriate measuring instruments: Scale organizational climate for secondary schools, Scale for measuring job satisfaction - translation of the Job Satisfaction Survey (JSS) instrument, for the purposes of this research, a socio-demographic questionnaire was created on the basis of which we collected data on the respondents' gender, age, length of service, level of education, place of residence. The research results confirm a significant connection between the organizational climate and teachers' job satisfaction. The hypotheses

Ovaj članak je članak otvorenog pristupa distribuiran pod uslovima licence Creative Commons Attribution (CC BY) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

were confirmed, and the results indicate the need to improve the organizational climate in order to increase teachers' job satisfaction.

Keywords: Organisational climate, job satisfaction, teachers.

DEFINICIJE I KONCEPTUALNI OKVIR ORGANIZACIONE KLIME

Organizaciona kultura odnosi se na dublje, relativno stabilne vrednosti, norme i verovanja unutar organizacije, na direktnije i konkretnije aspekte okruženja, kao što su odnosi među zaposlenima, stil vođenja, radni uslovi i mogućnosti za napredovanje (Schneider, et al. 2013). Prema Hoj i Miskele (Hoy & Miskel, 2008), organizaciona klima u obrazovnim ustanovama uključuje različite dimenzije, kao što su podrška uprave, autonomija zaposlenih, jasna komunikacija, socijalna podrška i vrednovanje individualnih doprinosa.

Ključne dimenzije organizacione klime ogledaju se kroz podršku uprave, odnosno, kako nastavnici doživljavaju podršku od strane rukovodstva škole. Efektivna i empatična administracija može značajno doprineti boljoj organizacionoj klimi, što utiče na motivaciju nastavnika i doprinosi njihovim zadovoljstvom poslom (Hoy et al, 1991). Kolegijalni odnosi među nastavnicima, ali i između nastavnika i drugog osoblja, ključno utiče na opšti osećaj pripadnosti i podrške unutar škole. Pozitivni kolegijalni odnosi povezani su sa nižim nivoom stresa i većim zadovoljstvom nastavnika (Collie et al., 2012). Veći nivo autonomije može doprineti boljoj percepciji radnog okruženja i većem zadovoljstvu poslom (Pearson & Moomaw, 2005). Jasnoća uloga i odgovornosti doprinosi stabilnijem i organizovanijem radnom okruženju, a suprotno dovode do nesigurnosti, stresa i nižeg zadovoljstva poslom (Schneider et al., 2013). Mogućnosti za profesionalni razvoj stvaraju klimu rasta i napredovanja. Ovo utiče na motivaciju nastavnika da unapređuju svoje kompetencije i ostanu posvećeni poslu (Dinham & Scott, 2000).

ZADOVOLJSTVO POSLOM

Posao predstavlja jedan od ključnih aspekata u životu svakog pojedinca. Kako bi individua imala osećaj opšteg blagostanja neophodno je da u obavljanju posla oseća zadovoljstvo. Zadovoljstvo poslom predstavlja sveobuhvatnu procenu svog radnog mesta, pozitivnu ili negativnu. Ono u sebi sadrži kako kognitivne elemente stava o trenutnom poslu, tako i efekte vezane za njega i posledice u ponašanju (Boxall & Purcell, 2022). Pitanje zadovoljstva poslom izuzetno je važno u kontekstu organizacione prakse. Efikasno upravljanje ljudskim resursima dovodi do identifikacije zaposlenih sa ciljevima organizacije, veće produktivnosti, boljem kvalitetu rada kao i manjem stepenu izostajanja sa posla ili napuštanja posla (Todorović, 2015). Zadovoljstvo poslom ima svojih uticaja na kvalitet rada, posvećenost organizacionim ciljevima ali i motivacionu ulogu na druge zaposlene (Hayes, 2013).

Danas imamo mnoštvo definicija ovog konstrukta. Najčešće se navodi Lokova definicija koja kaže da je zadovoljstvo poslom prijatno ili pozitivno emocionalno

stanje, koje proizilazi iz procene nečijeg posla ili radnog iskustva (Locke 1976; prema Matijević, 2020). Zadovoljstvo poslom predstavlja opšte osećanje u vezi sa poslom ili skup stavova o različitim aspektima posla (Spector, 1997). Prema Šeferu (Schaffer, 1953) opšte zadovoljstvo poslom zavisi od toga u kojoj meri će pojedine potrebe biti zadovoljene u poslu kojim se bavi. Zadovoljstvo će zavisiti od toga koliko su jake potrebe i u kojoj meri se procenjuje da posao pruža priliku za zadovoljenje tih potreba.

Faktori koji utiču na zadovoljstvo poslom se u literaturi najčešće dele u dve kategorije: demografski i organizacioni faktori. Demografske faktore čine godine života, pol, obrazovanje, bračni status, radno iskustvo i drugi; organizacioni faktori su u vezi sa samim poslom ili radnom okolinom (Ribeiro et al., 2020).

Starost zaposlenih ne utiče na zadovoljstvo poslom (Packard & Motowidlo, 1987). Pol, kao faktor zadovoljstva utiče na zadovoljstvo poslom (Gedif et al., 2018; Niebuhr et al., 2022) u zavisnosti od vrste posla koji se obavlja. Nivo obrazovanja, kao faktor u brojnim studijama ukazuje na značajan uticaj na zadovoljstvo poslom (Al Juhani & Kishk, 2006; Degen et al. 2021; prema Peljto, 2023), dok postoje i nalazi da na nivo zadovoljstva poslom nivo obrazovanja ne utiče. Nedoslednosti u nalazima se javljaju i po pitanju toga da li su ispitanici sa višim obrazovanjem zadovoljniji poslom (Goodell & Van Ess Coeling, 1994) ili pak zadovoljstvo opada sa porastom nivoa obrazovanja (Harper et al., 2015). Bračni status, kao faktor u istraživanjima ukazuje da je zadovoljstvo poslom izraženije kod osoba koje su u braku u odnosu na one koji nisu u braku (Hansson et al., 2022). Radno iskustvo utiče na nivo zadovoljstva poslom (Hunt & Saul, 1975), ali postoje i suprotni nalazi koji osporavaju povezanost ovih faktora (Kardam & Rangnekar, 2012).

POVEZANOST ORGANIZACIONE KLIME SA ZADOVOLJSTVOM POSLOM NASTAVNIKA

Pozitivna organizaciona klima u školama često se dovodi u vezu sa višim nivoom zadovoljstva poslom nastavnika. Zadovoljstvo poslom predstavlja subjektivnu procenu pojedinca o njegovom radnom iskustvu i direktno utiče na njegovu produktivnost, motivaciju i posvećenost radu. Studije pokazuju da nastavnici u školama sa podržavajućom klimom, gde su odnosi među zaposlenima harmonični, a administracija pruža jasnu i konzistentnu podršku, iskazuju veće zadovoljstvo poslom (Skaalvik i Skaalvik, 2010). Organizacije sa lošom klimom utiču na fluktuacije nastavnika. Negativna klima, koja uključuje konfliktne odnose, nedostatak podrške i neadekvatne resurse, doprinosi većoj stopi napuštanja posla (Van Houtte, 2005). Organizacione karakteristike kao što su podrška, autonomija i međuljudski odnosi direktno utiču na psihološko zdravlje nastavnika. Studije pokazuju da pozitivna klima smanjuje rizik od sagorevanja i stresa, što doprinosi opštem zadovoljstvu (Collie et al., 2012). Zadovoljni nastavnici, koji rade u pozitivnoj klimi, pokazuju veći nivo posvećenosti i motivacije u radu sa učenicima. To se direktno odražava na rezultate

učenika, jer angažovani i zadovoljni nastavnici mogu pružiti kvalitetniju edukaciju (Dinham i Scott, 2000).

Faktori koji oblikuju organizacionu klimu u školama mogu biti unutrašnji i spoljašnji. Unutrašnji faktori uključuju stil rukovođenja, interpersonalne odnose, raspodelu resursa i politike profesionalnog razvoja. Spoljašnji faktori mogu obuhvatiti promene u obrazovnim politikama, socioekonomski status zajednice i očekivanja roditelja. Direktori škola igraju ključnu ulogu u oblikovanju organizacione klime. Autoritaran ili demokratski stil rukovođenja može značajno uticati na percepciju zaposlenih o radnom okruženju (Hoy & Miskel, 2008). Dostupnost adekvatnih resursa, kao što su oprema, učionice i tehnička podrška, oblikuju percepciju nastavnika o radnoj sredini. Nedostatak resursa može negativno uticati na kvalitet nastave i opštu klimu u školi (Skaalvik i Skaalvik, 2010).

METODOLOŠKI PRISTUP PROBLEMU

Organizaciona klima u školama ima ključan uticaj na stavove i ponašanje zaposlenih, uključujući i njihovo zadovoljstvo poslom koje direktno utiče na motivaciju, efikasnost i profesionalno angažovanje nastavnika (Hoy & Miskel, 2008). Međutim, iako brojna istraživanja ukazuju na povezanost između ovih pojmova, još uvek nije dovoljno istraženo koji konkretni aspekti organizacione klime najviše utiču na zadovoljstvo poslom nastavnika, posebno u kontekstu različitih tipova obrazovnih institucija. Problem istraživanja predstavlja pitanje da li organizaciona klima u školama ima značajnu ulogu u formiranju zadovoljstva poslom kod nastavnika te da li ta povezanost doprinosi razumevanju kvaliteta nastavničkog rada. Opšti cilj istraživanja odnosi se na ispitivanje prirode i stepena povezanosti između organizacione klime u školama i zadovoljstva poslom nastavnika. Prema opštem cilju određeni su specifični ciljevi istraživanja:

1. Ispitati stepen zadovoljstva poslom nastavnika u školama
2. Ispitati stepen zadovoljstva organizacionom klimom u školama
3. Ispitati povezanost zadovoljstva poslom nastavnika i organizacione klime u školama
4. Ispitati razlike u zadovoljstvu poslom nastavnika, organizacionom klimom u školama u odnosu na sociodemografske varijable.

Iz prethodno navedenih problema i ciljeva istraživanja proizilaze sledeće hipoteze:

- H1: Postoji razlika u stepenu izraženosti zadovoljstva poslom nastavnika u školama.
H2: Postoji razlika u stepenu zadovoljstva organizacionom klimom nastavnika u školama.
H3: Dimenzije organizacione klime u školama značajno koreliraju sa zadovoljstvom poslom nastavnika.
H4: Postoji statistički značajna razlika u zadovoljstvu poslom nastavnika i organizacionom klimom u školama u odnosu na sociodemografske varijable.

EMPIRIJSKI DEO ISTRAŽIVANJA

U sprovedenom istraživanju učestvovalo je 200 nastavnika sa teritorije opštine Sjenica. Veći deo uzorka čine žene 153 (76,5%), dok je broj muškaraca 47 (23,5%). Prosečna starost nastavnika iznosi 40,76 godina ($SD = 9,66$), pri čemu je najmlađi ispitanik imao 22, a najstariji 64 godine.

Kada je reč o stepenu obrazovanja, najveći broj nastavnika poseduje visoko stručno obrazovanje 103 (51,5%), zatim sledi broj onih sa završenim postdiplomskim studijama 87 (43,5%), dok je najmanje nastavnika sa višim obrazovanjem 10 (5%). Što se tiče mesta stanovanja, većina nastavnika navela je da živi u malom gradu 170 (85%), dok ih 18 (9%) živi u velikom gradu, a 12 (6%) na selu. Uzorak su činili nastavnici koji rade u osnovnim školama (78%) i srednjim školama (22%).

U skladu sa problemom i ciljevima istraživanja primenjeni su sledeći instrumenti: Uptinik organizacione klime za srednje škole (Proroković i Nogalo, 2023), koji se sastoji se od 63 čestice koje obuhvataju odnose među profesorima, odnos prema radu i učenicima, te odnos uprave prema nastavnicima i školi uopšte; Skala za merenje zadovoljstva poslom - prevod instrumenta Job Satisfaction Survey (JSS) (Spector, 1994), sadrži 36 čestica postavljenih u oba smera (pozitivni i negativni) kojima se meri opšte zadovoljstvo poslom. Za potrebe istraživanja kreiran je upitnik na osnovu kojeg su prikupljeni podaci o sociodemografskim karakteristikama ispitanika, koje su kontrolne varijable u ovom istraživanju: pol, dob, godine staža, nivo obrazovanja, mesto stanovanja. Prediktorske (uslovno nezavisne) varijable u ovom istraživanju je organizaciona klima koja obuhvata: Kvalitetni međuljudski odnosi, stil upravljanja, kontrola, odnos prema radu i učenicima, nekvalitetni međuljudski odnosi, opterećenost poslom. Kriterijumske (uslovno zavisne) varijable zadovoljstvo poslom obuhvata (plata, unapređenje, supervizija, pogodnosti, nagrada za postignuće, uslovi rada, saradnici, priroda posla, komunikacija). Dobijeni podaci su obrađeni u softverskom paketu SPSS 23.

ANALIZA PODATAKA I REZULTATA ISTRAŽIVANJA

U skladu sa ciljevima istraživanja u nastavku u Tabeli 1. prikazani su deskriptivni pokazatelji varijabli istraživanja Zadovoljstvo poslom i Organizaciona klima u školama kao i o pokazatelji normalnosti distribucije i pouzdanosti korišćenih skala. Vrednosti Kronbah alfa ukazuju da korišćene skale imaju uglavnom zadovoljavajuću pouzdanost (osim u slučaju Kontrole ($\alpha < 0.7$) i da je ta pouzdanost niskog, odnosno srednjeg intenziteta.

Zadovoljstvo poslom je srednje izraženo na uzorku nastavnika u svim aspektima svog posla, a uslovno upoređujući numeričke vrednosti da su najzadovoljniji Supervizijom (4.59 ± 1.23), Saradnicima (4.42 ± 1.12) i Komunikacijom (4.11 ± 0.72), a najmanje zadovoljni Pogodnostima koje uživaju kao nastavni kadar (2.97 ± 1.10). Skorovi na skalama Organizacione klime kreću se od 1 do 4, gde su empirijski proseci nešto viši

od teorijskog, a najviši su na skali Kontrola (2.91+0.73), dok su najniži na skali Nekvalitetni međuljudski odnosi (1.94+0.69). Statistička značajnost Kolmogorov – Smirnovljevog testa, prikazana u tabeli pokazuje da se neki od odgovora skala distribuiraju normalno ($p > 0.05$), dok drugi ne ($p < 0.05$).

Na uzorku istraživanja uočen je srednji nivo opšteg zadovoljstva poslom kod nastavnika, pri čemu su najviši nivoi zadovoljstva registrovani u domenu supervizije, saradnje sa kolegama i komunikacije. Možemo zaključiti da škole poseduju relativno dobre osnove za međuljudske odnose i podršku u radu, što treba očuvati i dodatno unapređivati kroz uvođenje programa profesionalne podrške, timskog rada i otvorene komunikacije sa rukovodstvom. Najniži nivoi zadovoljstva identifikovani su u oblasti pogodnosti koje nastavnici uživaju u svom radnom angažmanu, što može ukazivati na nezadovoljstvo materijalnim i nematerijalnim beneficijama, uslovima rada, ili sistemom nagrađivanja. U tom smislu, preporučuje se da se donosioci obrazovnih politika fokusiraju na poboljšanje radnih uslova kroz stimulativne mere, kao što su nagrade, stručna usavršavanja, fleksibilniji radni uslovi ili dodatne pogodnosti.

Tabela 1.

Prikaz deskriptivnih podataka ispitivanih koncepata

	Min	Max	AS	SD	Kornbah α koeficijent
Plata	1	6	3.31	1.22	0.71
Unapređenje	1	6	3.21	1.17	0.72
Supervizija	1	6	4.59	1.23	0.80
Pogodnosti	1	6	2.97	1.10	0.73
Nagrada za postignuće	1	6	3.55	1.16	0.76
Uslovi rada	1	6	3.04	0.95	0.72
Saradnici	1	6	4.42	1.12	0.75
Prirod posla	2.25	6	3.94	0.65	0.90
Komunikacija	1.75	5.75	4.11	0.72	0.90
Ukupno zadovoljstvo	1.78	5.58	3.68	0.75	0.90
Kvalitetni međuljudski odnosi	1.35	3.75	2.78	0.51	0.89
Stil upravljanja	1.31	4	2.89	0.53	0.85
Kontrola	1	4	2.91	0.73	0.65
Odnos prema radu i učenicima	1	4	2.89	0.74	0.88
Nekvalitetni međuljudski odnosi	1	3.82	1.94	0.69	0.90

Opterećenost poslom	1	4	2.850.65	0.70
---------------------	---	---	----------	------

AS – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija

POVEZANOST ORGANIZACONE KLIME I SOCIODEMOGRAFSKIH VARIJABLI

U skladu sa ciljevima i postavljenim hipotezama predstavljeni su rezultati koji se odnose na povezanost sociodemografskih varijabli i organizacione klime. Dobijene korelacije pokazuju da stariji nastavnici i nastavnici sa više godina radnog staža ne doživljavaju odnose u školi sa kolegama kao druželjubive i srdačne, te da ne postoji ni demokratski stil, ni kontrola, da se sa učenicima ne izgrađuje pozitivan odnos. Takođe, stariji nastavnici sa dužim radnim stažom opterećeniji su poslom u odnosu na mlađe nastavnike. Takođe, nastavnici koji žive u manjem mestu, školsku klimu percipiraju manje prijatnom, odnosno manje srdačnom, dok posao doživljavaju kao opterećenje.

Tabela 2.

Prikaz povezanosti sociodemografskih varijabli i organizacione klime

	Kvalitet ni međulju dski Odnosi	Upravl anja	Kontr ola	Odnospremaradu iuč Nekvalitet ni međulju dski Odnosi	Opterećenost poslom	
Pol	0.05	0.04	.047	.011	0.03	0.02
Starost	-0.31**	-0.27**	0.25**	-0.29**	0.04	0.14*
Radni staž	-0.30**	-0.26**	0.23**	-0.28**	0.08	0.23**
Obrazovanj e	0.12	0.09	0.08	0.09	-0.05	-0.02
Mesto stanovanja	-0.15*	-0.17*	-0.01	-0.11	0.13	0.16*
Lokacija škole	-0.01	0.04	-0.04	-0.01	-0.04	-0.05
Broj škola u kojima nastavnik radi	0.06	-0.01	0.02	0.05	-0.04	-0.04

Obrazovni inkluziv	-0.05	-0.05	-0.01	0.01	-0.05	-0.06
Tip škole	-0.07	-0.04	0.04	-0.08	0.03	0.06

* - statistički značajno na nivou 0.05 ** statistički značajno na nivou 0.01

POVEZANOST ZADOVOLJSTVA POSLOM I SOCIODEMOGRAFSKIH VARIJABLI

Na osnovu obrađenih podataka dat je odgovor na hipotezu o povezanosti zadovoljstva poslom i sociodemografskih varijabli. Statistički značajna povezanost je dobijena između pola, starosti i tipa škole, s jedne strane i plate, unapređenja, pogodnosti, nagrade za postignuće, uslovima rada, saradnicima, prirode posla i ukupnim zadovoljstvom. Takođe, dobijena je povezanost između obrazovanja i plate, supervizije, nagrade za postignuće, saradnika, prirode posla, i ukupnog zadovoljstva.

Na osnovu rezultata istraživanja zaključujemo da su mlađi nastavnici i nastavnici koje rade u osnovnoj školi, manje zadovoljni platom, mogućnošću za unapređenjem, pogodnostima, nagradama koje dobijaju za postignuće, uslovima rada, saradnicima, prirodom posla. Takođe, nastavnici nižeg obrazovnog statusa manje su zadovoljni platom, supervizijom, nagradama za postignuće, saradnicima, prirodom posla i imaju niže ukupno zadovoljstvo.

Tabela 3.

Prikaz korelacije sociodemografskih varijabli i zadovoljstva poslom

	Plata	Unapređenje	Supervizija	Pogodnosti	Nagrada za postignuće	Uslovi rada	Saradnici	Priroda posla	Komunikacija	Ukupno zadovoljstvo
Pol	-0.14*	-0.23**	-0.12	-0.27**	-0.22**	-0.23*	-0.16*	-0.23*	-0.10	-0.27**
Starost	-0.19*	-0.26**	-0.14	-0.33**	-0.26**	-0.24*	-0.17*	-0.24*	-0.06	-0.30**
Radni staž	0.05	0.03	0.10	-0.01	0.09	-0.06	0.06	0.10	0.06	0.05
Obrazovanje	-0.18*	-0.13	-0.23**	-0.05	-0.14*	-0.12	-	-	-0.11	-0.22**
mesto stanovanja	0.06	0.07	-0.01	0.12	0.05	0.11	-0.04	-0.06	-0.07	0.03

Lokacija škole	-0.03	-0.09	-0.04	-0.07	0.01	0.06	0.03	-0.14	0.02	-0.03
broj škola u kojima nastavnici rade	-0.13	-0.08	0.03	-0.01	0.01	0.09	0.01	-0.12	-0.07	-0.04
Obrazovni ciklus	-0.10	-0.09	-0.05	0.01	-0.08	0.01	-0.11	-0.02	-0.11	-0.10
Tip škole	-0.14*	-0.23**	-0.12	-0.27**	-0.22**	-0.23*	-0.16*	-0.23*	-0.10	-0.27**

* - statistički značajno na nivou 0.05 ** statistički značajno na nivou 0.

POVEZANOST ORGANIZACIONE KLIME I ZADOVOLJSTVA POSLOM

Na osnovu rezultata istraživanja prikazanih u Tabeli 4. postoji statistički značajna ($p < 0.05$), pozitivna korelacija između kvaliteta međuljudskih odnosa, stila upravljanja, kontrole i odnosa prema radu i učenicima i svim aspektima zadovoljstva posla, sem korelacija između kontrole i komunikacije i negativna, statistički značajna korelacija ($p < 0.05$) između nekvalitetnih međuljudskih odnosa i opterećenosti poslom i svim aspektima zadovoljstva posla.

Rezultati ukazuju da prijatna klima u radnoj organizaciji povlači sa sobom više zadovoljstvo a negativna organizaciona klima doprinosi nižem nivou zadovoljstva poslom, ali i po zasebnim segmentima (plate, unapređenja, pogodnosti, nagrade za postignuće, uslovima rada, saradnicima, prirode posla, komunikaciji i ukupnom zadovoljstvu).

Tabela 4.

Prikaz korelacije organizacione klime i zadovoljstvo poslom

	Plata	Unapređje	Supervizija	Pogodnosti	Nagrada za postignuće	Uslovi rada	Saradnici	Priroda posla	Komunikacija	Ukupno
										Zadovoljstvo
Kvalitetni međuljudski odnosi	0.44**	0.44**	0.47**	0.35**	0.45**	0.32**	0.52**	0.38*	0.31**	0.57**
Stil upravljanja	0.39**	0.45**	0.57**	0.32**	0.44**	0.30**	0.41**	0.31*	0.24**	0.56**

Kontrola	0.30**	0.28**	0.20**	0.18**	0.24**	0.13	0.20**	0.22*	0.11	0.30**
	**							*		
Odnos prema radu i učenicima	0.36**	0.37**	0.40**	0.28**	0.33**	0.21**	0.44**	0.34*	0.30**	0.48**
	**					**		*		
Nekvalitet ni međuljudski odnosi	-0.35**	-0.33**	-0.62**	-0.25**	-0.44**	-0.25**	-	-0.42*	-0.43**	-0.57**
	**					**	0.70**	*		
Opterećenost poslom	-0.48**	-0.38**	-0.25**	-0.47**	-0.37**	-0.51**	-	-0.40*	-0.14*	-0.50**
	**					**	0.33**	*		

* - statistički značajno na nivou 0.05 ** statistički značajno na nivou 0.01.

DISKUSIJA REZULTATA

Organizaciona klima predstavlja zbir percepcija zaposlenih u radnom okruženju, koje utiču na njihovo ponašanje, stavove i radnu motivaciju. Ovaj koncept uključuje različite dimenzije kao što su međuljudski odnosi, stil upravljanja, organizacija rada i podrška rukovodstva (Schneider, et al., 2013). U školskom kontekstu, organizaciona klima je ključna jer direktno utiče na emocionalnu dobrobit nastavnika, njihov profesionalni razvoj i zadovoljstvo poslom (Hoy & Miskel, 2008). Zadovoljstvo na poslu definiše se kao pozitivan emocionalni odgovor na radne zadatke i okruženje (Locke, 1976). Studije ukazuju da zadovoljstvo na poslu proizilazi iz uravnoteženih odnosa između radnih vrednosti pojedinca i stvarnih uslova rada. Visoko zadovoljstvo poslom povezano je sa boljim radnim učincima, nižim nivoom stresa i manjom fluktuacijom zaposlenih (Spector, 1997). Takođe, pozitivna organizaciona klima može povećati zadovoljstvo poslom tako što pruža podršku, omogućava autonomiju i stvara prilike za profesionalni razvoj (Hoy & Miskel, 2008). Sa druge strane, negativna klima, koja uključuje nedostatak podrške i preopterećenost zaposlenih, može smanjiti zadovoljstvo, povećati stres i doprineti sagorevanju na poslu (Collie, et al., 2012).

U našem istraživanju, zadovoljstvo poslom je visoko izraženo kod nastavnika, organizaciona klima je pozitivno ocenjena, postoji značajna korelacija između organizacione klime i zadovoljstva poslom, što je u skladu sa prethodnim istraživanjima poput onih koje su sprovedili Hoy i Miskel (2008), kao i Collie, et al., 2012. Takođe, rezultati ukazuju na pozitivan uticaj organizacione klime na zadovoljstvo poslom na istraživanom uzorku. Naši rezultati mogu se uporediti sa rezultatima brojnih istraživača koji takođe ukazuju na pozitivne korelacije organizacione klime i zadovoljstva poslom u istraživanja Braun (Brown, 2008, Rao, 2014), gde se naglašava kvalitet organizacione klime, zadovoljstva poslom, kvalitet upravljanja organizacijom kao ključni faktori zadovoljstva poslom. Dimenzije organizacione klime koje se odnose na međuljudske odnose i stil upravljanja ocenjene

su pozitivno, što može doprineti opštem zadovoljstvu poslom. S druge strane, opterećenost poslom i pogodnosti su dimenzije koje zahtevaju pažnju kako bi se dodatno poboljšalo zadovoljstvo nastavnika i smanjio stres u radnom okruženju. Na osnovu svega iznetog, može se reći da podaci idu u prilog prve dve istraživačke hipoteze, pa je time i potvrđuju. Rezultati istraživanja potvrđuju značajnu povezanost između organizacione klime i zadovoljstva poslom nastavnika, što je u skladu sa prethodnim istraživanjima.

Na osnovu analize korelacije između dimenzija organizacione klime, zadovoljstva poslom i sociodemografskih varijabli rezultati ukazuju na niži nivo zadovoljstva poslom kod žena u odnosu na muškarce na dimenzijama kao što su plata, unapređenje, pogodnosti i uslove rada. Korelacija između pola i zadovoljstva poslom ukazuje na to da su nastavnice manje zadovoljne ovim aspektima posla. Što se tiče organizacione klime, nije primećena značajna povezanost između pola i percepcije organizacione klime.

Stariji nastavnici pokazuju negativne korelacije sa kvalitetnim međuljudskim odnosima, stilom upravljanja i kontrolom, što znači da stariji nastavnici percipiraju niži nivo pozitivnih karakteristika organizacione klime. Takođe, postoji negativna korelacija između starosti i zadovoljstva poslom, posebno po pitanju plate i uslova rada. Slično kao starost, varijabla radni staž je negativno povezan sa dimenzijama organizacione klime poput međuljudskih odnosa i stila upravljanja. Nastavnici sa dužim radnim stažom doživljavaju klimu kao manje pozitivnu, dok su istovremeno podložniji osećaju opterećenosti poslom. Međutim, radni staž nije pokazao značajne korelacije sa zadovoljstvom poslom, što ukazuje na to da iskustvo možda ne utiče direktno na zadovoljstvo, ali ima efekat na percepciju organizacione klime. Nalazimo sličnosti u rezultatima istraživanja koje se odnosi na self orijentaciju i zadovoljstvo poslom koji ukazuju na uticaj godina radnog staža i dobi ispitanika na odsustvo motivacije, izbegavaju socijalne kontakte, snižene društvene aktivnosti, pridržavaju se kolektivu u aktivnostima ako to predstavlja sigurnost za njih (Smailović et al, 2024). Nastavnici sa višim nivoom obrazovanja (postdiplomske studije) pokazali su niže zadovoljstvo u odnosu na nastavnike sa nižim obrazovnim statusom u dimenzijama poput supervizije, nagrade za postignuće i saradnika. Ovi nastavnici, takođe, manje pozitivno ocenjuju organizacionu klimu, ali korelacije nisu statistički značajne. Sledeći podatak otvara nova istraživačka pitanja. Naime, na posmatranom uzorku ne postoji značajna povezanost između broja škola u kojima nastavnik radi i organizacione klime ili zadovoljstva poslom, što sugerise da angažman u više škola ne utiče značajno na percepciju radnog okruženja ili zadovoljstvo.

Na osnovu ovih nalaza, možemo zaključiti da su sociodemografske varijable poput starosti, radnog staža, obrazovanja i mesta stanovanja značajno povezane sa percepcijom organizacione klime i zadovoljstva poslom, dok pol i tip škole imaju manju značajnu ulogu. Ovi rezultati ukazuju na potrebu za ciljanom intervencijom u određenim sociodemografskim grupama, posebno među starijim nastavnicima i onima sa većim obrazovnim kvalifikacijama i potvrđuju četvrtu istraživačku hipotezu.

ZAKLJUČAK

Na osnovu sprovedenog istraživanja može se zaključiti da postoji značajna povezanost organizacione klime u školama i zadovoljstva poslom nastavnika. Najznačajniji uticaj na zadovoljstvo poslom ima kvalitet međuljudskih odnosa, stil upravljanja i opterećenost poslom. Rezultati ukazuju na to da pozitivna organizaciona klima doprinosi većem zadovoljstvu nastavnika, što može smanjiti fluktuaciju zaposlenih i povećati njihov angažman i motivaciju.

Ova studija potvrđuje da se unapređenje organizacione klime može smatrati ključnim aspektom za podizanje ukupnog zadovoljstva nastavnika i samim tim, efikasnosti obrazovnog procesa.

Na osnovu dobijenih podataka preporučuje se da uprave škola posebnu pažnju posvete razvoju međuljudskih odnosa i pružanju podrške nastavnicima kako bi se postigla pozitivnija radna atmosfera.

Jedno od glavnih ograničenja ove studije je uzorak ispitanika, koji je bio ograničen na samo jednu teritoriju (opština Sjenica). To može ograničiti generalizaciju rezultata na druge geografske regione ili škole sa drugačijim socijalno-ekonomskim karakteristikama. Takođe, podaci su prikupljeni putem samoprocene ispitanika, što može dovesti do subjektivnih distorzija u odgovaranju. Istraživanje se oslanjalo na kvantitativni metod, te nisu uzeti u obzir kvalitativni aspekti koji bi mogli pružiti dublji uvid u dinamiku između organizacione klime i zadovoljstva poslom.

Pored toga, iako su u obzir uzeti neki sociodemografski faktori, drugi potencijalni faktori, poput specifičnih karakteristika rada u različitim tipovima škola (npr. osnovne naspram srednje škole) ili različitih disciplina koje nastavnici predaju, nisu bili dublje analizirani. Takođe, studija se bazira na prosečnoj analizi, što otežava praćenje promena u percepciji organizacione klime i zadovoljstva poslom tokom vremena.

Naredna istraživanja bi trebalo da obuhvate širi geografski uzorak kako bi rezultati bili generalniji. Takođe, preporučuje se upotreba mešovitih metoda istraživanja (kvantitativnih i kvalitativnih) kako bi se dublje razumeli subjektivni aspekti percepcije organizacione klime i njenog uticaja na zadovoljstvo poslom.

Longitudinalne studije mogle bi da pruže uvid u to kako se organizaciona klima i zadovoljstvo poslom menjaju tokom vremena i kako različiti spoljašnji i unutrašnji faktori utiču na ove promene. Takođe, bilo bi korisno ispitati i druge varijable koje mogu uticati na zadovoljstvo nastavnika, kao što su specifičnosti rada u različitim tipovima obrazovnih institucija, disciplina koju predaju, kao i njihove individualne karakteristike poput profesionalnog razvoja i životne ravnoteže.

LITERATURA

1. Al-Juhani, A.M. and Kishk, N. (2006) Job Satisfaction among Primary Health Care Physicians and Nurses in Al-Madinah Al-Munawwara. *The Journal of the Egyptian Public Health Association*, 81, 165-180.
2. Boxall, P., & Purcell, J. (2022, July 14). *Strategy and Human Resource Management*. Bloomsbury Publishing.
3. Brown, O.M. (2008). The relationship between organizational climate and job satisfaction of selected urban middle school teachers in the Clark County School District.
4. Collie, R. J., Shapka, J. D., & Perry, N. E. (2012). School climate and social-emotional learning: Predicting teacher stress, job satisfaction, and teaching efficacy. *Journal of Educational Psychology*, 104(4), 1189-1204.
5. Dinham, S., & Scott, C. (2000). Moving into the third, outer domain of teacher satisfaction. *Journal of Educational Administration*, 38(4), 379-396.
6. Gedif, G., Sisay, Y., Alebel, A. *et al.* (2018). Level of job satisfaction and associated factors among health care professionals working at University of Gondar Referral Hospital, Northwest Ethiopia: a cross-sectional study. *BMC Res Notes* **11**, 824 <https://doi.org/10.1186/s13104-018-3918-0>
7. Goodell TT, Van Ess Coeling H. (1944). Outcomes of nurses' job satisfaction. *J Nurs Adm*.Nov;24(11):36-41. doi: 10.1097/00005110-199411000-00009. PMID: 7965180.
8. Hansson, M., Dencker, A., Lundgren, I., Carlsson, I. M., Eriksson, M., & Hensing, G. (2022). Job satisfaction in midwives and its association with organisational and psychosocial factors at work: a nation-wide, cross-sectional study. *BMC Health Services Research*, 22(1), 436.
9. Harper, G. (2015). *The relationship between organizational culture and employee engagement* (Master's thesis, Adler University).
10. Hayes, N. (2013, October 28). *Principles Of Social Psychology*. Psychology Press.
11. Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2008). *Educational administration: Theory, research, and practice* (8th ed.). McGraw-Hill.
12. Hoy, W. K., Tarter, C. J., & Kottkamp, R. B. (1991). *Open schools/healthy schools: Measuring organizational climate*. SAGE Publications.
13. Hunt, J. and Saul, P. (1975) The Relationship of Age, Tenure, and Job Satisfaction in Males and Females. *Academy of Management Journal*, 18, 690-702.<http://dx.doi.org/10.2307/255372>
14. Kardam, B. L., & Rangnekar, S. (2012). Job Satisfaction: Investigating the Role of Experience & Education. *Researchers World*, 3, 16.
15. Locke, E. A. (1976). The nature and causes of job satisfaction. In M. D. Dunnette (Ed.), *Handbook of industrial and organizational psychology* (pp. 1297-1349). Rand McNally.

16. Niebuhr, F.; Borle, P.; Börner-Zobel, F.; Voelter-Mahlknecht, S. (2022). Healthy and Happy Working from Home? Effects of Working from Home on Employee Health and Job Satisfaction. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 19, 1122. <https://doi.org/10.3390/ijerph19031122>
17. Packard JS, Motowidlo SJ. (1987). Subjective stress, job satisfaction, and job performance of hospital nurses. *Res Nurs Health*. Aug;10(4):253-61. doi: 10.1002/nur.4770100408. PMID: 3503319.
18. Pearson, L. C., & Moomaw, W. (2005). The relationship between teacher autonomy and stress, work satisfaction, empowerment, and professionalism. *Educational Research Quarterly*, 29(1), 37-53.
19. Peljto A. (2023). *Posvećenost, zadovoljstvo poslom i namjera napuštanja u zdravstvenim institucijama u Kantonu Sarajevo* : magistarski rad. Sarajevo.
20. Prorakovic A., Nogalo A. (2023). Upitnik organizacione klime za nastavnike. *psihologije u Zadru, D. 10 svezaka Zbirke psihologijskih skala i upitnika*.
21. Ribeiro, N., Duarte, A. P., Filipe, R., & Torres de Oliveira, R. (2020). How authentic leadership promotes individual creativity: The mediating role of affective commitment. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 27(2), 189-202.
22. Schaffer, R. H. (1953). Job satisfaction as related to need satisfaction in work. *Psychological Monographs: General and Applied*, 67(14), 1–29. <https://doi.org/10.1037/h0093658>
23. Schneider, B., Ehrhart, M. G., & Macey, W. H. (2013). Organizational climate and culture. *Annual Review of Psychology*, 64(1), 361-388.
24. Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (2010). Teacher self-efficacy and teacher burnout: A study of relations. *Teaching and Teacher Education*, 26(4), 1059-1069.
25. Smailović S, Numanović A, Vrtikapa M (2024). *Self orjentacija i sindrom izgaranja na poslu*. *Ekonomski izazovi/ Economic Challenges*, Year 13, no. 24, pg. 93-104 613.86:614.253.5 doi: 10.5937.
26. Spector Paul, E. (1994). *Job Satisfaction Survey*. Tampa, FL: Department of Psychology, University of South Florida.
27. Spector, P. E. (1997). *Job satisfaction: Application, assessment, causes, and consequences*. Sage Publications, Inc.
28. Todorović. (2015). *Osobine ličnosti, organizacione orijentacije i nesigurnost zaposlenja kao prediktori organizacione identifikacije, predanosti i opšte psihološke dobrobiti zaposlenih*. Doktorska disertacija. Beograd. Univeziret u Beogradu.
29. Van Houtte, M. (2005). Climate or culture? A plea for conceptual clarity in school effectiveness research. *School Effectiveness and School Improvement*, 16(1), 71-89.
30. Venkat Rao, D. G. (2014). A Study on Predictor Variables of Organizational Climate in Educational Institutes. *Acta Universitatis Danubius. (Economica)*, Vol 10, No 6).

SUMMARY

Organizational climate is a set of characteristics of a work organization that are reflected through interpersonal relations, leadership style, rules and values that rule in that organization. Organizational climate dimensions contribute to overall satisfaction and job satisfaction. The quality of interpersonal relations, management style, possibility of advancement, financial benefits are perceived as important factors of satisfaction. Sociodemographic factors, such as age, length of service, gender of teachers are related to job satisfaction and organizational climate. Female teachers achieve lower levels of satisfaction than male teachers, including pay, promotion, benefits and working conditions. Older teachers show negative correlations with quality interpersonal relationships, management style and control. Also, there is a negative correlation between age and job satisfaction, especially in dimensions such as salary and working conditions. Teachers with longer working experience perceive the climate as less positive, while at the same time they are more susceptible to the feeling of workload. However, seniority did not show significant correlations with job satisfaction, indicating that experience may not directly affect satisfaction, but it does have an effect on perceptions of organizational climate. The improvement of the organizational climate can be considered a key aspect for raising the overall satisfaction and job satisfaction of teachers, and thus the efficiency of the educational process and overall engagement in their work with the aim of positively influencing students.

EKONOMSKA GLOBALIZACIJA I NJEN UTICAJ NA KULTURNE I JEZIČKE NORME: ANALIZA KROZ PERSPEKTIVU LOKALNOG I GLOBALNOG IDENTITETA

Jelena Lekić

Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Srbija

j.lekic@uninp.edu.rs, ORCID:0000-0002-4578-8597

Marija Vešović

Fakultet za saobraćaj, komunikacije i logistiku
Budva, Crna Gora

marijavukov@gmail.com

Apstrakt

Ovaj rad analizira uticaj ekonomske globalizacije na kulturne i jezičke norme u savremenom srpskom društvu. Posebna pažnja posvećena je ulozi engleskog jezika i anglosaksonske kulture u oblikovanju jezičkih praksi i identiteta. Metodološki okvir rada zasniva se na kvalitativnoj analizi relevantne literature iz oblasti lingvistike, kulturnih studija i globalizacije, pri čemu su razmatrani radovi ključnih autora (Prčić, 2005; Bugarski, 2001; Filipović, 1990). Rezultati ukazuju na intenzivan proces prodora anglicizama u srpski jezik i pojavu hibridnog idioma poznatog kao „anglosrpski“. Diskusija problematizuje posledice globalnih kulturnih uticaja po očuvanje lokalnog identiteta, dok zaključak sintetizuje nalaze o interakciji ekonomskih i sociokulturnih procesa.

Ključne reči: ekonomska globalizacija, anglicizmi, kulturni identitet, anglosrpski, jezičke norme

ECONOMIC GLOBALIZATION AND ITS IMPACT ON CULTURAL AND LINGUISTIC NORMS: AN ANALYSIS THROUGH THE LENS OF LOCAL AND GLOBAL IDENTITY

Abstract

This paper analyzes the impact of economic globalization on cultural and linguistic norms in contemporary Serbian society. Special attention is devoted to the role of the English language and Anglo-Saxon culture in shaping linguistic practices and identities. The methodological framework is based on a qualitative analysis of relevant literature in the fields of linguistics, cultural studies, and globalization, with particular reference to the works of key authors (Prčić, 2005; Bugarski, 2001; Filipović, 1990). The findings point to the intensive influx of Anglicisms into Serbian and the emergence of a hybrid idiom known as “Anglo-Serbian.” The discussion addresses the consequences of global cultural influences for the preservation of local identity, while the conclusion synthesizes the results on the interaction between economic and sociocultural processes.

Keywords: economic globalization, Anglicisms, cultural identity, Anglo-Serbian, linguistic norms

UVOD

Globalizacija je rezultat liberalizacije tržišta, tehnološkog napretka i povećane međuzavisnosti nacija. U osnovi ovog fenomena leže ekonomski procesi, uključujući stvaranje globalnog tržišta kapitala, tržišnih blokova i dominaciju multinacionalnih kompanija. Iako globalizacija nudi prilike za ekonomski rast i razvoj, ona donosi i brojne izazove, posebno u sferi kulture i jezika. Savremeno društvo oblikuju procesi globalizacije, liberalizacije i tehnološkog napretka, koji istovremeno doprinose ekonomskom razvoju i izazivaju transformaciju kulturnih i jezičkih normi. Globalizacija, često shvaćena kao integracija tržišta i kapitala, obuhvata i šire dimenzije – političke, kulturne i jezičke (Robertson, 1999; Staničić, 2000). Preplitanje lokalnog i globalnog ogleda se u pojavi kulturne homogenizacije, ali i u nastojanjima da se očuva autentičnost nacionalnog identiteta. Poseban značaj u tom kontekstu ima engleski jezik, koji je postao dominantno sredstvo komunikacije u ekonomiji, obrazovanju i medijima (Crystal, 2003).

Pregled literature pokazuje da su autori poput Bugarskog (2001) i Prčića (2005) detaljno analizirali prodor anglicizama u srpski jezik, dok je Filipović (1990) istraživao genezu i značenje anglicizama u širem jugoslovenskom prostoru. Njihovi nalazi ukazuju na pojavu specifičnog jezičkog koda – „anglosrpskog“ – koji se sve češće javlja u svakodnevnoj komunikaciji. Upravo se na tom spoju ekonomskih, kulturnih i lingvističkih procesa zasniva istraživački okvir ovog rada.

Savremeni svet oblikuju tri ključna procesa – globalizacija, liberalizacija i tehnološki napredak. Iako se termin „globalizacija“ počeo intenzivnije koristiti tek u novije vreme, njegovo značenje tumači se na različite načine, u zavisnosti od autora. Ovaj proces doprinosi formiranju trgovinskih saveza, nastanku multinacionalnih kompanija i razvoju globalne privrede. Svet sve više funkcioniše kao jedinstveni sistem, a pristup svetskom tržištu postaje dostupan velikom broju aktera. Ekonomska globalizacija otvara mnoge šanse državama širom sveta – zahvaljujući tim prilikama, brojne zemlje su od nerazvijenih postale značajni ekonomski centri, predstavljajući inspiraciju za druge koje se tek uključuju u globalnu tržišnu utakmicu. Važno je, međutim, naglasiti da globalizacija nije isto što i globalna ekonomija – ona je njen širi okvir, koji osim ekonomskih, obuhvata i političke, kulturne i društvene aspekte (Staničić, 2000). Promenom tokova robe, ljudi i informacija, različite regije se međusobno povezuju i uspostavljaju interakciju. Time se podstiče decentralizacija i dolazi do prenosa suvereniteta sa država na nadnacionalne strukture. Globalizacija ubrzava ove procese i stvara nove okolnosti kojima se svi akteri moraju prilagoditi kako bi ostali konkurentni.

Tradicionalno, globalizacija se definiše kao proces liberalizacije i integracije nacionalnih tržišta kapitala u jedno globalno tržište. Danas se ovaj pojam sve češće koristi u širem smislu, koji uključuje međunarodnu razmenu dobara, kapitala, radne snage i tehnologija (Dujšin, 1999). Sam pojam potiče od reči „global“, što označava celinu, dok globalizam označava pogled na svet iz perspektive ukupnosti. Globalizacija se može shvatiti kao društveni proces koji teži objedinjavanju sveta (Turek, 1999). Postoje i teorijska tumačenja koja globalizam povezuju s razvojem mikroelektronskih tehnologija (Rodin, 1999). U savremenom društvu, upravo zahvaljujući globalizaciji, kontakti između ljudi i država postaju učestaliji, a

razmišljanje sve više poprima globalni karakter. Ovaj fenomen sa sobom nosi i određene izazove – neprekidno ulaganje u znanje, istraživanje, razvoj i tehnološke inovacije postaje imperativ. Onaj ko ne uspe da se pravovremeno uključi u globalne tokove, lako može zaostati. Svet se sve više povezuje i funkcioniše kao zajednica, što je inspirisalo poznatu metaforu o „globalnom selu“. Globalizacija se tako percipira kao proces približavanja sveta, ali i jačanja svesti o njenoj međusobnoj povezanosti (Robertson, prema Milardoviću, 1999).

Može se reći da globalizacija predstavlja rezultat razvoja nauke, savremene tehnologije, tržišne privrede i demokratskih vrednosti. Omogućila je slobodan protok kapitala, ljudi, informacija i robe, uz postupno ukidanje granica. Iako se najviše pažnje posvećuje njenim političkim i ekonomskim aspektima, u poslednje vreme sve više se govori i o njenim ekološkim, kulturnim i društvenim implikacijama. U tom kontekstu sve više dolaze do izražaja i glasovi kritičara globalizacije, među kojima su borci za ljudska prava, zaštitu životinja i druge oblike društvenog angažmana. Teorijska osnova za razumevanje globalizacije postavljena je osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka zahvaljujući Ronaldu Robertsonu, koji je utemeljio pristup za proučavanje pojava sa globalnim značenjem. Zapadna kultura, obzirom na snagu i moć grupnih medija i snažnu propagandu, u sučeljavanju sa drugim kulturama poseduje napadni stav i na taj način zapostavlja kvalitete i vrednosti lokalnih kultura i tradicija. Danas se globalizacija smatra amerikanizacijom jer najveći deo informatičke revolucije dolazi iz Sjedinjenih Država i na taj način uvećava moć uticaja američke kulture u čitavom svetu.

U ovom radu analiziraćemo način na koji ekonomski procesi oblikuju kulturne i jezičke norme. Pažnju ćemo posvetiti uticaju anglosaksonske kulture i engleskog jezika na srpsko društvo, istovremeno istražujući potencijalne mehanizme otpora kulturnoj homogenizaciji. Polazište istraživanja je teza da ekonomska globalizacija nije samo ekonomski proces već i sociokulturni fenomen koji preoblikuje identitete kroz globalnu distribuciju robe, informacija i vrednosti.

METODOLOGIJA

Rad se temelji na kvalitativnoj analizi sekundarnih izvora, uključujući monografije, naučne članke i studije slučaja koje se bave globalizacijom, kulturnim identitetom i jezičkim promenama. Ključni autori analizirani su u cilju identifikovanja dominantnih obrazaca uticaja engleskog jezika na srpski. Hipoteza od koje se polazi glasi: *Ekonomska globalizacija, posredovana dominacijom engleskog jezika, dovodi do sistematskih promena u srpskom jeziku i oblikuje hibridni identitet na preseku lokalnog i globalnog.*

UTICAJ GLOBALIZACIJE NA PROMENE DRUŠTVENIH NORMI

Savremeni proces tranzicije, kao deo odgovora na globalizaciju, prisutan je širom sveta. Ovaj proces obuhvata i razvijene zemlje i zemlje u razvoju, ali se u razvijenim ekonomijama tranzicija odvija lakše i bezbolnije zbog već uspostavljenih tržišnih struktura i tradicije privatne svojine. Nasuprot tome, bivše socijalističke zemlje

suočile su se s mnogo izazova tokom tranzicije iz planskih u tržišne ekonomije. Upornost i istrajnost bile su ključne osobine koje su omogućile pojedinim zemljama srednje i istočne Evrope da postanu članice Evropske unije. Međutim, neke države još uvek zaostaju u tom procesu. Tranzicija nije zahvatila samo zemlje u razvoju i bivše socijalističke sisteme, već i razvijene nacije, ali sa znatno manje teškoća. Razvijene zemlje su već imale tržišne privrede i privatnu svojinsku strukturu, što im je omogućilo da se lakše uklope u zahteve globalnog tržišta. Nasuprot tome, zemlje koje su iz planske ekonomije prelazile u tržišnu, suočile su se sa bolnim promenama i izazovima koje tranzicija nosi. Ipak, mnoge od njih, uprkos poteškoćama, postigle su značajan napredak i uključile se u evropske integracije, dok druge i dalje kaskaju za tim procesom.

Iskustvo Srbije u razdoblju od 1990. do 2002. predstavlja poseban slučaj kada se razmatra globalizacija, naročito njen američki oblik. Tokom tog perioda, Srbija je bila u međunarodnoj izolaciji, van tokova savremenih globalnih kretanja. Srpsko društvo je u to vreme smatrano tradicionalnim, zatvorenim za moderne razvojne tokove, zbog čega su promene najčešće dolazile spolja. Instrumenti transformacije nisu bili samo ekonomski – tu su bili i obrazovni modeli, medijski sadržaji i kulturni obrasci koji su se uvozili, najčešće iz SAD.

Američki uticaj postao je vidljiv kroz razne sfere: od povećanog prisustva američkih filmova i televizijskih emisija, do poslovnih inicijativa i saradnje sa međunarodnim finansijskim institucijama. Sve to predstavlja deo šireg procesa kulturne dominacije – poznatog kao amerikanizacija. Ona ne podrazumeva samo uvođenje stranih proizvoda ili ideja, već i promenu svesti i načina mišljenja ljudi. Njeni zagovornici tvrde da je reč o savremenom i demokratskom modelu koji nudi napredak, ali protivnici ističu opasnost od gubitka nacionalnog identiteta i kulturne autentičnosti.

Srbija je već kroz istoriju bila izložena različitim pokušajima kulturnog oblikovanja – od Osmanskog carstva, preko Austrougarske i komunizma. Sve te epohe ostavile su trag, ali nisu izbrisale osnovne crte srpskog identiteta. I danas, kada se suočavamo sa sofisticiranijim oblicima kulturnog uticaja, otpor prema nametnutim obrascima i dalje postoji – bilo kroz osećaj nezavisnosti, bilo kroz svest o duhovnoj autonomiji naroda. Pitanje obrazovanja i medijskog prostora u tom kontekstu igra centralnu ulogu. Američki model obrazovanja i informisanja, iako visoko razvijen, nije univerzalno prihvatljiv. Diskusija o tome šta je „dobar model“ obrazovanja traje odavno i nikako se ne može jednostrano završiti. Pokušaji standardizacije i nametanja jedinstvenog kulturnog okvira nailaze na otpor – kako iz praktičnih, tako i iz teorijskih razloga. Identitet se u tom smislu pokazuje kao najsnažnija odbrambena tačka – on funkcioniše kao unutrašnji mehanizam otpora svakom pokušaju kulturnog potčinjavanja. Ne treba zanemariti ni mogućnost unutrašnje kritike unutar samih Sjedinjenih Američkih Država. Iako trenutno nevidljive na političkom horizontu, u američkom društvu postoje i one snage koje se protive imperijalnom širenju američke kulture. Njihovo jačanje moglo bi doprineti uravnoteženijem i humanijem pogledu na globalizaciju.

Kao i u drugim zemljama, i u Srbiji postoje različiti stavovi o globalizaciji. Dok jedni u njoj vide šansu za napredak, drugi strahuju od gubitka identiteta i duhovnog porobljavanja. U tom razmeđu mišljenja, neophodno je razvijati kritički odnos prema svim oblicima spoljnog uticaja, ne zbog odbijanja promena, već zbog očuvanja autentičnosti.

Globalizacija takođe otvara prostor za novo poimanje identiteta – identiteta koji nije fiksiran, već se gradi kroz izbore koje pojedinac svakodnevno pravi: od muzike koju sluša, vrednosti koje usvaja, do načina izražavanja i oblačenja. Ova raznolikost je istovremeno šansa i izazov. S jedne strane, otvara se mogućnost interkulturalnog dijaloga i međusobnog upoznavanja naroda, dok s druge dolazi do napetosti i sukoba izazvanih nerazumevanjem, predrasudama ili osećajem ugroženosti. U tom smislu, posebno je važno promovisati **interkulturalno obrazovanje**, koje ne podrazumeva samo upoznavanje sa drugim kulturama, već i razvijanje empatije, tolerancije i spremnosti na saradnju. Interkulturalnost znači živeti jedni sa drugima, a ne samo jedni pored drugih – deliti resurse, poštovati razlike i graditi zajednički prostor u kome su svi ravnopravni.

Na kraju, iako globalizacija nosi brojne izazove, ona istovremeno omogućava i priliku da društva poput Srbije redefinišu svoj položaj u svetu. No, da bi to bilo moguće, neophodno je osmisliti sopstveni model razvoja, koji neće slepo pratiti strane uzore, već će se oslanjati na sopstvene vrednosti, istoriju i kulturni identitet.

Globalizacija i ekonomski procesi

Globalizacija se često posmatra kroz prizmu ekonomske integracije, koja uključuje liberalizaciju tržišta, slobodno kretanje kapitala i stvaranje globalnih ekonomskih mreža. Srbija, kao i druge zemlje u tranziciji, suočava se s izazovima prilagođavanja globalnim ekonomskim tokovima. Ovi procesi ne utiču samo na ekonomsku strukturu već i na kulturne norme, kako kroz potrošačke obrasce, tako i kroz medijski sadržaj koji dolazi iz ekonomskih centara moći, poput Sjedinjenih Američkih Država.

Kulturne promene pod uticajem globalne ekonomije

Ekonomska globalizacija omogućava cirkulaciju globalnih kulturnih proizvoda, što vodi ka homogenizaciji kulturnih normi. Ovaj proces često se naziva "amerikanizacija," budući da dominacija američkih medija, tehnologija i potrošačkih proizvoda oblikuje kulturne obrasce u mnogim delovima sveta, uključujući Srbiju. Primeri uključuju popularizaciju zapadnih vrednosti, načina života i potrošačkih praksi, što utiče na tradicionalne norme i identitete.

Uticaj na jezičke norme

Jezik igra ključnu ulogu u procesu globalizacije, jer je osnovno sredstvo prenosa ideja i vrednosti. Dominacija engleskog jezika u ekonomiji, tehnologiji i medijama rezultirala je stvaranjem hibridnih oblika jezika, poput "anglosrpskog." Ova pojava uključuje prilagođavanje srpskog jezika engleskim normama kroz upotrebu anglicizama i promena u pravopisu, sintaksi i semantici. Primeri su izrazi poput "e-mail," "marketing," i "implementacija," koji su postali deo svakodnevnog govora, ali i formalne komunikacije. Globalna upotreba engleskog jezika donosi i pozitivne aspekte, poput lakšeg međunarodnog povezivanja i pristupa globalnim znanjima.

Međutim, istovremeno postoji rizik od gubitka jezičkog i kulturnog identiteta, posebno u manjim jezičkim zajednicama.

UTICAJ GLOBALIZACIJE NA PROMENE JEZIČKIH NORMI

Jezik je jedan od najimpulsivnijih faktora svih kultura. Jezik poput krvi, svoje izvoriste ima u srcu kulture tog naroda i teče venama jedne ljudske zajednice. Jezik je spoljna manifestacija stvarne kulture jednog naroda i njihov govor je reprezentator njihovih misli i identiteta, drugim rečima njihovog malog sveta. Jezik je pojava koja je poput živog bića uz druge članove ljudske zajednice i pomaže im u pronalasku adekvatnih izraza za spajanje i prenošenje osećanja i misli. Jezik jednostavno živi sa ljudima, menja se, pa čak i umire. Smrt svakog jezika znači i smrt dela svetske kulturne baštine u pravom smislu reči. Raznolikost u jezicima je prava replika raznolikosti u ljudskim životima, i ako jednoga dana iščezne određeni broj jezika, odnosno na svetu opstane samo nekoliko jezika, u tom slučaju naš svet će izgubiti veliki deo svog bića, svog identiteta, svoje raznolikosti.

Za očuvanje raznolikosti jezika i ljudskih kultura do sada su učinjene mnogobrojne aktivnosti, a među njima je proglašenje 2008. godine «godinom maternjih jezika». Već jednu deceniju, 21. februar se obeležava danom maternjeg jezika. Tog dana se održavaju posebne manifestacije i ceremonije u znak veličanja maternjeg jezika i svi se trude na očuvanju lokalnih manjih jezika. Ali, nažalost, u svetu nije toliko vesela situacija kada se govori o raznolikosti jezika. Drugim rečima, polovina od postojećih 7 hiljada jezika u svetu se nalazi pred opasnošću od izumiranja. Odnosi zasnovani na političkim intencijama i diskriminatorski odnos sa manjinama u različitim krajevima sveta, širenje uticaja interneta i drugih grupnih medija te uticaj većinskog jezika u tim medijima su neki od razloga iščezavanja ljudskih jezika. Velike migracije, prelazak seoskog stanovništva u gradove, prevlast službenog državnog jezika u svakodnevnom ljudskim radnostima i obrazovanju ali i davanje posebne važnosti službenom državnom jeziku su još neki od razloga koji dovode do iščezavanja manjih lokalnih jezika.

Globalizacija, kao što smo naveli, pokušava da sve stavi u jedan kalup, u senci jednog jezika i jedne kulture. Stoga, jedinstvo svih svetskih kultura zasnovanih na jednom jeziku, a ovih godina se govori samo o engleskom jeziku, može dovesti do ozbiljnih problema u ljudskom društvu. Ovaj problem će se okončati zaboravom maternjeg jezika većine manjih naroda u svetu, a kao završnica u tom procesu je svakako izumiranje jezika i identiteta jednog dela svetske kulture i tradicije.

Veliki broj svetskih naučnika i stručnjaka je izrazio svoju duboku zabrinutost ovim slučajem te su globalizaciju okarakterisali izuzetno rušilačkom i agresivnom pojavom. Kuićiro Macura, bivši generalni sekretar UNESCO-a, jedne prilike je rekao: «U razmaku od samo nekoliko narednih generacija postoji mogućnost da će polovina od postojećih 7 hiljada evidentiranih jezika u svetu jednostavno iščeznuti. Jedna četvrtina ovih jezika se podučava u obrazovnim institucijama i upotrebljava na internetu. Većina ih se zapravo upotrebljava samo u neophodnim i preko potrebnim slučajevima. Stotine jezika se jednostavno upotrebljava samo u obliku govora i ne možemo ih pronaći na satelitiskim kanalima, dnevnoj štampi ili obrazovnim institucijama.

Postojanje jedinstvenog jezika za uspostavljanje kontakata na globalnom nivou, posebno u kulturnim i medijskim vezama, svakako da poseduje i pozitivne karakteristike. Jedinstven jezik im omogućava da, uprkos kulturnim razlikama, uspostave veze i ostvare kontakt sa drugim ljudima, što jednostavno smanjuje radikalizam koji postoji u velikom broju svetskih kultura, a sve usled nepoznavanja kultura i običaja drugih naroda. Ali i dalje je izuzetno velika i ozbiljna opasnost i pretnja da bi nadvladavanje jednog ili nekoliko jezika u uspostavljanju kontakata u svetu doveo do postepenog iščeznuća manjih lokalnih jezika. Ovde se postavlja pitanje šta je potrebno učiniti da se zaustavi taj proces, odnosno, na koji način se mogu spasiti lokalni jezici?

Stiče se utisak da, jačanjem i rasprostriranjem engleskog jezika u svetu, treba raditi na jačanju i drugih svetskih jezika. Stručnjaci i vlasnici grupnih medija trebaju podržati ovaj proces i u medijski eter uvrstiti programe na maternjem jeziku ili jezicima koji su pred opasnošću izumiranja. Na taj način će doći do snaženja unutarjezičnih veza, dok će istovremeno porasti mogućnost izučavanja i naučnog rada. Na taj način će doći do ponovnog oživljavanja jezika. Ali ovaj metod zavisi od mnogih faktora, ali pozitivnih pomaka u svetu je bilo.

Sa druge strane, zvanična podrška lokalnim jezicima može igrati ključnu ulogu u njihovom očuvanju i sprečavanju da u potpunosti nestanu. Uključivanje tih jezika u obrazovni sistem – od osnovnog pa sve do univerzitetskog nivoa – može doprineti očuvanju kulturnog nasleđa i identiteta naroda. I pored sveprisutnih uticaja globalizacije, i dalje postoji nada da će čovečanstvo pronaći način da sačuva jezičku raznolikost, kroz aktivnu promociju i realizaciju programa posvećenih zaštiti lokalnih jezika. Kao jedna od posledica globalnog uticaja engleskog jezika, naročito putem medija, interneta i popularne kulture, uočava se sve češća pojava tzv. „anglosrpskog“ – specifičnog oblika srpskog jezika koji nastaje spontanom mešanjem sa engleskim. Ova jezička tvorevina predstavlja nesistematsku kombinaciju srpskih i engleskih izraza i pravila, i karakteristična je za svakodnevnu upotrebu, naročito među mlađom populacijom i u urbanim sredinama.

Ono što zabrinjava jeste pojava neformalne norme koja se sve više udaljava od standardnog srpskog jezika i naginje ka strukturi engleskog jezika – kako u gramatici, tako i u leksici i sintaksi. Ova tendencija ukazuje na to da engleski, često nesvesno, postaje dominantan model prema kojem se sve češće oblikuje komunikacija, pri čemu se zapostavlja znanje i upotreba pravilnih oblika u maternjem jeziku.

Pravopis

- Briše se načelo transkripcije elemenata iz stranih jezika, naročito u tekstovima na latinici, a sve više i ćirilici: * E-MAIL (umesto *imejl*), *ROAMING (um. *roming*), *WEB *sajt* ili *WEB *sajt* (um. *veb-sajt*).
- Svi članovi višečlanih naziva institucija, organizacija, kompanija, itd. pišu se velikim početnim slovima: *Matica* **Srpska* (um. *Matica srpska*), *Jugoslovensko* **Dramsko* **Pozorište* (um. *Jugoslovensko dramsko pozorište*).
- Svi članovi višečlanih naslova naziva umetničkih (književnih, likovnih, muzičkih, filmskih i dr.) dela, televizijskih i radio emisija, te naziva novina i časopisa, itd. pišu se velikim početnim slovima: *Porodično* **Blago* (um. *Porodično blago*), *Politikin* **Zabavnik* (um. *Politikin zabavnik*).

- Svi članovi višečlanih adresa pišu se velikim početnim slovima: *Ulica *Proleterskih *Brigada* (um. *Ulica proleterskih brigada*), *Bulevar *Oslobođenja* (um. *Bulevar oslobođenja*).
- Nazivi dana u nedelji i meseci u godini, naročito u sklopu datuma, pišu se velikim početnim slovima: *u *Nedelju 10. *Maja* (um. *u nedelju, 10. maja*).
- Izvedenice od ličnih imena i prezimena pišu se velikim početnim slovom: *ovogodišnji *Nobelovci* (um. *ovogodišnji nobelovci*), *volim *Spilbergovske spektakle* (um. *volim spilbergovske spektakle*).
- Pridevi izvedeni od geografskih imena i imena nacija pišu se velikim početnim slovom: *skok *Britanske funte* (um. *skok britanske funte*), *kursevi *Španskog jezika* (um. *kursevi španskog jezika*).
- U višecifrenim brojevima radi razdvajanja hiljada piše se zarez: **96,000 dinara* (um. *96.000 ili 96 000 dinara*).
- Između sati, minuta i sekundi piše se dvotačka: *Film počinje u *22:30.* (um. *u 22.30*).
- U decimalnim razlomcima piše se tačka: **30.25%* (um. *30,25%*), **92.5 MHz* (um. *92,5 MHz*), pri čemu se ova "decimalna tačka" bez izuzetka izgovara kao 'zapeta', 'zarez' ili 'koma' (!).
- Datumi se pišu ili bez tačaka iza dana i/ili godine, ili se oni međusobno razdvajaju kosom crtom: **1.5.1995 ili *1 maj 1995 ili *1 / 5 / 1995* (um. *1.5.1995. ili 1. V 1995. ili 1. maj 1995.*).
- Godine predstavljene arapskim ciframa pišu se bez tačke: *ulazak u *2000 godinu* (um. *u 2000. godinu*).
- Latinički natpisi pišu se bez diakritičkih znakova: **BOZICNO SNIZENJE CENA* (um. *BOŽIČNO SNIŽENJE CENA*), **Cajanka bez secera* (um. *Čajanka bez šećera*).
- Reči i afiksi stranog porekla, naročito iz engleskog, u latinici se pišu slovima x, y, w, q, koja, strogo uzev, ne spadaju u abecedu srpskog jezika: **MAXIMALAN* (um. *maksimalan*).

Izgovor

- Višecifreni brojevi se često izgovaraju pojedinačno po ciframa ili u grupama, što je pod uticajem engleskog jezika: tako se, recimo, rezolucija 1244 izgovara kao **,„jedan-dva-četiri-četiri“* ili **,„dvanaest-četrdeset četiri“*, umesto pravilnog „hiljadu dvesta četrdeset četiri“. Slično, Boeing 767 često se čuje kao **,„sedam-šest-sedam“*, umesto „sedamsto šezdeset sedam“.
- Internet adrese se sve češće izgovaraju prema engleskoj fonetici, uz mešavinu sa domaćim izgovorom: slovo **,„w“* se najčešće čita kao „ve“, ponekad kao **,„dabl-ju“* ili **,„dabl-ve“*, iako su „v“ i „w“ različita slova. Deo u adresama kao što je **,„co.yu“* izgovara se kao „co tačka ju“ ili „ko tačka ju“, dok bi po pravopisu bilo ispravno „ce-o tačka ipsilon-u“.
- Sve je češća praksa da se engleski izrazi čitaju kao da su već prevedeni: naziv **COFFEE* se tumači i izgovara kao „kafa“, **STRATEGIC MARKETING* kao „strateški marketing“, a **IMAGE CENTER* kao „imidž centar“, izostavljajući engleski fonetski oblik.

Gramatika

- Imenice se sve češće koriste kao pridevi, po modelu engleskog jezika: *, „streč pantalone“, *, „nana čaj“, što nije u skladu sa normama srpskog jezika.
- Dolazi do obrnutog redosleda kod imena institucija i ličnosti: umesto „Univerzitet Stanford“ koristi se *, „Stanford univerzitet“, a umesto „Biblioteka Džona F. Kenedija“ – *, „Džon F. Kenedi biblioteka“.
- Sufiksi se često dodaju samo na prezime u imenu: *, „film Čarli Čaplina“ umesto „film Čarlija Čaplina“, *, „kompanija Bil Gejtsa“ postaje *, „Bil Gejtsova kompanija“.
- Akronimi se ne menjaju po padežima: čuje se *, „saradnja sa UNICEF“ ili *, „privatizacija u JAT“, umesto ispravno: „sa UNICEF-om“ ili „u Jatu“.
- Pojedini predlozi se koriste nepravilno: *, „pušenje je štetno za zdravlje“ umesto „po zdravlje“, *, „hvala za informaciju“ umesto „na informaciji“.
- Uočava se pogrešna konstrukcija rečenica: *, „kontaktirati nekoga“ (umesto „kontaktirati s nekim“), *, „konsultovati nekoga“ (umesto „konsultovati se s nekim“), *, „sa ili bez diplome“ (umesto „sa diplomom ili bez nje“), *, „avioni za i iz Pariza“ (umesto „avioni za Pariz i iz Pariza“).

Semantika

- Zbog slabog poznavanja značenja reči, često dolazi do korišćenja sinonima koji su suvišni ili neprecizni, često pod uticajem engleskog: *, „tender“ umesto „konkurs“, *, „tribunal“ umesto „sud“, *, „implementacija“ umesto „sprovođenje“, *, „evaluacija“ umesto „vrednovanje“, *, „monitoring“ umesto „nadzor“, *, „kasting“ umesto „audicija“, *, „menadžment“ umesto „uprava“, itd.
- Lažni prijatelji (rečima sličan oblik, ali različito značenje) dovode do pogrešnog preuzimanja značenja: *, „definitivno“ u značenju „izvesno“, *, „ekonomija“ kao sinonim za „privreda“, *, „administracija“ kao „vlada“, *, „relaksacija“ kao „opuštanje“ (umesto „popuštanje“ ili „labavljenje“), itd.
- Takođe, neke od domaćih reči se koriste u neadekvatnim kontekstima: *, „ohrabriti“ umesto „podstaci“, *, „iskustvo“ u značenju „doživljaj“, *, „naslovi“ kao „glavne vesti“, *, „kratka priča“ umesto „pripovetka“.
- Tautološki izrazi (ponavljanje istog značenja): *, „hotdog viršla“ (što zapravo znači „viršla viršla“), *, „fokus težišta“, *, „tender konkurs“, *, „samit na vrhu“, *, „svemirski spejs-šatl“, *, „Golfski zaliv“.
- Promena imena poznatih istorijskih ličnosti prema engleskom modelu može izazvati konfuziju, kao što je slučaj sa *, „Kristofer Kolumbo“, umesto „Kristifor Kolumbo“.

Pragmatika

- U svakodnevnom govoru preuzimaju se strane fraze, iako u jeziku već postoje odgovarajuće domaće: *, „Moje ime je...“ umesto „Zovem se...“; *, „Mogu li da vam pomognem?“ umesto „Izvolite?“; *, „Pričaj mi o tome!“ umesto „Ma, šta kažeš?“; *, „Jeste li dobro?“ umesto „Jeste li se povredili?“; *, „O, moj Bože!“ umesto „Gospode Bože!“; *, „Ne pušite!“ umesto „Zabranjeno pušenje!“; *, „Mislite o tome!“ umesto „Razmislite!“; *, „Uživajte!“ umesto „Priyatno!“; kao i česta upotreba *, „by the way“ umesto „uzgred“.

REZULTATI

Analiza literature pokazala je nekoliko ključnih rezultata:

1. **Intenzivan prodor anglicizama** – U stručnoj i svakodnevnoj komunikaciji primećuje se rastući broj anglicizama (npr. *marketing*, *menadžment*, *implementacija*), što dovodi do smanjenja upotrebe domaćih ekvivalenata (Prčić, 2005).
2. **Pojava „anglosrpskog“** – Mešavina srpskog i engleskog jezika, naročito prisutna u urbanim sredinama i među mladima, sve češće funkcioniše kao neformalna komunikacijska norma (Bugarski, 2001).
3. **Promene u pravopisu, izgovoru i gramatici** – Pod uticajem engleskog jezika dolazi do odstupanja od standardnih pravopisnih i gramatičkih pravila (Filipović, 1990).
4. **Kulturne implikacije** – Prodor engleskog jezika povezan je sa jačanjem kulturne homogenizacije i smanjenjem osećaja jezičke i kulturne autentičnosti, ali i sa većim mogućnostima međunarodne komunikacije i pristupa globalnim znanjima (Crystal, 2003).

DISKUSIJA

Rezultati potvrđuju nalaze Prčića (2005), Bugarskog (2001) i Filipovića (1990) da anglicizmi nisu samo lingvistički fenomen, već i odraz kulturnog pritiska i ekonomskih tokova globalizacije. Dok Bugarski (2001) ukazuje na pragmatičnu funkciju anglicizama kao sredstva za efikasnu komunikaciju, Filipović (1990) problematizuje rizik od gubitka jezičkog identiteta. Uočeno je da „anglosrpski“ kao hibridni idiom odražava širu tenziju između lokalnog i globalnog – on sa jedne strane olakšava integraciju u međunarodne tokove, a sa druge ugrožava standardnu normu i kulturni kontinuitet.

U poređenju sa prethodnim istraživanjima, nalazi rada potvrđuju da je globalizacija višeslojni fenomen koji prevazilazi ekonomsku dimenziju (Robertson, 1999). Ona oblikuje svakodnevni jezik, vrednosne orijentacije i identitetske obrasce, čime se pokazuje kao proces koji paralelno homogenizuje i diferencira zajednice.

ZAKLJUČAK

Globalizacija označava proces kroz koji svet postaje sve povezaniji i međuzavisniji, kako na ekonomskom, tako i na kulturnom, tehnološkom i političkom planu. Ovaj proces je omogućen zahvaljujući brzom razvoju informacionih i komunikacionih tehnologija koje su uklonile mnoge prepreke u razmeni podataka, ideja, robe i usluga. Danas živimo u svetu u kojem lokalni događaji vrlo često imaju posledice na globalnom nivou.

Za mnoge pojedince i zajednice globalizacija je predstavljala novu šansu za napredak, ekonomski razvoj i pristup savremenim dostignućima. Međutim, ona nije svima donela jednake koristi. Dok su neke države značajno napredovale, druge su se suočile sa dodatnim izazovima, kao što su gubitak lokalne proizvodnje, porast siromaštva i erozija kulturnog identiteta (Pavić, 1999).

Svet je, s jedne strane, postao mesto u kojem su informacije dostupne u realnom vremenu, gde se znanje deli bez obzira na granice, a medicinska i naučna dostignuća dostupnija su nego ikada ranije. S druge strane, globalizacija je dovela do širenja uticaja bogatijih zemalja i kompanija, čime su ekonomske i društvene razlike između razvijenih i nerazvijenih delova sveta dodatno produbljene.

Ekonomska globalizacija ne utiče samo na tržišta i kapitalne tokove, već duboko transformiše kulturne i jezičke norme. Uticaj engleskog jezika u srpskom društvu manifestuje se kroz rastuću upotrebu anglicizama, pojavu „anglosrpskog“ i odstupanja od standardnih jezičkih pravila. Ove promene svedoče o dvosmernoj dinamici globalizacije: s jedne strane ona otvara prostor za interkulturnu komunikaciju i međunarodnu integraciju, a s druge postavlja izazove očuvanju lokalnog identiteta i jezičke autentičnosti.

Kritički osvrt na literaturu i rezultate pokazuje da je potrebno razvijati strategije jezičke politike koje će podsticati upotrebu standardnog jezika, a istovremeno omogućiti otvorenost prema globalnim komunikacijskim praksama. Buduća istraživanja trebalo bi da se fokusiraju na empirijsku analizu jezičkih promena u različitim društvenim kontekstima, čime bi se omogućilo preciznije sagledavanje kulturnih posledica globalizacije.

LITERATURA

1. Bugarski, R. (2001). *Jezik u društvu*. Beograd: Čigoja štampa.
2. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Filipović, R. (1990). *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: poreklo – razvoj – značenje*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umetnosti.
4. Prčić, T. (2005). *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
5. Robertson, R. (1999). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage.

6. Staničić, M. (2000). Globalno gospodarstvo i globalizacija. *Ekonomski pregled*, 51(1), 3–17.
7. Turek, F. (1999). *Globalizacija i globalna sigurnost*. Varaždin: Hrvatska udruga za međunarodne studije.

SUMMARY

This paper critically interrogates the multidimensional impact of economic globalization on cultural and linguistic paradigms, situating the analysis within broader discourses of identity construction and symbolic power. Framed within a transdisciplinary approach that synthesizes insights from political economy, cultural theory, and sociolinguistics, the study examines how the proliferation of neoliberal market logics, transnational capital flows, and digital technologies contributes to the reconfiguration of normative frameworks governing language use and cultural affiliation. Emphasis is placed on the hegemonic spread of English and the cultural valorization of Anglo-American norms as instruments of soft power that facilitate not only economic integration but also epistemic and semiotic dominance. Through a contextualized case study of Serbia, the research elucidates how these global processes intersect with local sociocultural dynamics, resulting in hybridized identities and contested linguistic practices. The findings suggest that globalization functions not merely as an economic imperative, but as a cultural regime that negotiates, appropriates, and often marginalizes local symbolic systems. This inquiry contributes to ongoing debates concerning cultural homogenization, linguistic imperialism, and the resilience of local identities in the face of global neoliberal ascendancy.

SPISAK RECENZENATA ČASOPISA EKONOMSKI IZAZOVI

- Miloš Milosavljević, Fakultet organizacionih nauka, Univerzitet u Beogradu, Srbija
- Svetlana Mihić, Fakultet za uporabne društvene studije, Slovenija
- Medenica Mitrović Dijana, Fakultet za poslovni menadžment, Crna Gora
- Mešković Admir, Internacionalnu univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina
- Ujkanović Enis, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Grgurec Iva, Fakultet organizacije i informatike, Hrvatska
- Ostojić Bojana, Univerzitet Edukons, Srbija
- Saračević Muzafer, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Okanović Milan, Fakultet organizacionih nauka, Univerzitet u Beogradu, Srbija
- Pilav Velić Amila, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina
- Grgurević Nikša, Univerzitet Adriatik, Crna Gora
- Bećirović Suad, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Arsić Ljiljana, Univerzitet u Prištini, Srbija
- Meta Mehmed, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Novalija-Islambegović Selma, Univerzitet u Tuzli, Bosna i Hercegovina
- Blečić Miro, Univerzitet Mediteran, Crna Gora
- Bektović Džemil, Međunarodni balkanski univerzitet, Severna Makedonija
- Nedanovski Pece, Univerzitet Ćirilo i Metodije, Skoplje, Severna Makedonija
- Bušatlić Senad, Internacionalni univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina
- Todosijević Radmilo, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
- Ljajić Samir, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Petres Tibor, Univerzitet Szeged, Mađarska
- Dobardžić Eldin, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Mašović-Muratović Irma, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Ljajić Amela, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
- Samed Jukić, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija

LIST OF REVIEWERS OF THE JOURNAL ECONOMIC CHALLENGES

- Milosavljević Miloš, Faculty of organisational sciences, University of Belgrade, Serbia
- Svetlana Mihić, School of Advanced Social Studies, Slovenia
- Medenica Mitrović Dijana, Faculty of Business and Management, Montenegro
- Mešković Admir, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Ujkanović Enis, University of Novi Pazar, Serbia
- Grgurec Iva, Faculty of Organisation and Informatics, Croatia
- Ostojić Bojana, Educons University, Serbia
- Saračević Muzafer, University of Novi Pazar, Serbia
- Okanović Milan, Faculty of organisational sciences, University of Belgrade, Serbia
- Pilav Velić Amila, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Grgurević Nikša, Adriatik University, Montenegro
- Suad Bećirović, University of Novi Pazar, Serbia
- Arsić Ljiljana, University of Priština, Serbia
- Meta Mehmed, University of Novi Pazar, Serbia
- Novalija-Islambegović Selma, University of Tuzla, Bosnia and Herzegovina
- Blečić Miro, University Mediteran, Montenegro
- Bektović Džemil, International Balkan University, North Macedonia
- Nedanovski Pece, University Ss. Cyril and Methodius- Skopje, North Macedonia
- Bušatlić Senad, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
- Todosijević Radmilo, University of Novi Sad, Serbia
- Ljajić Samir, University of Novi Pazar, Serbia
- Petres Tibor, University of Szeged, Hungary
- Dobardžić Eldin, University of Novi Pazar, Serbia
- Mašović-Muratović Irma, University of Novi Pazar, Serbia
- Ljajić Amela, University of Novi Pazar, Serbia
- Samed Jukić, University of Novi Pazar, Serbia

TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA

Pri prijavi rada autori šalju dva posebna dokumenta:

1. **Naslovna strana** i 2. **Tekst rada**.

Naslovna strana treba da sadrži sljedeće informacije:

NAZIV RADA
(TIMES NEW ROMAN, FONT 13, BOLD, CENTRIRANO, VELIKA SLOVA)

Ime Autora (Times New Roman, font 10, bold, centrirano, velika i mala slova)

Institucija u kojoj je autor zaposlen (font 10, normal, centrirano, velika i mala slova)

Grad, zemlja (font 10, normal, centrirano, velika i mala slova)

E-mail (font 10, kurziv, centrirano, velika i mala slova)

ORCID (font 10, centrirano, kurziv)

Drugi dokument, koji sadrži tekst rada, treba formatirati na sljedeći način:

NAZIV RADA
(TIMES NEW ROMAN, FONT 13, BOLD, CENTRIRANO, VELIKA SLOVA)

Apstrakt

(Times New Roman font 10, obostrano poravnanje)

Apstrakt treba biti od 100 do 200 riječi.

Ključne riječi: (Times New Roman, font 10, bold, lijevo poravnanje)

TITLE OF THE PAPER
(TIMES NEW ROMAN, 13 POINT, BOLD, CENTRED, UPPER CASE)

Abstract

(Times New Roman 10-point, justified)

Abstract should be between 100 and 200 words

Keywords: (Times New Roman, 10-point, bold, alignment left)

NASLOVI (TIMES NEW ROMAN, FONT 12, BOLD, VELIKA SLOVA I OBOSTRANO PORAVNANJE)

Rad treba biti u formatu B5 (17,6 x 25.1cm). Margine: top – 2.5 cm; bottom – 2.5 cm; left – 2.5 cm; right – 2.5 cm. Tekst treba biti jediničnog proreda u jednoj koloni pisan fontom Times New Roman veličine 11. Rad treba biti obima od 7 do 14 stranica.

Podnaslovi (Times New Roman, font 11, normal, bold, lijevo poravnanje)

SLIKE I TABELE

Slike, tabele i grafikoni trebaju biti formatirani prema sljedećim uputstvima:

Sve tabele i slike treba numerisati arapskim brojevima;

Tabele i slike treba uvijek navoditi u tekstu numeričkim redoslijedom (tabele i slike zasebno numerisati).

Slike je potrebno slati u elektronskoj formi sa rezolucijom od najmanje 300 dpi. Ukoliko se koristi ilustracija iz štampanog izvora nužno je pismeno odobrenje vlasnika autorskih prava. Slike, tabele i grafikoni trebaju biti u sivoj/beloj/crnoj varijanti.

Broj tabele ili slike treba staviti u **Bold**, lijevo poravnanje, Times New Roman, font 10. (Na primjer: **Tabela #**, **Slika #**)

Za svaku tabelu i sliku navedite naslov koji objašnjava sadržaj.

Naslove treba staviti u *kurziv*, lijevo poravnanje, Times New Roman, font 10.

Ispod tabele/slike treba staviti *Izvor* ili *Napomena* (Times New Roman, 10), gdje će staviti izvor tabele/slike uz eventualna dodatna objašnjenja.

Slika 1

Trend berze u Turskoj XU100

Izvor: Kalkulacije autora

Tabela 1

Vrijednosti pseudokorelacijskih koeficijenata determinacije u izolovanom modelu predikcije percepcije kvaliteta nogometa

Model	-2 Log likelihood	Coxov & Snellov R ²	Nagelkerkeov R ²
1	37,039	0,071	0,129

Izvor: : Redžepagić, B., Plojović, Š., & Ujkanović, E. (2013). Mogućnosti tranzicijskog potencijala BH sporta kao i njegovog uspješnijeg povezivanja sa ukupnom bosanskohercegovačkom turističkom ponudom. *Ekonomski izazovi*, 2(4), 15-36. <https://doi.org/10.5937/EkoIzavov1304015R>

CITIRANJE IZVORA

Citiranje izvora u tekstu je obavezno. Citati u tekstu trebaju biti obilježeni u APA stilu.

Molimo Vas ne koristite fusnote ili endnote za citiranje izvora¹.

Citiranje u tekstu

Direktni citat

Citirani materijal treba reproducirati od riječi do riječi.

Uvijek navedite prezime autora, godinu izdanja i broj(eve) stranice.

Ako citirate izvor bez brojeva stranica, citirajte broj pasusa (Primjer: paragraf 4) ili druge informacije za identifikaciju (Primjer: Slajd 7, Tabela 2, odjeljak Rezultati).

Svoje podatke možete citirati kao dio rečenice (narativni citat) ili na kraju u zagradi (citat u zagradi).

Ako imate dva autora, pravilo je da koristite riječ 'i' za narativne citate; a '&' za citate u zagrada.

Ako imate tri ili više autora, koristite 'et al.' iza prezimena prvog autora.

Ako citirate izvore sa ugrađenim citatima, uključite ih u citat, ali ne morate citirati ugrađene citate na vašoj referentnoj stranici (samo izvor koji citirate).

Ako citirate materijal sa navodnicima, koristite dvostruke navodnike da biste označili citat i promijenite navodnike u navodnicima u jedan navodnik.

Primjer za narativni citat

Generalni citatni stil je:

Autor (godina) „citat“ (str. #).

Jedan autor: Meta (2015) kaže da „svaki od ovih izvora finansiranja ima svoje posebne karakteristike, svoje prednosti i nedostatke koje treba uvažavati pri njihovom alternativnom izboru.” (str. 19)

Dva autora: Kalač i Jokić (2017) ističu da „izvestan broj najuspješnijih preduzetnika deo ostvarenih novčanih viškova koristi i za razne humanitarne i društveno korisne namene...” (str. 73).

Tri ili više autora: Plojović et al. (2022) tvrde: „Resursi (ljudski, materijalni, finansijski) su potrebni za ostvarenje cilja. Npr. ako govorimo o softveru, pa kažemo ljudski resursi, oni su veoma povezani sa kompleksnošću projekta.” (str. 3)

¹ Fusnote se koriste za napomene, dopunska objašnjenja, obrazloženje, komentare (digresije) ili dodatno/bliže objašnjenje nekog pojma ili stava. Obično su prikazane ispod glavnog teksta odvojenog linijom u dnu stranice (podnožne napomene), obeležene numerički u glavnom tekstu i u napomeni, i najčešće manjim slovima i razmacima od glavnog teksta.

Primjer za citat u zagrada

Generalni citatni stil je:

„Citat“ (Autor, godina, str. #)

Jedan autor: „Svaki od ovih izvora finansiranja ima svoje posebne karakteristike, svoje prednosti i nedostatke koje treba uvažavati pri njihovom alternativnom izboru.” (Meta, 2015, str. 19)

Dva autora: „Izvestan broj najuspješnijih preduzetnika deo ostvarenih novčanih viškova koristi i za razne humanitarne i društveno korisne namene...” (Kalač & Jokić, 2017, str. 73).

Tri ili više autora: „Resursi (ljudski, materijalni, finansijski) su potrebni za ostvarenje cilja. Npr. ako govorimo o softveru, pa kažemo ljudski resursi, oni su veoma povezani sa kompleksnošću projekta.” (Plojović et al., 2022, str. 3).

Parafraziranje i rezimiranje

Parafraziranje je kada odlomak ili ideju iz drugog djela unesete u svoje riječi.

Parafrazirani odlomak je općenito kraći i sažetiji od originala.

Svoje podatke možete citirati kao dio rečenice (narativni citat) ili na kraju u zagradama (citat u zagradi).

Sažimanje je vrlo slično parafraziranju po tome što uključuje i prenošenje tuđih ideja u svoje riječi kako biste sažimali materijal.

Sažetak uključuje samo glavne tačke i/ili ideje u dužem odlomku ili cijelom djelu.

Ako imate dva ili više autora, koristite riječ 'i' za narativne citate i ampersand '&' za citate u zagradama.

Ako imate tri ili više autora, koristite 'et al.' iza prezimena prvog autora naznačeno ima dodatnih autora.

Uključujete samo autora/godinu iz članka koji sažimate. Ne morate uključiti brojeve stranica ili identifikaciju odjeljka.

Ako citirate više radova u zagradama, stavite citate abecednim redom odvojenim tačkom i zarezom.

Primjer za narativno parafraziranje

Generalni citatni stil je:

Autor (godina) rezime.

Jedan autor: Meta (2015) ističe da investiranje samo ima ekonomskog smisla, ako se na osnovu njega mogu ostvariti efekti.

Dva autora: Kalač i Jokić (2017) navode da se problem ne pojavljuje ukoliko je period lizinga identičan ili približno identičan ekonomskom i tehnološkom veku trajanja predmeta iznajmljivanja.

Tri ili više autora: Plojović et al. (2022) ističu da je komunikacija način prenošenja ideja od jednog subjekta do drugog.

Primjer za parafraziranje u zgradama

Generalni citatni stil je:

Rezime (Autor, godina)

Jedan autor: Investiranje samo ima ekonomskog smisla, ako se na osnovu njega mogu ostvariti efekti (Meta, 2015).

Dva autora: Problem se ne pojavljuje ukoliko je period lizinga identičan ili približno identičan ekonomskom i tehnološkom veku trajanja predmeta iznajmljivanja (Kalač & Jokić, 2017).

Tri ili više autora: Komunikacija je način prenošenja ideja od jednog subjekta do drugog. (Plojović et al., 2022).

Citiranje u literaturi

Numerisana lista izvora i literature (formatirana fontom Times New Roman, veličine 10-point, normal, obostrano poravnanje velika i mala slova) treba biti data na kraju rada na sljedeći način:

Knjiga (monografija)

Opšti format je sljedeći:

Prezime autora, Inicijali imena. (godina). *Naslov knjige* (izdanje). Mjesto izdanja: Izdavač.

Jedan autor: Saračević, M. (2012). *Alati za interaktivnu nastavu matematike i e-učenje: praktikum za nastavnike i profesore matematike, informatike, tehničkog i informatičkog obrazovanja, fizike, hemije i profesore razredne nastave*. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru.

Više autora: Plojović, Š., Bušatlić, S., & Bećirović, S. (2022). *Upravljanje projektima: (sa primjerima iz IT industrije)*. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru.
Prevod djela: Spic, E. H. (2011). *Umetnost i psiha: studija o psihoanalizi i estetici*. (A. Nikšić, prev.). Clio.

Poglavlje u knjizi (monografiji)

Jedan urednik: Lamotte, J., & Smith, K. (2019). Play therapy. U: V. Carrion (ur.), *Assessing and treating youth exposed to traumatic stress* (pp. 129-140). Washington: American Psychiatric Association.

Više urednika: Islahi, A. A. (1996). Ekonomska misao Ibn al-Qayyima. U: Sadeq, A. M. & Ghazali, A. (ur.) *Pregled islamske ekonomske misli* (str. 300-321). Sarajevo: El Kalem.

Naučni rad (članak) u časopisu

Opšti format je sljedeći:

Prezime autora, Inicijali imena. (godina). Naslov rada. *Naslov časopisa, godina* (broj izdanja), stranice. DOI.

Jedan autor: Bećirović, S. (2014). Švedska J.A.K. Banka - primjer alternativnom pristupu u bankarstvu. *Ekonomski izazovi*, 3(6), 71-91. DOI: [10.5937/EkoIzavov1406071B](https://doi.org/10.5937/EkoIzavov1406071B)

Više autora: Džemić, K., Bihorac, A., & Fehratović, J. (2022). Totalitarni društveni sistem i misleći čovjek u savremenoj bosanskohercegovačkoj i srpskoj romanesknoj prozi. *Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost*, Novi Pazar, 21, 66-78. DOI: [10.5937/univmis2221066D](https://doi.org/10.5937/univmis2221066D)

Saopštenje u zborniku sa naučne konferencije

Opšti format je sljedeći:

Prezime autora, Inicijali imena. (godina). Naslov rada. U: *Naslov konferencije* (stranice). Izdavač. DOI

Jedan autor: Cvetković, V. N. (2002). Institucije, država, identitet. U: *(Re)konstrukcija institucija: godinu dana tranzicije u Srbiji* (str. 27-42). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Više autora: Jovetić, S. i Janković, N. (2011). Značaj naučno-tehnološkog razvoja za društveno-ekonomski razvoj zemlje: statističko-ekonometrijski model. U: *Tehnologija, kultura i razvoj: tematski zbornik radova XVIII naučnog skupa međunarodnog značaja "Tehnologija, kultura i razvoj"* (str. 142-151). Beograd: Udruženje "Tehnologija i društvo".

Tekst preuzet sa interneta

Opšti format je sljedeći:

Prezime autora, Inicijali imena. (Datum objavljivanja). *Naslov rada*. Ime internet stranice. Internet adresa.

Internet stranica sa autorom: Modestino, A. S. (26.07.2021.). *Diversifying the Dismal Science*. Project Syndicate. <https://www.project-syndicate.org/commentary/tackling-gender-and-racial-discrimination-within-economics-by-alicia-sasser-modestino-2021-07>

Internet stranica ustanove: World Health Organization. (24.04.2019.) *To grow up healthy, children need to sit less and play more*. <https://www.who.int/news-room/detail/24-04-2019-to-grow-up-healthy-children-need-to-sit-less-and-play-more>

Internet stranica sa datumom preuzimanja: Univerzitet u Novom Pazaru (2024). *Naučni časopis*. 14.02.2024. sa [Publications of the University of Novi Pazar](https://publications.unpazar.edu.rs/)

Napomena: Datum preuzimanja generalno nije neophodan, osim kada se radi o enciklopedijskom unosu, gdje se sadržaj stranice može mijenjati.

BROJEVI STRANICA I ZAGLAVLJA

Molimo Vas nemojte koristiti brojeve stranica ili zaglavlja.

SUMMARY

Na kraju teksta neophodno je dati rezime (SUMMARY) članka na engleskom jeziku u dužini do jedne stranice, ukoliko rad nije na engleskom jeziku. Ukoliko je rad na engleskom jeziku, rezime napisati na bosanskom ili srpskom jeziku.

TECHNICAL GUIDE FOR PAPER FORMATTING

Authors should submit two separate documents:
Title page and Article text.

Title page should contain the following information:

TITLE OF THE PAPER
(TIMES NEW ROMAN, 13 POINT, BOLD, CENTRED, UPPER CASE)

Name of the author(s) (Times New Roman, 10 point, bold, centred and Upper and lower case)

The institution where the author is affiliated (10 point, normal, centred and upper and lower case)

City, Country (10 point, normal, centred and upper and lower case)

E-mail (10 point, italic, centred and upper and lower case)

ORCID (10 point, italic, centred)

The second document should be formatted as follows:

TITLE OF THE PAPER
(TIMES NEW ROMAN, 13 POINT, BOLD, CENTRED, UPPER CASE)

Abstract

(Times New Roman 10-point, justified)

The abstract should contain 100 to 200 words.

Keywords: (Times New Roman, 10-point, bold, alignment left)

NAZIV RADA
(TIMES NEW ROMAN, FONT 13, BOLD, CENTRIRANO, VELIKA SLOVA)

Apstrakt

(Times New Roman 10-point, obostrano poravnanje)

Apstrakt treba sadržati od 100 do 200 riječi.

Ključne riječi: (Times New Roman, 10-point, bold, lijevo poravnanje)

TITLES (TIMES NEW ROMAN, 12 POINT, BOLD, UPPER CASE AND JUSTIFIED)

The paper should be in B5 format (17.6 x 25.1 cm). Margins: top – 2.5 cm; bottom – 2.5 cm; left – 2.5 cm; right – 2.5 cm. The text should be single-spaced in a single column, written in Times New Roman font, 11-point size. The paper should be between 7 to 14 pages in length.

Subtitles (Times New Roman, 11 point, normal, bold, alignment left)

FIGURES AND TABLES

Figures, tables and graphs should be formatted according to the following instructions:

All tables and figures should be numbered using Arabic numerals;

Tables and figures should always be referenced in the text in numerical order (tables and images should be numbered separately).

Figures need to be sent in electronic form with the resolution of at least 300 dpi. If illustration from printing source is used, written authorization by copy rights owner is necessary. Figures, tables and graphs should be in gray/white/black form.

The number of table or figure should be in **Bold**, left-aligned, in Times New Roman font, size 10. (For example: **Table #, Figure #**)

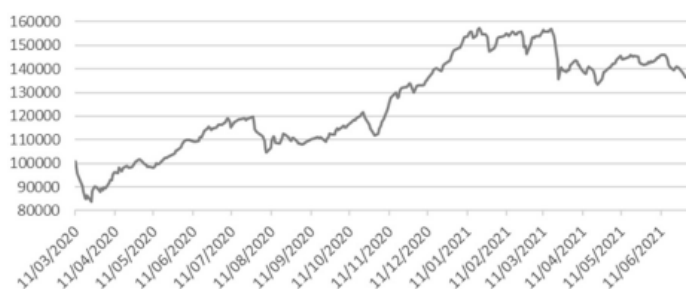
Provide a title for each table and figure that explains the content.

Titles should be in *Italics*, left-aligned, in Times New Roman font size 10.

Below the table/figure, include the *Source* or *Note* (Times New Roman, 10), where the source of the table/figure and any additional explanations should be provided.

Figure 1

Turkish Stock Market Trend XU100

Source: Authors' calculations

Table 1

Values of Pseudo-correlation Determination Coefficients in the Isolated Model of Predicting Perception of Football Quality

Model	-2 Log likelihood	Coxov & Snellov R ²	Nagelkerkeov R ²
1	37,039	0,071	0,129

Source: Redžepagić, B., Plojović, Š., & Ujkanović, E. (2013). Opportunities of transitional potential of BH sports and its more successful connection with the overall tourism offer of Bosnia and Herzegovina. *Economic Challenges*, 2(4), 15-36. <https://doi.org/10.5937/EkoIzavov1304015R>

CITING SOURCES

In-text source citation is mandatory. Citations in the text should be marked in APA style.

Please do not use footnotes or endnotes for source citation.

In-text citations

Direct quotes

The quoted material should be produced verbatim.

Always include the author's last name, year of publication, and page number(s).

If quoting a source without page numbers, cite the paragraph number (e.g., paragraph 4) or other identifying information (e.g., Slide 7, Table 2, Results section).

You can cite your data as part of a sentence (narrative citation) or at the end in parentheses (parenthetical citation).

For two authors, use 'and' in narrative citations; and '&' in parenthesis.

For three or more authors, use 'et al.' after the first author's surname indicating additional authors.

When quoting sources with embedded quotes, include them in the quote, but you don't need to cite embedded quotes on your reference page (only the source you are citing).

When quoting material with quotes, use double quotes to mark the quote and change the quotes to a single quote.

Example of a narrative citation

The general citation style is:

Author (year) "quote" (p. #).

Single author: Meta (2015) says, "each of these funding sources has its own characteristics, advantages, and disadvantages that should be considered when choosing between them" (p. 19)

Two authors: Kalač and Jokić (2017) highlight that "a certain number of the most successful entrepreneurs use part of their achieved financial surpluses for various humanitarian and socially beneficial purposes..." (p. 73).

Three or more authors: Plojović et al. (2022) argue, "Resources (human, material, financial) are needed to achieve the goal. For example, if we talk about software and mention human resources, they are closely related to the complexity of the project" (p. 3).

Example of a parenthetical citation

The general citation style is:

"Quote" (Author, year, p. #)

Single author: "each of these funding sources has its own characteristics, advantages, and disadvantages that should be considered when choosing between them." (Meta, 2015, p. 19)

Two authors: "a certain number of the most successful entrepreneurs use part of their achieved financial surpluses for various humanitarian and socially beneficial purposes..." (Kalač & Jokić, 2017, p. 73).

Three or more authors: "Resources (human, material, financial) are needed to achieve the goal. For example, if we talk about software and mention human

resources, they are closely related to the complexity of the project.” (Plojović et al., 2022, p. 3).

Paraphrasing and summarizing

Paraphrasing is when you put a passage or idea from another work into your own words.

A paraphrased passage is generally shorter and more concise than the original.

You can cite your data as part of the sentence (narrative citation) or at the end in parentheses (parenthetical citation).

Summarizing is very similar to paraphrasing in that it also involves conveying someone else's ideas in your own words to condense the material.

A summary includes only the main points and/or ideas of a longer passage or entire work.

For two authors, use 'and' in narrative citations and the ampersand '&' for parenthetical citations.

For three or more authors, use 'et al.' after the first author's surname to indicate there are additional authors.

Include only the author/year from the article you are summarizing. You do not need to include page numbers or section identification.

If citing multiple works in parentheses, arrange the citations in alphabetical order separated by semicolons.

Example of narrative paraphrasing

The general citation style is:

Author (year) summary.

Single author: Meta (2015) emphasizes that investing only makes economic sense if it can achieve effects.

Two authors: Kalač and Jokić (2017) state that the problem does not arise if the lease period is identical or approximately identical to the economic and technological lifespan of the leased item.

Three or more authors: Plojović et al. (2022) emphasize that communication is the way ideas are transmitted from one subject to another.

Example of parenthetical paraphrasing

The general citation style is:

Summary (Author, year)

Single author: Investing only makes economic sense if it can achieve effects (Meta, 2015).

Two authors: The problem does not arise if the lease period is identical or approximately identical to the economic and technological lifespan of the leased item (Kalač & Jokić, 2017).

Three or more authors: Communication is the way ideas are transmitted from one subject to another. (Plojović et al., 2022).

Citing in bibliography

A numbered list of sources and literatura (formatted in Times New Roman font, 10-point, normal, justified, upper and lower case) should be provided at the end of the paper as follows:

Book (monograph)

The general format is: Surname of the author. Initials. (year). *Title of the book* (edition). City: Publisher.

Single author: Saračević, M. (2012). *Tools for Interactive Mathematics Teaching and E-Learning: A Handbook for Mathematics, Informatics, Technical and Informatics Education, Physics, Chemistry Teachers, and Primary School Teachers*. Novi Pazar: University of Novi Pazar.

Multiple authors: Plojović, Š., Bušatlić, S., & Bećirović, S. (2022). *Project Management: (with Examples from the IT Industry)*. Novi Pazar: University of Novi Pazar.

Translation: Spic, E. H. (2011). *Art and Psyche: A Study on Psychoanalysis and Aesthetics*. (A. Nikšić, Trans.). Clio.

Chapter of a book (monograph)

One editor: Lamotte, J., & Smith, K. (2019). Play therapy. In: V. Carrion (Ed.), *Assessing and treating youth exposed to traumatic stress* (pp. 129-140). Washington: American Psychiatric Association.

Multiple editors: Islahi, A. A. (1996). Economic thought of Ibn al-Qayyim. U: Sadeq, A. M. & Ghazali, A. (eds.) *Survey of Islamic Economic Thought* (pp. 300-321). Sarajevo: El Kalem.

Scientific paper (article) in a journal

The general format is as follows:

Author's last name, Initials. (Year). Title of the paper. *Title of the Journal*, Year (Issue number), pages. DOI.

Single autor: Bećirović, S. (2014). Swedish J.A.K. Bank - an example of an alternative approach in banking. *Economic challanges*, 3(6), 71-91. [DOI: 10.5937/EkoIzavov1406071B](https://doi.org/10.5937/EkoIzavov1406071B)

Multiple authors: Džemić, K., Bihorac, A., & Fehratović, J. (2022). Totalitarian social system and the thinking individual in contemporary Bosnian-Herzegovinian

and Serbian novelistic prose.. *University thought – journal of science, culture and art*, Novi Pazar, 21, 66-78. [DOI10.5937/univmis2221066D](https://doi.org/10.5937/univmis2221066D)

Conference proceedings

The general format is as follows:

Author's last name, Initials. (year). Title of the paper. In: *Title of the conference* (pages). Publisher. DOI

Single author: Cvetković, V. N. (2002). Institutions, state, identity. In: *(Re)construction of institutions: one year of transition in Serbia* (pp. 27-42). Belgrade: Institute for Philosophy and Social Theory.

Multiple authors: Jovetić, S. and Janković, N. (2011). The importance of scientific-technological development for the socio-economic development of the country: a statistical-econometric model. In: *Technology, Culture, and Development: Thematic Collection of Papers from the XVIII International Scientific Conference "Technology, Culture, and Development"* (pp. 142-151). Belgrade: "Technology and Society" Association.

Text retrieved from the internet

The general format is as follows;

Surname of the author, Initials. (Publication date). *Title of the article*. Name of the website. URL.

Website with author: Modestino, A. S. (26.07.2021.). *Diversifying the Dismal Science*. Project Syndicate. <https://www.project-syndicate.org/commentary/tackling-gender-and-racial-discrimination-within-economics-by-alicia-sasser-modestino-2021-07>

Institution website: World Health Organization. (24.04.2019.) *To grow up healthy, children need to sit less and play more*. <https://www.who.int/news-room/detail/24-04-2019-to-grow-up-healthy-children-need-to-sit-less-and-play-more>

Website with retrieval date: University of Novi Pazar (2024). *Scientific Journal*. Retrieved 14.02.2024. from [Publications of the University of Novi Pazar](https://www.unipazar.edu.rs/publications)

Note: The retrieval date is not generally necessary, except for encyclopedic entries where page content can change.

PAGE NUMBERS AND HEADERS

Please do not use page numbers or headers.

REZIME

At the end of the text, it is necessary to provide a summary (REZIME) of the paper in Bosnian or Serbian language.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
33

EKONOMSKI izazovi : časopis Departmana za ekonomske
nauke Univerziteta u Novom Pazaru = Economic Challenges : journal
of the Department of Economic Sciences University of Novi Pazar /
glavni i odgovorni urednik Dženis Bajramović. - [Štampano izd.]. -
God. 1, br. 1 (mart 2012)- . - Novi Pazar : Univerzitet u Novom
Pazaru, 2012- (Kraljevo : Graficolor). - 25 cm

Polugodišnje. - Dostupno i na: <http://ei.uninp.edu.rs/>. - Dostupno i na:
<http://ei.uninp.edu.rs/index.php/arhiva>. - Tekst na srp., bos. i engl. jeziku. -
Drugo izdanje na drugom medijumu:
Ekonomski izazovi (Online) = ISSN 2560-4805
ISSN 2217-8821 = Ekonomski izazovi
COBISS.SR-ID 189878796